

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

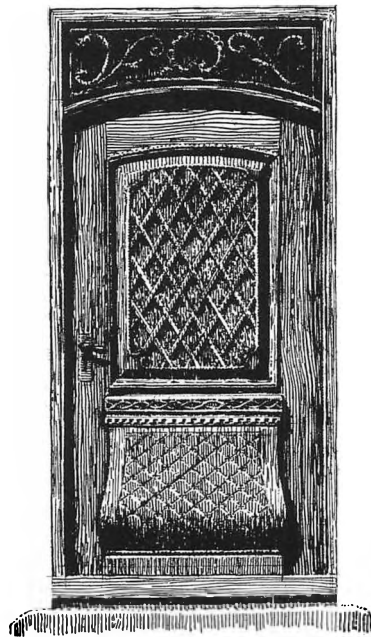
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR KOMMUNES MUSEER

ÅRBOG 1992

HELSINGØR KOMMUNES
MUSEER
1992

HELSINGØR 1993

Redaktion:
Museumschef Kenno Pedersen
Museumsformidler Poul Korse,

Tilrettelæggelse:
Museumschef Kenno Pedersen

Illustrationer:
Helsingør Kommunes Museer hvor andet
ikke står anført.

Udgivet 1993 i et samarbejde mellem
Helsingør Kommunes Museer og
Helsingør Museumsforening.

Sat med 10 punkt ordinær og kursiv
Times og trykt på Unocoat 100 gr. hos
Nofo-print, Helsingør.

Oplag: 800 eksemplarer.
ISSN: 0108-0393.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige
for deres bidrag.
Aftryk i referat af årbogens artikler
er tilladt, når årbogen angives som kilde,
og et eksemplar af aftrykket sendes til
Helsingør Kommunes Museer.
Ved aftryk i større omfang må forfatterens
samtykke indhentes gennem museerne.

Omstående side: *Tegning af dør i Stjernegade 19 b opmålt og tegnet af Otto Bülow, 1923.*

Omslag: *“Fiskere på stranden ved Hornbæk” malt af C.F. Sørensen (1818-79). Nyerhvervelse til
Helsingør Kommunes Museer 1992 (Marienlyst Slot).*

Indhold

Et fiskerhus fra Hombæk <i>Peter Michelsen</i>	5
Pendlerundersøgelsen <i>Kirsten Aagaard</i>	17
Sport er mange ting <i>Kirsten Rønne</i>	19
Henrich Steffens i Helsingør <i>Poul Korse</i>	29
Da Helsingør Hospital husede den djævlebesatte Anne Jensdatter Krogsgaard <i>Carsten Meyer</i>	59
Helsingør kommunes Museer - Årsberetning 1992 <i>Kenno Pedersen</i>	63

Et fiskerhus fra Hornbæk

Af Peter Michelsen

Det forholdsord, der bruges i overskriften, antyder, at denne artikel handler om et hus, der nok stammer fra Hornbæk, men ikke mere befinder sig på dette sted. Om det stadig kan siges at eksistere som hus, er måske endda noget, der kan diskuteres. Det drejer sig kort sagt om en bygning, der engang for adskillige år siden blev overtaget af Frilandsmuseet, nedtaget til flytning, men som endnu ikke er genopført i museumsområdet ved Sorgenfri.

Når der skal fortælles lidt om dette hus, er det da en foreløbig, men unægtelig noget forsinket meddelelse, som sidenhen bør suppleres og korrigeres.¹ Udgangspunktet er ikke selve bygningen eller den måde, den er indrettet på. Skildringen er nemlig kun i begrænset omfang baseret på de byggematerialer og indbogenstande, som museet ligger inde med siden nedtagningen. En dyng forfaldne tømmerstykker og brædder får først rigtig udsagnskraft, når de samles til et hele, og blot det at tage dem frem og brede dem ud er en større affære. Hvis man i utide, dvs. før huset står der, vil søge at give et begreb om, hvordan det har set ud, må det i hovedsagen blive på grundlag af de opmålingsskitser og notater, der blev nedfældet for år tilbage, og med brug af de fotografier, der blev optaget før nedtagningen. Hertil kan så eventuelt føjes, hvad der fra anden side kan fremskaffes af viden om husets historie og dets beboere. Der tænkes her især på oplysninger fra de offentlige arkiver og fra folk i Hornbæk, som har kunnet huske noget om huset, før det forsvandt.

Der er ellers gået en del år, siden dette skete. Første gang man fra museumsside beskæftigede sig med huset, var i 1916. Det var museumsdirektør, dr. M. Mackeprang fra Nationalmuseet, der ved den tid tog et par fotografier, som indgik i museets billedsamling. Det har vel været noget af baggrunden for, at man hurtigt rykkede ud, da museet tidligt på året 1927 fik en melding om, at det gamle hus stod for fald, og at der også var noget gammelt indbo. Kort efter besøgte nemlig Dansk Folkemuseums og

dermed også Frilandsmuseets arkitekt H. Zangenberg Hornbæk og foretog en undersøgelse af huset. Den resulterede i den grundplan og det tværsnit af huset, som er gengivet her, i nogle fotografier og endelig også i en del notater om husets byggemåde og indretning.² Disse oplysninger blev af Zangenberg indføjjet i et fortrykt skema i form af en spørgeliste. Den blev ved de års undersøgelser af gamle bygninger på landet benyttet med det formål, at undersøgeren - i de fleste tilfælde Zangenberg - skulle huske at få det hele med.

Denne undersøgelse fandt sted ved den tid, da den sidste egentlige beboer døde. Der skulle dog gå endnu nogle år, før huset blev nedtaget med henblik på genopførelse i Frilandsmuseet. Ud over at nye ejere havde andre planer med huset, kan det have spillet ind, at slutningen af tyverne var en meget vanskelig tid for Frilandsmuseet ligesom for andre statslige kulturinstitutioner. En håndfast sparepolitik fra den daværende regerings side satte flere arbejder i stå, og forholdene blev først bedret, da man under en ny regering nåede lidt ind i trediverne. 1933 kom man da til en foreløbig udgang på sagen, idet huset i dette år blev nedtaget.

Nok var de økonomiske forhold for Frilandsmuseet blevet noget bedre ved den tid, sådan at forskellige arbejder kunne genoptages. Men der var stadig snævre grænser for, hvad man kunne magte. Det var derfor noget helt normalt, at nedtagne bygninger kom til at ligge og vente på genopførelsen på museet. Der var her den forståelige indstilling, at man hellere måtte bruge de til rådighed stående midler til at redde andre gamle bygninger rundt om i landet, inden de forfaldt eller blev revet ned. Således gik tiden, uden at Hornbækhuset blev glemt på museet. 1963 blev der set på sagen, og ti år senere, i 1973, blev der gjort den ganske alvorlige indsats, at alle byggematerialer blev taget frem og lagt ud til nærmere eftersyn. Der blev ved denne lejlighed foretaget nogle ret omfattende suppleren-

de opmålinger af tømmeret, hvis tilstand ikke var alt for fremragende, men dog ikke værre, end at en genskabelse af bygningen skulle være mulig. Herefter var Hornbækhuset optaget på langtidsprogrammet for museets byggearbejder i firserne. Med de senere års nedskæringer af bevillingerne har huset dog fra omkring 1990 haft en højst usikker placering i arbejdsplanerne. Foreløbig må man derfor nok regne med, at kun et betydeligt økonomisk tilskud udefra eventuelt kan sætte gang i sagen påny.

Huset lå i sin tid på den grund, matr.nr. 59, der har adressen Nordre Strandvej 336. Det er midt i Hornbæk, over for udmundingen af vejen fra Saunte og tæt ved det hjørne, hvor Havnevej fra Strandvejen fører ned til havnen. Huset vendte sydfacaden mod Strandvejen, som jo på denne strækning nu udgør hovedgaden i Hornbæk. Siden er der på grunden bygget et nyt og stort hus med butikker helt ud til gaden. I modsætning hertil lå det gamle hus lidt tilbagetrukket og afskærmet mod vejen med et lavt plankeværk af lodrette, tæt stillede brædder og

Fig. 1. Frilandsmuseets hus fra Hornbæk, som det stod på sit oprindelige sted, her set fra syd. Foto: M. Mackeprang 1916.

i forhaven fire store rundt tilklippede buske af buksbom. Bag dem så man den helt overkalkede hvide facade og stråtaget. Hvad man derimod ikke kunne se fra vejen, var den smalle udlænge, som ved vestenden føjede sig til huset i ret vinkel mod nord. Ud for bagsiden af huset har der også ved den lille gårdsplads været et fritliggende skur af yderst beskeden størrelse. Hvad man heller ikke kunne se fra vejen, var at husets grund i vestlig retning har strakt sig ind bag nabogrunden.

Huset er i sin byggemåde ganske karakteristisk for ældre småhuse, bl.a. ved variationen både i de valgte materialer og i de benyttede metoder i konstruktionen. Stolperne i bindingsværket er således ikke blot af én træsort, eg, men nogle af dem er af fyr. De vandrette tømmerstykker, løsholterne, der forbinder stolperne lige under vinduerne, er af egetræ. Ellers synes resten af det anvendte tømmer at være fyr. Det gælder hele tagværket og også bjælkerne, der går på tværs af huset i loftshøjde.

Disse bjælker er, som det har været almindeligt i Nordsjælland, glammet i stolpernes sider. Det betyder, at den enkelte bjælke ikke ender i en tap, der er stukket gennem et hul i stolpen, men er lagt ind i et indhak i siden af stolpen. Som man kan se især på billedet af husets sydfacade, har de bjælkehoveder, der stikker frem foroven på ydervæggen, den fulde eller næsten fulde dimension af bjælkens tværsnit, idet der højst er lidt affasning på kanterne.

Et andet karakteristisk nordsjællandsk træk i konstruktionen er den måde, hvorpå ydervæggens fyldtømmer i nogle tilfælde er samlet med stolperne. Der er dog ikke tale om konsekvens. De fleste løsholter er faktisk tappet ind i siden af stolperne, men nogle steder i huset er tømmerensamlingen dog anderledes. På østgavlen og især i udhuset er der ikke tappet, men anvendt den samling af tømmer, som hedder bladning. Det tværgående tømmerstykke er her lagt ind i en fordybning fra forsiden af stolpen. I de tilfælde, hvor det vandrette tømmer spænder over flere fag, er det da ikke et egentligt løsholt, men snarere hvad man kalder et sidebånd. Bladning er også anvendt ved husets eneste skråbånd, som afstiver samlingen af stolpe og bjælke i køkkenet.

Den skildrede tømmeropbygning har hvilet på syldsten under stolperne. Den nedre del af

Fig. 2. Husets sydfacade, set på langs fra øst. Bl.a. ses i forgrunden, hvordan gavlens bjælke og sidebånd er samlet med hjørnestolpen. Foto: H. Zangenberg 1927.

ydervæggene har tydeligt nok været i stærkt forfald i husets sidste tid, idet bl.a. stolperne fomedes er ret angrebet af råd og insekter. Der har været konstateret rester af tømmer mellem stolpefødderne på husets forside, såkaldte syldstykker, men i hvert fald ikke nogen egentlig fodrem, hvilket også ville have været overraskende i et lille nordsjællandsk hus. I nogle af fagene på sydsiden, den præsentable facade mod vejen, er der små lodrette stykker fyldtømmer midt i den nederste del af tavlet. I øvrigt har tavlene, de firkantede felter mellem tømmeret, været udmuret med mursten af brændt tegl mod gaden og delvis i gavlene. Ved undersøgelsen i 1927 var der dog bevaret adskillige lerklinede tavler, især i nordsiden og i udhuset. De bestod af halmblandet ler, som også indgik i skillevæggene inde i huset.

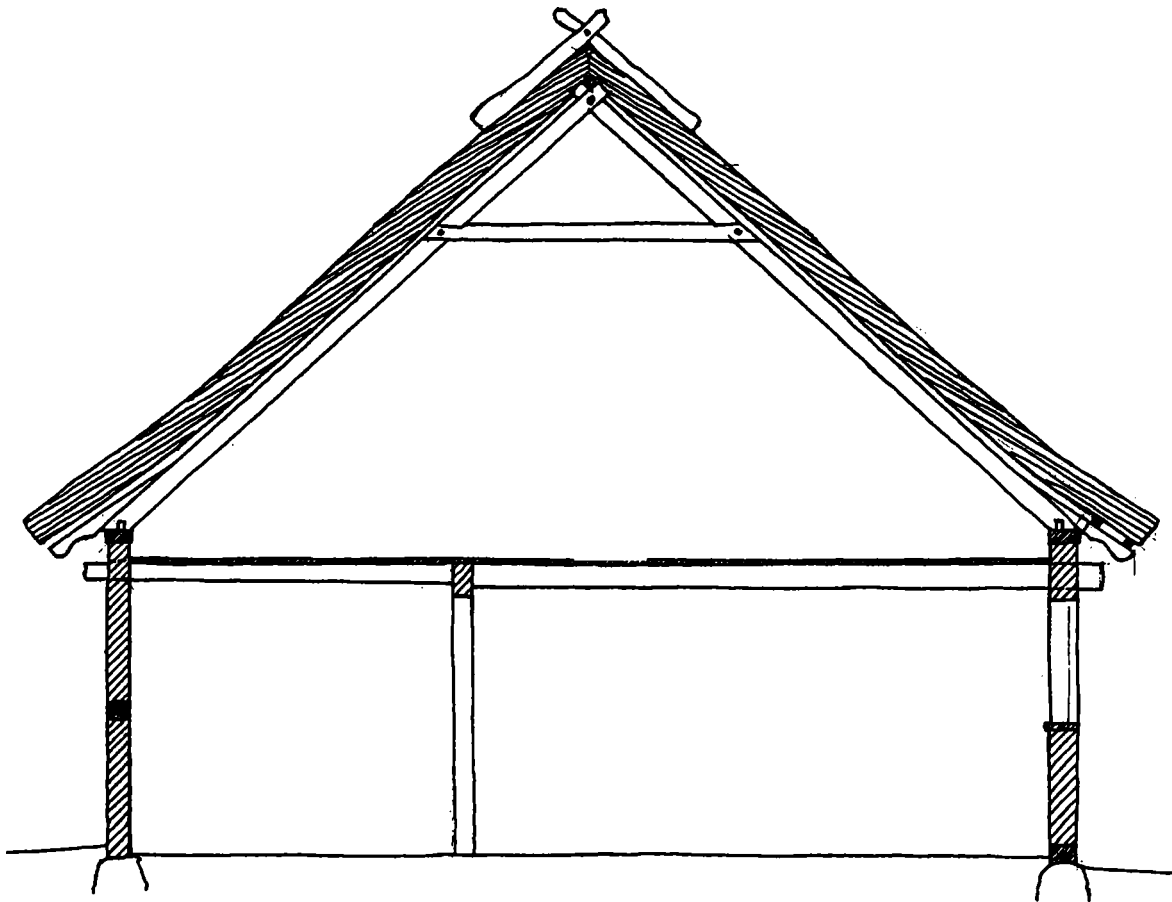

Fig. 3. Tværsnit af huset gennem stegers og dagligstue, syd til højre. Målt og tegnet af H. Zangenberg 1927, rentegnet af Ole Wennerberg 1945.

Taget er opbygget med fyrrespær, som foroven krydser hinanden og fornedan hviler på murremmen øverst på ydervæggen samt støtter mod stolpetoppen med en såkaldt tå. Umiddelbart over lægterne, der er beskrevet som almindelige huggede lægter, har der været et brotag, altså et tyndt lag liggende under det egentlige tækkemateriale. Det var ifølge Zangenberg halm og rør. I hvert fald var mønningen af halm, der var holdt på plads af kragtræer. Ved enderne af taget var der vindsceder, og gavlene var helgavle, altså lodrette lige til tag-

ryggen. De var lukket med lodrette brædder, efter systemet én på to, og fornedan forsynet med et vandbræt, så regnvandet ikke ville løbe ned ad gavlmuren.

Hvis vi stadig hovedsagelig betragter huset udefra, er sydsiden helt domineret af de seks vinduer. Der er ét i hvert fag undtagen det midterste, der optages af døren. Hvert vindue har to rammer med seks ruder i hver. Vinduernes træværk var brunmalt udvendig, og en del af ruderne var i 1927 af gammelt glas med blærer i. Som det ikke er usæd-

vanligt, tager husets nordside sig helt anderledes ud. Her er tæt op ad bagdøren blot et enkelt vindue. Det er til gengæld mere gammeldags, idet de fire ruder er blyindfattet, og bag dem aner man to lodrette jernstænger til forhindring af uønsket indtrængen. Ellers er der ikke nogen vinduer i nordsiden, ej heller i udhuset. De to rum i denne tværlængde har kun fået lys fra hver sin dør, når den stod åben.

Disse to døre til udhuset var hele døre, altså i fuld højde. Derimod var de øvrige yderdøre halve og havde været rødmaledede, hvorimod udhusdørene var ubehandlet. Indskåret i dørøverliggeren over bag-

døren i nordsiden af huset var der en indskrift: PRS ANO 1759.³ Det var ikke blot bagdøren, der bestod af to halvdøre over hinanden, det gælder også hoveddøren i sydsiden, altså ud mod forhaven og vejen.

Denne dør fører ind i en lille forstue, hvorfra man gennem en dør til venstre kunne komme ind i dagligstuen og gennem en til højre ind i øverstestuen. Dette rum når helt til østgavlen og omfatter tre fag. Derimod optager rummet ikke husets fulde bredde, for i nordsiden findes i de samme fag som øverstestuen et par ganske små kamre. Dagligstuen, der

Fig. 4. Husets nordside og til højre den smalle udlængde sammenbygget med huset. Foto: M. Mackeprang 1916.

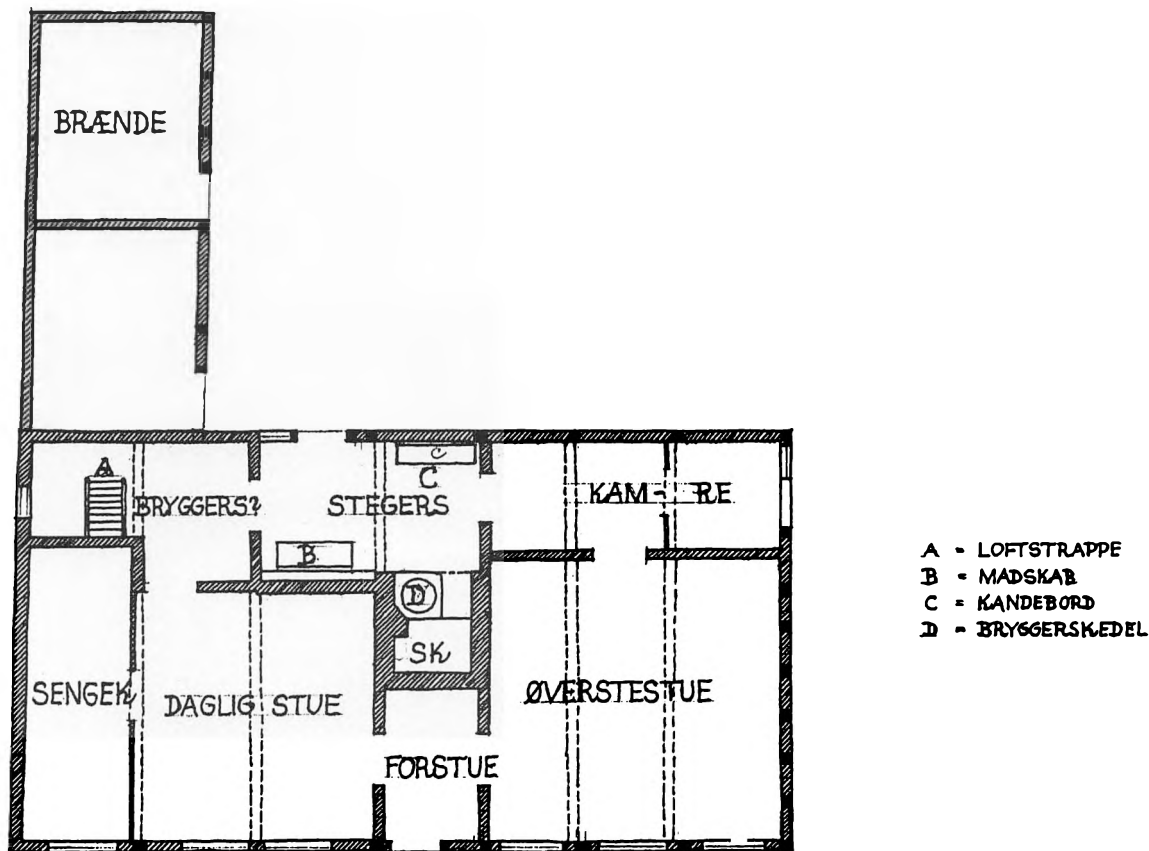
ligger til den anden side af forstuen, er knap så stor som øverstestuen, nemlig kun to fag. Det sidste fag mod vest er optaget af et lille sengekammer. Heller ikke i den vestlige del af huset når rummene helt på tværs til nordsiden, for her er køkkenet og et lille rum i hjørnet, der muligvis har fungeret som en slags bryggers og i hvert fald har givet gennemgang mellem dagligstuen og køkkenet.

Om udseendet af de forskellige rum er det begrænset, hvad der kan siges. Dørene til forstuen var empire-prægede fyldingsdøre, der i hvert fald i øverstestuen var malet perlefarvet. Det synes at have været den almindelige farve også indvendig på

vinduerne. Loftet, et bræddeloft uden lister, var rødbrunt i dagligstuen, brunt i øverstestuen. Her var der tapet på væggene, mens der var kalkede vægge i dagligstuen, køkkenet og småkammerene. I det smalle kammer i vestenden var farven dog blå.

Rummernes funktioner fremgår dels af de betegnelser for rummene, som Zangenberg i sin tid indføjede på grundplanen af huset, dels af hans notater, bl.a. om de møbler og andet indbo, han konstaterede tilstedeværelsen af i de forskellige rum. I øvrigt er husets planløsning helt traditionel sjællandsk, og hovedtrækkene i brugen af rummene er derfor noget på forhånd givet.

Fig. 5. Grundplan af huset, syd forneden. Målt og tegnet af H. Zangenberg 1927, rentegnet af Ole Wennerberg 1945.

Midt i huset er den store åbne skorsten. Den fylder hele faget fra bjælke til bjælke, og dens bagvæg er fra den modsatte side bagvæg for den lille forstue, som den ligger i fag med. Skorstenen har forned og indtil hanebåndshøjde været opmuret af kampesten, derover af mursten. Den har haft sin åbne side mod nord, ud mod stegerset eller køkkenet. Efter tegningen at dømme kunne man gå ind i skorstenen i den ene side, selv om der må have været ret snævert på grund af den indmurede kobbergryde i den anden side. Bagest synes skorstenen at have været udfyldt af en ildstedbænk, der dog ikke er nærmere beskrevet. Det må vel være i den, der har været en kampestensovn, der næppe kan have været ret stor.

Stegerset omfattede i øvrigt ikke blot pladsen lige foran skorstenen, men også det tilstødende fag, hvorfra bagdøren førte ud til gårdspladsen. Der er på planen angivet placering af både et kandeboard og et madskab, og desuden har Zangenberg i skorstenen bemærket en trefod og nogle kobberkedler. Ellers har han i stegerset noteret et grødfad, et fajancefad, to kobberfade og en messinggryde samt en æbleskivepande af lertøj. Der var også en af kobber og på samme væg en tallerkenrække med syv tintallerkner.

Det lille rum med loftstrappen, liggende vest for stegerset, har været omtalt som bryggers. Ud over at tjene til gennemgang ville man gætte på, at det mest har været benyttet til opbevaring af forskellige ting, bl.a. i det gamle malede fyrreskab, der stod her i 1927. Her var også hensat en vægt med gamle lodder. Rummet har måske også været brugt til visse arbejder, da der trods alt kom lidt lys fra et lille vindue i vestgavlen. Bryggers i egentlig forstand har rummet næppe været, idet bryggekedlen som nævnt var indmuret i skorstenen i stegerset. Andre ting, der kunne tænkes anvendt i et bryggers, blev af Zangenberg forefundet i kammeret til den anden side af stegerset. Det gælder et dejtrug udhulet af ét stykke træ og en vaskebænk.

Dagligstuen har, som navnet siger, været den normalt benyttede stue. Det fremgår også af, at dette rum har kunnet opvarmes ved hjælp af en kakkelovn med aftræk til den store skorsten i midten af huset. En naboerske har dog oplyst, at det var så som så med varmen fra den lille firkantede kakkel-

ovn, og at der altid lugtede af tørverøg hos de sidste beboere. Også i dagligstuen har Zangenberg gjort notat om møbler og andet, som han så i rummet. Her var et firkantet klapbord, tre gamle stole og to slagbænke (altså åbenbart den slags bænke, som man ikke blot kan sidde på, men som kan trækkes ud og med større bredde blive til liggemøbler). Endvidere var der et rokokopræget chatol med tre buede skuffer, hvori nogle sølvskeer og en messingske. I denne stue nævnes også et pillespejl, urkassen til et gammelt bornholmerur og tre kobberstik af kongelige personer.

Om det smalle sengekammer vest for dagligstuen bemærkede Zangenberg i 1927 kun, at her ikke var noget af betydning. Man kunne have ventet, at der var en seng, men det nævnes i hvert fald ikke særskilt.

Derimod omtales en seng i øverstestuen, og den karakteriseres som en himmelseng med omhæng. Her er ganske rigeligt med møbler, nemlig af såkaldte gemmemøbler en empire-præget malet dragkiste, et stort malet skab og to kommoder af birk. Af andre slags møbler er noteret et rundt bord, fem stole af birk, en rokokopræget stol med gyldenlæderbetrukket sæde og en birketræssofa. Endvidere omtales to pillespejle og en del skilderier, nemlig et mindevers i form af et stik, to rytterbilleder (Neu Ruppiner), to Maria-billeder, et gammelt stik af Frederiksdal samt nogle familie-billeder. Endelig nævnes noget helt specielt blandt de ting, der fandtes i øverstestuen, nemlig nogle dragter og hatte m.m., men dem skal vi senere vende tilbage til. Alt i alt må øverstestuen på grundlag af denne opremsning formodes ikke blot at have været et rum til opbevaring, men også til anden brug. Man kan sove i himmelsengen, og siddemøblerne giver indtryk af, at man også har opholdt sig her ved dag. Det har dog nok kun været på de mildere årstider, da rummet var uopvarmet.

Af de to kamre bag øverstestuen har det forreste allerede været omtalt. Vedrørende det bageste, yderst mod øst, har Zangenberg noteret, at det efter traditionen blev anvendt som ligkammer. Det har dog vel også været brugt på anden måde, måske afhængigt af, hvor mange mennesker der til forskellig tid har boet i huset. Her var i hvert fald lys, eftersom rummet var forsynet med østgavlens eneste vindue,

der i øvrigt ligesom det i nordsiden var sikret med jernstænger. Ved undersøgelsen i 1927 var der en lille skibsmodel af en bark i dette kammer.

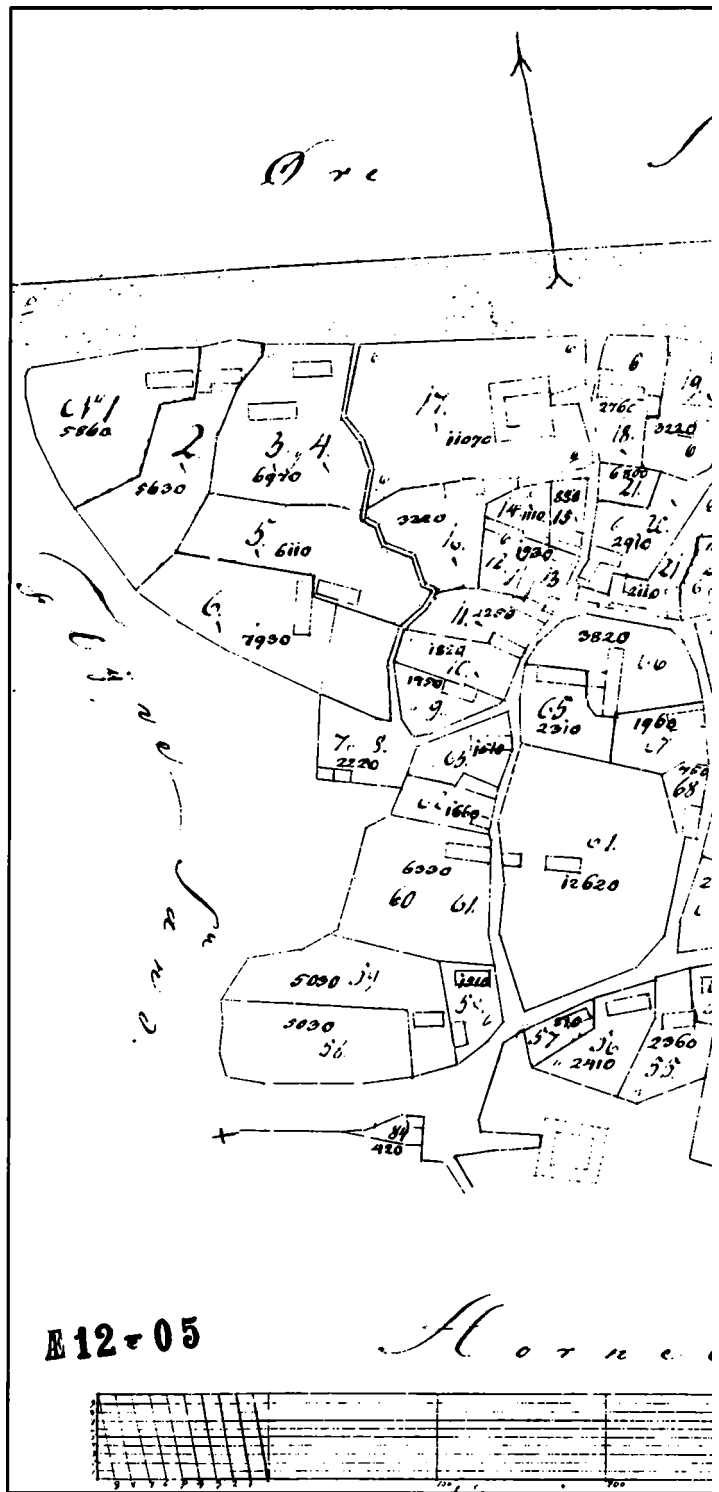
Endnu en mulighed for opbevaring af ting har loftet frembudt. Her var forskellige redskaber, og der nævnes løb (d.v.s. beholdere af halm), pottemål, jydepotte, to jernbeslåede kister, tekstiler samt igen hatte.

Når der ved undersøgelsen 1927 flere steder i huset lå en del hatte, hænger det sammen med, at de sidste beboere, frøkenerne Ellekilde, havde beskæftiget sig med at sy hatte. Man kunne se dem i et udstillingsskab foran huset ude ved vejen. Den før nævnte naboerske har fortalt, at frøkenerne hørte til "en gammel, fattig familie". De hatte, de fremstillede, var "meget gammeldags, sådan nogle modeller fra halvfemserne", og det blev betvivlet, om de overhovedet solgte nogen til sidst.

Fru Anna Olsen, der længe efter fortalte herom, havde kun kendt huset og dets beboere i den sidste halve snes år, inden den længstlevende af frøkenerne døde. Hun var dog aldrig kommet længere end til forstuen, for det var åbenbart ikke normalt, at man kom ind hos dem, "de var eneboere". Fru Olsens mand, der var blikkenslagermester, havde engang villet forære de to damer en pumpe, men den ville de ikke have. De havde ellers bare en stang med en spand til at hente vandet op af brønden med.⁴

Afslutningen på denne epoke kom i 1927. Det var et søskendebarn i Helsingborg, som arvede. Blikkenslagermesteren købte huset af dødsboet, satte det lidt i stand, trak en elektrisk ledning over fra nabohuset og brugte det så til familiens gæster. Det var fra blikkenslagermester Olsen, museet seks år senere overtog huset.

De frøkener Ellekilde, der her har været tale om, var de sidste af en familie, der længe havde holdt til i det hus. Frilandsmuseet førte bort fra stedet i 1933. I de seneste år havde der kun været én søster tilbage, Petronelle Petersen Ellekilde. Men hvis man går lidt tilbage i folketællingerne,⁵ er der registreret tre, nemlig også Marie og Ellen. De bliver alle tre snart betegnet som syerske, snart som dameskrædderinde. Går man tilstrækkelig langt tilbage, 1890, er der også i huset registreret en bror, Edvard Pedersen, som på det tidspunkt var 45 år gam-

Kort
 over
 Hornbæk Fiskerleje

indtegnings
 Høveds
 Sogne, Sognd, Høveds, Distrikt.
 paa Østved, Høveds Amt.
 Kvaert, 1810, af

S. Jørgensen

Sønderbægen

Den mindste af de enkelte parceller er den i kommunens sydvestlige hjørne af den af S. Jørgensen og M. Høveds opførte bygning.

Byens Mur

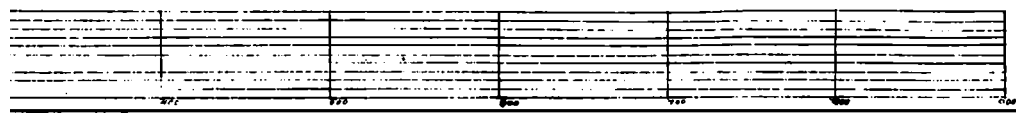

Fig. 6. Matrikelkort over Hornbæk fiskerleje, målt 1810 af S. Jørgensen. Huset er - uden udlænge - afsat på den vinkelformede grund matr. 59 i udkanten af bebyggelsen fornedet til venstre.

mel, ugift og ernærede sig ved fiskeri. Edvard Ellekilde, som han blev kaldt, flyttede senere til et hus nede ved stranden. Alle var de børn af fisker Peter Olsen og hans kone Kristiane, der begge levede endnu ved folketællingen 1880 og boede i det her beskrevne hus. Peter Olsen havde længe boet i huset, som han i sin tid var rykket ind i som svigersøn. I hvert fald var han i 1845 registreret her hos svigermoderen sammen med sin kone og de to små børn Ellen og Edvard. Han blev da betegnet som ungmand og bådfører. Senere omtales han blot som fisker. Han (eller måske ikke mindst kvinderne i familien) har dog nok også udfoldet en vis handelsvirksomhed, siden han en enkelt gang sidst i 1860'erne benævnes høker.⁶ Det var Peter Olsen, der gav anledning til, at huset længe blev kaldt Per Ellekildes hus. Han må formodes at have fået det navn, fordi han vel var kommet fra denne lokalitet 3-4 km hen ad kysten i retning mod Helsingør.

Den vigtigste grund til at følge husets beboere tilbage i tiden er ønsket om at vide, hvad den erhvervsmæssige baggrund har været for det hus, museet har overtaget, og som det engang skal indrette i overensstemmelse hermed. Er det et høker- og sypige hus, eller er det et fiskerhus? Der er egentlig ikke noget mærkeligt i, at kvinderne i et lille hus i et fiskerleje har søgt at klare sig så godt som muligt med forskellige småerhverv, især i en periode uden en mand i huset til at drive fiskeri. Vi skal da også kun tilbage før de ugifte søstres tid for at se huset nært knyttet til stedets normale maritime beskæftigelser. Hvis vi går længere tilbage, kan vi konstatere, at Per Ellekildes svigerfar Poul Gudmandsen også blev betegnet som fisker, og dennes far Gudmand Nielsen blev i 1801 omtalt som husmand og skipper.

Det er muligt, at yderligere arkivundersøgelser engang vil kunne belyse beboernes forhold mere indgående og eventuelt længere tilbage. Derigennem vil man måske også kunne få fat i det fulde navn på den person, hvis forbogstaver i 1759 blev skåret i dørhammeren over husets køkkendør, yderdøren i nordsiden. Indskriften PRS ANO 1759 behøver selvfølgelig ikke at sige noget om husets alder, idet den kan være overført fra et andet hus enten på samme grund eller et helt andet sted. På den anden side er der ikke noget, som udelukker, at det

eventuelt kunne dreje sig om det år, da det her omtalte hus blev opført.

Om husets alder kan i øvrigt oplyses, at hvis den er så høj som just antydnet, gælder det kun hovedhuset. Udhuset er nemlig først kommet til i løbet af 1800-årene, nærmere bestemt efter 1810 og før 1892, som det fremgår af nogle kort over Hornbæk fiskerleje, opmålt i de nævnte år.⁷ Det er bl.a. interessant, fordi tømmeret fra huset synes at vise, at sidebåndskonstruktionen især optræder i det yngre og yderst beskedne udhus.

Efter at vi således på grundlag af vidt forskellige typer af oplysninger har kunnet stykke noget sammen om husets historie, er det nærliggende at spørge, hvilke muligheder de erhvervede bygningsdele giver for genskabelsen af det lille hus. Og det drejer sig vel at mærke om at genskabe det på en sådan måde, at det indebærer en forbedring af Fri-landsmuseets evne til formidling af forskellige sider af dansk kulturhistorie. Gennemgangen af huset på grundlag af tegninger og notater tyder jo på, at der her er tale om et i de fleste henseender ret uændret og næsten ikke moderniseret hus. Det synes at være en fuldgod repræsentant for den byggeskik, man har kunnet finde i småhuse af en vis alder, måske i dette tilfælde gående tilbage til midten af 1700-årene. Let er det imidlertid ikke at genskabe et hus og få det til at fremtræde med overbevisende ægthed i alle detaljer. Man kunne derfor ønske sig, at der havde foreligget mere indgående notater fra selve nedtagningen, som arkitekt Zangenberg selv kun i ringe grad synes at have taget del i. Bedre er det ikke blevet af, at tømmer og sten har ligget så længe. Det er måske heller ikke blevet væsentlig værre af den grund, men nedtagningen er i hvert fald foregået for så længe siden, at dokumentationen af en bygning til flytning dengang ikke var så grundig, som det siden blev tilfældet.

Det samme kan til en vis grad siges om den indvendige indretning og møbleringen, men på dette felt har Zangenberg dog gjort ganske detaljerede notater, omend der ikke ligefrem findes nogen møbleringsplan. Imidlertid blev der faktisk allerede i 1927, men også i 1933 erhvervet ikke så få ting fra huset. Herimellem er dels mange af de møbler, Zangenberg har omtalt, dels talrige genstande og redskaber fra husholdning og fiskeri, endelig også nog-

le få ting, der uden tvivl kan henføres til de sidste års syvirsomhed. I Dansk Folkemuseums årsberetning fik sagen denne omtale: "Ved indkøbet af en del jævne møbler i senempirens smag - himmelseng, slagbænk, borde, birketræssofa med stole - fra et dødsbo i Hornbæk har man tænkt at kunne give et indblik i et nordsjællandsk fiskerhjem, når pladsforholdene engang tillader det".⁸ Tydeligt nok er dette skrevet før overtagelsen af huset og under indtryk af, at spørgsmålet om Folkemuseets lokaleforhold og Frilandsmuseets varige placering endnu ikke var endeligt besvaret. Nu længe efter kan vi konstatere, at indboerhvervelserne i Hornbæk seks år før husets nedtagelse giver mulighed for en yderst autentisk indretning af et fiskerhjem. Procenten af genstande, der har hørt hjemme i selve det flyttede hus, vil kunne blive langt højere end i de fleste af Frilandsmuseets øvrige bygninger.

Det er naturligt herefter at se på, hvad meningen er med at genskabe det lille hus fra Hornbæk i Frilandsmuseet. Det kan måske siges at være en forældet problemstilling, eftersom huset og dets indbo forlængst er indgået i museet, hvor man må formodes dengang at have taget stilling til spørgsmålet. Imidlertid har meget ændret sig siden da, herunder også museet, hvor man under stadigt skiftende omstændigheder, f.eks. de til enhver tid samfundsbestemte økonomiske vilkår, hele tiden må tage arbejdsplanerne og retningslinierne for den videre udbygning op til revision. Den måde, museet har ændret sig på, er først og fremmest, at det er blevet meget større end i 1933. Alligevel er der stadig som led i helhedsplanen for museet et klart behov for at kunne vise det, som det her omtalte hus just repræsenterer.

Den særlige nordsjællandske byggemåde er noget af det. Den er stadig kun sporadisk til stede i museet. Hornbækhuset er måske ikke noget rendyrket eksempel, men netop blandingen af forskellige teknikker er formentlig noget ret typisk.

Når man har kritiseret Frilandsmuseet for at have fulgt det, der har været kaldt gårdmandslinien i dansk historie,⁹ har man tydeligt nok ikke sat sig ordentligt ind i museets målsætninger og faktiske indhold. Det er dog stadig kun ønskeligt, at museets sociale spændvidde øges, og Hornbækhuset vil netop være et godt bidrag til belysning af mangfoldig-

heden i udformningen af de mange småhuse, der har eksisteret før i tiden, bl.a. i fiskerlejerne.

Endelig med hensyn til fiskeriet kan man måske mene, at det allerede er repræsenteret i Frilandsmuseet. Det var det imidlertid også i 1933, nemlig med fiskerboden fra Nymindegab og huset fra Agger. Men som det straks springer i øjnene, er der her en særdeles skæv regional fordeling, og den er ikke blevet rettet op i de mellemliggende år. Fiskeriet i Øresund og det sydlige Kattegat, som det har været drevet fra Hornbæk, er på mange måder forskelligt fra det vestjyske fiskeri, der i forvejen er belyst i museet. Der er derfor et klart behov for at vise østdansk fiskeri og den dertil knyttede boligkultur.

Hvis man da vil forestille sig, hvordan huset fra Hornbæk efter genopførelsen vil kunne tage sig ud i museet, skal man se for sig, hvordan rummene i det lille hvidkalkede bindingsværkshus igen vil få liv ved at være indrettet med de møbler og de mange forskellige småting, der har hørt hjemme her, dengang huset var beboet af en hel familie. I årene ved og efter midten af sidste århundrede var husstanden en fisker og hans kone samt deres børn. Hertil kom, at der en tid også boede en kvindelig slægtning, en enke, i huset. Først fra 1880'erne og fremefter blev der gradvis færre og færre beboere i huset. Med sønnen Edwards flytning lidt senere er præget af fiskeri også efterhånden forsvundet. Det tidligere fiskerhus bliver nu et lille hus ved det centrale vejkryds i et fiskerleje, der i årenes løb - efter at være "opdaget" af kunstnere - bliver et mere og mere mondænt sommeropholdssted for københavnere. Måske er denne udvikling også noget af baggrunden for de ugifte søstres erhvervsmæssige virksomhed, da deres tilknytning til stedets gamle hovederhverv holdt op.

Men på museet vil det være naturligt at vende tilbage til stadiet som rigtigt fiskerhus. På loft og i udhus kan der fyldes med fiskeredskaber, som netop til dette formål er fremskaffet til museet fra forskellige steder ved den nordsjællandske Øresundskyst. Og i husets omgivelser ser man for sig, hvordan der vil hænge net til tørre på en gammel-dags stejleplads. Men henblik herpå er der fotograferet stejler og andet tilbehør til et sådant område, som kan genskabes, når det bliver aktuelt. Noget er direkte hjemtaget til museet, således et rebslager-

hjul under et stolpebåret stråtag, tidligere på en stejleplads i Skotterup. Det vil altså blive muligt at demonstrere for museumsgæsterne, hvordan fiskerne før i tiden selv har fremstillet deres tovværk.

Disse visioner med udgangspunkt i det lille hus fra Hornbæk kan virkeliggøres, når Frilandsmuseet får de økonomiske muligheder derfor. En sådan udbygning af museet vil give en afrunding af de maritime miljøer, der allerede findes, men som alle er vestdanske.¹⁰ At huset kommer fra badestedet Hornbæk, må betragtes som en ekstra attraktion. Det tankevækkende perspektiv, dette giver anledning til, vil appellere til mange af museets gæster, der i hvert fald har hørt om stedet, måske selv har nydt sol og vand ved stranden her.

Noter:

¹ Huset har nu og da været i avisen, især i forbindelse med Hornbækfolks forståelige utålmodighed efter at se huset genrejst. Da manuskriptet til nærværende artikel allerede var skrevet, blev jeg opmærksom på, at huset senest - med en for dagspressen usædvanlig grundighed - er behandlet af Kresten Tommerup i Helsingør Dagblad 17. februar 1990.

² Dette materiale findes dels i Frilandsmuseet, dels i Nationalmuseets arkiv i Brede (NEU nr. 1503).

I en just udkommet bog gengiver Erik Hansen en tegning af Ejnar Dyggve, en skitse-mæssig opstalt af sydfacaden på vort hus til belysning af den faste rytmi i bindingsværkshuse, se Henrik Egede Glahn (red.): Opmaalinger, Foreningen af 3. December 1892, Festskrift i anledning af 100-årsdagen, Herning 1992, s. 133. Tegningen er reproduceret efter gengivelsen hos Ejnar Dyggve: Om Store Mariedal og metodik, Arkitekten XXI, 1919, s. 252. Der synes ikke fra Dyggves hånd at eksistere mere materiale vedrørende huset i Hornbæk, i hvert fald ikke i Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger, hvor der ellers befinder sig en hel del af hans tegninger.

³ Der har været noget tvivl om læsningen af årstallet, idet Zangenberg i sin tid har noteret 1750. Døroverliggeren er noget forhugget, og sidste ciffer er derved beskadiget. Jeg anser læsningen 1759 for langt den sandsynligste. Vedrørende de tre første cifre er der overhovedet ingen tvivl. Hornbækegens Lokalhistoriske Arkiv har for tiden helt tilbage til slutningen af 1600-årene registreret adskillige oplysninger om personer knyttet til den grund, hvorpå huset har ligget. Det bliver ikke herved opklaret, hvem bogstaverne PRS står for.

⁴ Optegnelse 1973 efter fru Anne Olsen, Hornbæk, ved Lars Friis, Frilandsmuseet.

⁵ Et notat om folketællingernes oplysninger om husets beboere er udarbejdet for Frilandsmuseet af arkivar Peter Korsgaard 1979.

⁶ Landsarkivet for Sjælland m.v. Brandforsikringsprotokol Lyng-Kronborg herred 1858-73, s. 665.

⁷ Kort- og Matrikelstyrelsen, Matrikelarkivet. Kort over Hornbæk fiskerleje Æ 12-05.

⁸ Dansk Folkemuseums Virksomhed i Finansaarene 1926-27 og 1927-28, Fortid og Nutid, 7, 1929 (forfattet af Kai Uldall), s. 217.

⁹ Thorkild Kjærgaard: Gårdmandslinien i dansk historieskrivning, Fortid og Nutid, 28, 1979, s. 181. Jfr. Jens Engberg: Dansk Guldalder, 1973, s. 18. Jeg har tidligere kommenteret denne kritik i Fortid på friland, 1990, især s. 37 ff.

¹⁰ Se herom min artikel Maritime miljøer på Frilandsmuseet, Nationalmuseets Arbejdsmark 1992, s. 104.

Pendlerundersøgelsen

Af Kirsten Aagaard

I forbindelse med DSB færgernes 100-års jubilæum i marts 1992 blev der foretaget en kortlægning af det daglige liv om bord på færgerne på Sundet.¹ Ved denne og ved en undersøgelse, som Helsingør Kommunes Museer i samarbejde med Handels- og Søfartsmuseet foretog i 1989,² fattede undertegnede en særlig interesse for de daglige pendlere mellem Helsingør og Helsingborg.

At pendle betyder ifølge ordbogen "at svinge, at bevæge sig frem og tilbage; at foretage den regelmæssige tur mellem bolig og arbejdssted".

I forsommeren 1992 fik museet bevilget penge fra Amtsmuseumsrådet til en nærmere undersøgelse af pendlingen mellem Helsingør og Helsingborg.

En færgerute, der betjener to lande med en rejse på kun 20 minutters sejltid, giver et helt specielt kundegrundlag, og det viste sig hurtigt i 3 kategorier af rejsende.

Der var de almindelige rejsende, turister, handelsrejsende og folk på familiebesøg, rejsende som findes på enhver passageroute, varierende efter årstid, højtider og ugedage. Desuden var der et næsten konstant antal af pendlere, der hver dag rejste mellem de to byer.

Den tredje kategori af rejsende, som viste sig på Sundets færger, var pensionistpendlerne eller de sejlende, som de selv kalder sig.

Disse to sidste kategorier bliver i en grænseby som Helsingør særligt spændende, da pendlingen jo ikke blot er en måde at komme frem til sit arbejde på, men også en daglig rejse mellem to lande og to forskellige kulturer.

Denne pendling er baseret på en helt bestemt livsform, der kun kan være tilknyttet en grænseby, og det er beskrivelsen af denne livsform, museet gerne vil gemme til eftertiden i form af interviews med pendlerne, og med pengene fra museumsrådet blev det muligt at se nærmere på denne del af færgelivet.

En rejse frem og tilbage med færgerne begyndte, og denne gang koncentrerede undersøgelsen sig

ikke alene om rejsende på DSB eller ScandLine, som det nu hedder, men også Sundbussernes passagerer blev inddraget.

Det der i første omgang interesserede os var, hvem der sejlede hver dag og hvorfor, hvilken færge benyttede man, og var sejladsen en daglig rutine.

Det er ikke helt nemt at lave en undersøgelse primært baseret på danske pendlere, for hvem er dansk, og hvem rejser hver dag, og hvem vil fortælle om baggrunden for denne specielle livsstil?

Et par ture frem og tilbage gav et lille overblik, og udstyret med tilladelser fra rederierne til at foretage interviews, startede jeg med at uddele spørgeskemaer, der skulle vise, hvor ofte og med hvem turen over Sundet blev foretaget, hvilken færge sejlede man med før de store færger blev sat ind, og hvorfor sejlede man i det hele taget?

Spørgeskemaerne var anonyme, kun alder og tidligere profession blev påført.

Især det anonyme var vigtigt for pensionistpendlerne, da det er et meget hemmelighedsfuldt folkefærd, og de ser gerne folk an gennem længere tid; man taler ikke åbent med hvem som helst.

Lidt efter lidt lykkedes det dog at få samtaler i gang. Jeg var jo hverken ansat hos rederiet eller toldvæsenet. Det resulterede i hyggelige sejlture og frem for alt aftaler om yderligere interviews.

Det er ofte svært at få folk til at forstå, at for at kunne skrive historie, er det vigtigt at få beskrevet dagligdagen for almindelige mennesker og helst med deres egne ord.

Mit liv er da ikke noget særligt, hvorfor vil I vide det? Tror du det interesserer andre? er nogle af de indvendinger, der bliver fremført, men over en kop kaffe kommer snakken i gang, og minder om fortid og facts om nutiden dukker op. Ofte bliver interviewet en ping-pong, en snakken frem og tilbage, ikke altid i kronologisk orden, men samtalerne bliver optaget på bånd. Senere bliver båndene direkte

På vej mod stambordet om bord. Carsten Møller 1992.

og det gælder både de, der pendler mellem arbejde og bolig og pensionistpendlerne, man er vanemenneske.

Men hvor kommer pendlerne fra? Er det en bestemt type med en bestemt fælles baggrund? Hvorfor rejser nogle mennesker hver dag over Sundet? Disse og mange flere spørgsmål bliver forhåbentligt besvaret gennem interviewene.

Selv om undersøgelsen endnu ikke er færdig, og det indsamlede materiale er begrænset, giver det alligevel et mønster eller fingerpeg om, hvordan livet i Helsingør kan forme sig i 1990'erne.

Noter:

¹ Kenno Pedersen (red.): Den sejlede bro s. 112-152.

² Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1991 s. 103-117.

udskrevet, og det hele bliver gemt i arkivet, indtil det om 50 år bliver almindelig tilgængeligt.

Metoden med den direkte udskrift af båndene uden redigering er bevidst valgt, for netop ved at gengive informantens oplevelser og synspunkter i hans eget sprog, får man et mere sandt billede af tiden, end hvis man prøver at omskrive oplysningerne til skriftssprog og i nøjagtig orden efter årstal.

Gennem interviewene og ikke mindst gennem de observationer, der foretages på færgerne, viser det sig, at "de sejlede" har et helt specielt mønster for dagen. Man holder sig til sin egen færge, sidder ved samme bord, og man møder de samme mennesker,

Sport er mange ting

Af Kirsten Rønne

Da jeg efteråret -91 startede et syv måneders projekt om sporten i Helsingør kommune, morede det mig at finde brevueforeninger rubriceret under sportsorganisationer i "Bymuseets" arkiv, for her var det sjovt nok duerne, der var i luften og fik rørt musklerne! Senere er jeg blevet klogere og har fået udvidet mit sportsbegreb betydeligt.

Når man ønsker at klargøre, hvilken betydning sporten har i lokalsamfundet og i individets liv, må man benytte sig af et meget bredt sportsbegreb. Forsker man derimod på et mere abstrakt plan, drejer det sig om at isolere "sporten" fra distraherende elementer, at finde frem til dens egentlige væsen. Her skal jeg prøve at forene sådanne to bestræbelser.

Enhver kategorisering eller definition består af valg. Da jeg valgte ud fra min faglige baggrund som etnograf, at beskæftige mig med sport, som den dyrkes i foreninger og med, hvad den betyder i de individuelle livsforløb og for lokalsamfundet, valgte jeg at definere sport meget bredt.

Idehistorikeren Lars-Henrik Schmidt skriver i sin lille bog om sport meget rammende, at: "Sport er ikke mindst noget man snakker om". (Schmidt, s. 17). Dette har jeg i mit arbejde kunnet sande. Det er et emne, man enddog meget gerne taler om. Men herudover gjorde jeg også den iagttagelse, at man meget let kom til også at tale om alt muligt andet, sporten som emne havde ret flydende afgrænsninger. Studiet af sport er et glimrende udgangspunkt for et studie af samfundet i sin helhed.

Idrætsforskningen i dag

Sporten eller idrætten, som den oftest benævnes¹, udsættes for tiden for en større forskningsmæssig interesse. Den har fået sit eget forskningsråd, hvis formål det er at styrke eliteidrætten. Endvidere er der udviklet en universitetsuddannelse ved Københavns Universitet, der forener humaniora og samfundsvidenskab. Aktiviteterne indenfor forskningen strækker sig, hvad genre angår, fra det erken-

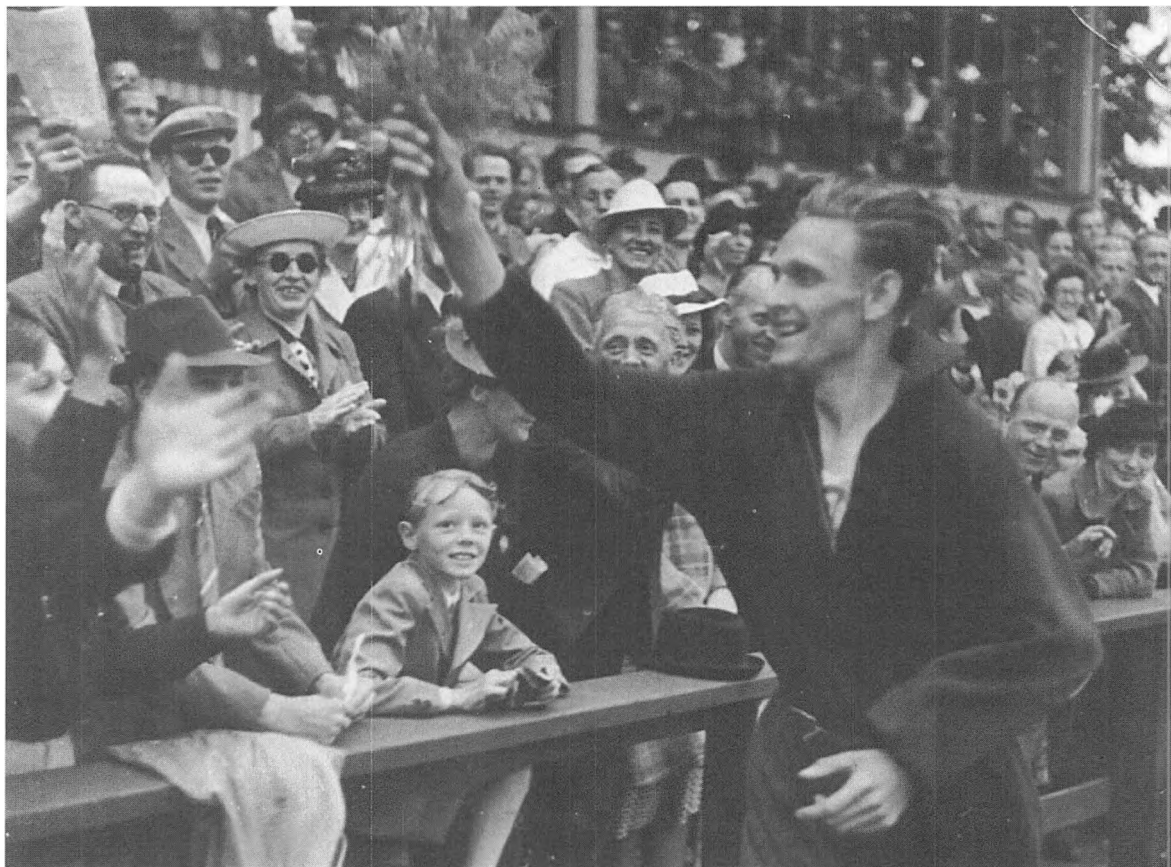
delsesmæssigt filosofiske over det mere empirisk videnskabelige til det kreativt ideologiske.

Som en indsigtfuld baggrund for formidlingen af mit eget indsamlede materiale, vil jeg benytte Lars-Henrik Schmidts arbejde: "Kroppen i Focus. Et essay om sport" fra 1982. Hans intention er at indkredse sportens væsen. Han betegner "sporten" som en bestemt form for kropskultur, men samtidig noget, der er mere omfattende end kropskultur." (Schmidt s. 17). Lars-Henrik Schmidt tilnærmer sig afklaringen ved at bestemme sportens genealogi, dens slægtshistorie, og fastslår, at den har aner i krigen, arbejdet, det spektakulære og det tilfældige. Disse fire kilder til sporten har åbenbaret sig kronologisk i den nævnte rækkefølge, men kan stadig spores hver især. Jeg vil tillade mig med udgangspunkt i, hvorledes disse sportens "aner" viser sig, også at påvise dem i forhold til mit materiale, hvor "sporten er mange ting", og meget mere end hvad den er for Lars-Henrik Schmidt.

Forbindelsen til krigen ses ifølge Lars-Henrik Schmidt i sportens ligheder med krigsforberedende øvelser. Disse øvelser indgår i kampe, hvor der ikke mere er tale om tab af liv, men om tab af ære. Kampen er blevet fredeliggjort og symbolsk. Da der ikke er tale om rigtig død, er der altid mulighed for revance, og æren, der er vundet, må gang på gang sættes på spil.

Arbejde og dagligdags gøremål er blevet symboliseret i sporten. Den symbolske værdi opnås ved en perfkationering af den praktiske kunnen til et punkt udover det nyttige. Som eksempel kan nævnes jagten. I jagt som sport kan ræven som bekendt erstattes af en rytter, og hvis der skydes rigtige dyr, der kan spises, bliver den sportslige pointe antallet af dyr, der skydes.

Indflydelsen på sporten, fra krig og arbejde, har udgangspunkt i nyttige funktioner, hvorimod en del af sporten er nærmere knyttet til spild og unyttigt, men dog hensigtsmæssigt forbrug. Det er den del,

Åge Poulsen, et af de store talenter inden for atletikken i Hertsingør. Her løber han æresrunden efter danmarksrekord i 1500 m, Køben havn 1943.

hvor det spektakulære er i centrum og hvor publikum egentlig er de afgørende aktører. Lars-Henrik Schmidt redegør for det komplicerede gensidige forhold, der i publikumssportsgrenene eksisterer mellem sportsudøverne og publikum. Andre elementer af det spektakulære gør sig gældende i sportens særlige beklædningsstil. Den signalerer frigjorthed og fritagethed for produktivt arbejde. Men den er også en uniformering, dvs symbol på egenskaber, tilhørsforhold, social status og afhængighed.

Spillet, hvor tilfældigheden er en grundlæggende egenskab, er den fjerde kilde til sporten, som Lars-

Henrik Schmidt nævner. Sporten udvikler sig fra spillet ved at iscenesætte, organisere og kontrollere tilfældigheden, hvorved den bevæger sig på grænsen af, hvad der kan tillades, for udelukkes tilfældigheden, kan der ikke mere tales om sport. Selvom man søger at måle sportspræstationer så objektivt som muligt, efter så ensartede kriterier som muligt, er det netop tilfældigheden, der ikke må udelukkes helt, for sker det, går spændingen sig en tur. Hvis tilfældigheden derimod tager over, bliver der tale om hasard.

Udover disse fire kilder til sporten, nævner Lars-Henrik Schmidt nogle dominerende træk, som på

forskellige af sportens udviklingsstadier har været fremherskende. Det drejer sig i kronologisk rækkefølge om kraftidealet, om rummet som centralt organiserende og om tiden. For moderne sports vedkommende er det ifølge Lars-Henrik Schmidt ikke blot en bestemt rekordadfærd, der er kendetegnet, men rekordforbedringen. Og her er det altså i vore dage, at tiden er den abstraktion, hvormed præstationen måles.

Sporten i Helsingør kommune

I de syv måneder jeg undersøgte sporten i kommunen, fokuserede jeg på interviews med mennesker med tilknytning til sporten. Jeg valgte nogle foreninger ud, som jeg ville følge i større eller mindre grad. Det blev til Tikøb Idrætsforening, Borsholm-Skibstrup Idrætsforening, dele af Helsingør Idrætsforening, Nærforeningen på Vapnagård og Værftets Idrætsforening. Jeg fulgte sportskampe, var til bestyrelsesmøder, generalforsamlinger, fester, bingo mm. I forbindelse med Værftets Idrætsforening, som ophørte med at eksistere i 1978, talte jeg med tidligere medlemmer og opsøgte skriftlige kilder, som f.eks gamle Værftsblade. Museet er nu i besiddelse af det indsamlede materiale og min rapport om arbejdet. I forbindelse med projektet har museet også modtaget forskellige arkivalier og genstande, der kan belyse sportens historie ved senere forskning og udstillinger.

Min interesse var at belyse sportsforeningernes betydning i lokalsamfundet og i enkeltindividernes liv. Man kan måske sige, at min specielle synsvinkel, hvor dynamikken mellem individ, forening, lokalsamfund har været central, har fået til resultat, at sporten snævert betragtet er blevet mindre væsentlig. Og det kan siges at være en lidt speciel måde at prøve at fange et fænomens egenart på, ved at undlade af frasortere distraherende momenter, men tvært imod tage dem alvorligt. Men mit brede syn på sporten synes dog at falde godt i tråd med den reale placering sporten har som oplevet af de implicerede.

Krig: Et slag og midlertidig våbenhvile

Krig forudsætter venner og fjender, involverer kamp, dygtighed, chancer for at vinde og tabe, hæder og ære. Individet vælger sin forening og sin

sport bl.a. ud fra en forestilling om at kunne og ville blive et med den, en vilje til identifikation. Foreningen skal så til gengæld ville tage imod vedkommende og yderligere stimulere tilhørsforholdet. Når man taler med sportsfolk, vil man næsten øjeblikkelig fornemme denne følelse af at høre til hos dem. Det kan mærkes som en stolthed over og en identifikation med foreningens historie, kendskabet til de historiske personligheder, forfædrene. Det kan høres på grammatikken, det drejer sig om "vi" og "os". Det er let at få en ide om, hvordan forholdet er til andre foreninger og hold. Enhver forening med respekt for sig selv har en arvefjende, det højner moralen. Man kæmper for sin forening, tager dens trængsler alvorligt, og glædes stolt over dens sejre. Man arbejder for den, også udover den sportslige kamp, for man sætter en ære i at den trives, at den udover i snævrere forstand at klare sig godt i de sportslige præstationer, har en "kultur" en særegenhed, med sin egen historie, personligheder og traditioner.

Borsholms førstehold spillede i 1991 i serie fem. Sæsonens sidste kamp spillede mod Hellebæk en bidende kold oktobersøndag. De trofaste hustruer og kærester sidder ved sidelinien, tæt for at varme hinanden. Jeg lader båndoptageren køre et kvarters tid for at opfange trænerens tilråb til sine kæmpende. Der er ikke megen variation i hans råb, de er korte og koncise mest opmuntrende:

“Sådan, godt Karsten.
Godt, udmærket, udmærket, kom igen!
Det er godt arbejde, Frank!
Sådan, ja.
Nej!
Nej!
Godt arbejde, Steen!
Det er rigtigt spillet, kom igen Søren!
Sådan, ja!
Godt Steen!
Det er godt Karsten og Søren!”

Træneren når at nævne 8 af spillerne ved navn i det kvarters tid jeg optager. Hans mindre positive bemærkninger siges kun lavmælt til reserveerne på sidelinien. Som et ekko høres fra den modsatte sidelinie lignende tilråb. Her befandt sig også ca 10

tilskuere, der morede sig dejligt: "De er altid høj-røstede, og hvis de vinder bliver de grove", får jeg at vide.

Ved pausen er Borsholm bagud 2-0. Træneren griber temperamentsfuldt vandflaskerne og skynder sig afsted til omklædningsrummene, hvor der venter spillerne en opsang.

Årets sidste kamp blev tabt.

Ugen efter fejrede fodboldafdelingen sæsonafslutningen i foreningshuset. Man er i feststemning, selvom det ikke blev til oprykning det år, og træneren skulle slutte. Han skulle træne ærkefjenden Horbæk, hvorfra han også selv stammede.

Formanden for fodboldafdelingen aflagde beretning for året der gik. Førsteholdet havde kæmpet over tredive gange, de havde mødtes til kamp og

træning 120 gange, og en flidspræmie blev givet til den spiller, der havde haft færrest afbud, han var mødt 96 gange. Han fik en vandrepokal, fra hvilken han senere på aftenen bød alle en slurk guldøl. På pokalen var indgraveret navnene på alle, der havde haft den i årenes løb. En af de forrige var til stede, han havde haft den for 21 år siden. En hel del flasker festligt embalerede i rødt cellofan blev overdraget forskellige, som tak for den ene eller anden dåd. Træneren, der skulle gå af, havde også nogle flasker, som han bl.a. overrakte førsteholdets anfører.

Der var anerkendelser til mange, der var god mad og drikke til alle og musik bagefter. Sammenholdet blev festligholdt og identifikationen med idrætsforeningen og især fodboldafdelingen opfrisket.

Sæsonens sidste kamp, Hellebæk mod Borsholm. Borsholms træner er ved at tabe mødet.

Bankospil i Tikøb Idrætsforening 1991. Mascotterne er også med.

Kæmperne kunne nu holde vinterhvile og samle kræfter til den nye sæson, der ville begynde i februar.

Arbejdet omkring sporten

Arbejde er symboliseret i sporten, både hvad angår perfektioneringen af håndværksbetonede færdigheder og i elementet af slid og udholdenhed. Udvider vi sporten, som jeg har gjort det, ved at medregne alt, der foregår i forbindelse med hele sportsforeningen, dukker der yderligere referencer til arbejde op. De engagerede medlemmer vil søge at gavne og støtte deres forening, også udover ved deres sportslige indsats. Den skal idag køres nogenlunde som en forretning, skal vise sig dynamisk og solid. Man søger at producere nogle gode sportsfolk, hvis re-

nomme kan gøre foreningen ære. Lederne skal være lige så dygtige, og arbejde lige så hårdt som sportsudøverne, og med mulighed for at opnå lignende anerkendelser: En pokal og et diplom. Der findes i foreningerne en hel hærskare af arbejdsbier, som hver især slider for helheden. Her kan tænkes på noget så langt fra den aktive sportsudøvelse som støtteforeningerne. Udover at være selskabelige foreninger for tidligere sportsfolk og ledere, laver de ofte et stort stykke arbejde med det formål at indsamle penge til sportsforeningerne. De har så det privilegium og den glæde at kunne fordele støttemidler til sportsforeningens trængende afdelinger.

Alt det arbejde der lægges i idrætsforeningerne er jo fritidsforeteelser. Det frivillige arbejde er en af selve foreningvæsenets grundprincipper. Der er dog

i sportsforeningerne begyndt at dukke flere og flere betalte trænere op, noget man ofrer især på førsteholdene, hvor man ikke tør undlade at være ambitiøse, for ikke at miste gode spillere til andre foreninger. Princippet om amatørsport kan også til tider synes i fare, og man kan frygte, at amatørernes status kan blive forringet. Ifølge Lars-Henrik Schmidt er sport udført af en professionel sportsmand ikke sport, men arbejde. Sport skal adskille sig fra arbejde, men ligne. Og ser vi på sport i min udvidede forstand, udføres der meget arbejde omkring sporten. Der bruges tid, opfindsomhed og der tjenes penge. Her er et eksempel:

I Tikøb Idrætsforenings regi spilles der banko hver torsdag året rundt. Team Banko står for det. Team er en sportslig term, men det er ikke sport, det her drejer sig om, men en meget målbevidst satsning på indtjening. Initiativet kører på sit 20. år. Sigurd Hansen, der er hovedpersonen, har været med næsten helt fra starten. Der er altså ekspertise bag, og formen det kører under virker også yderst professionel. Det køres alvorligt og med humor. Dette kan udtrykkes i få ord, som Sigurd gør det i vort interview: "Folk skal hygge sig og der skal penge ind!"

Sigurd lægger selv 8 timer i bankoarbejdet pr. uge. Han sørger for gevinsterne fra Brugsen og tager op i foreningshuset om eftermiddagen og lægger præmier op m.m. Der er tre damer, der skiftes til at være kasserer, og en fast dame sørger for, at der altid er det fornødne personale. Sigurd vil ikke have noget med pengene at gøre, han trækker heller ikke numrene, han råber kun op. Der er for 5000 Kr. gevinster hver gang. Ved særlige lejligheder f.eks. jubilæums- og julebanko, er der sponsorerede ekstragevinster. "Det er svært at købe ind i dag og få det til at ligne noget", siger Sigurd. Man prøver at holde pladernes pris konstant på 42 Kr. for 5 stk. Det vil sige, at med det obligatoriske medlemskort, som også skal købes, vil en gennemsnitsspiller komme af med 50 Kr. I spillet skal der så deltage 100 mennesker for at det skal løbe rundt, og så mange er der ikke hver gang. Den yderligere nødvendige indtjening fås så ved salg af forskellige ekstralotterier. Der er aldrig underskud, men det har

balanceret nogle gange. Overskuddet ligger ret jævnt, men det kan mærkes, når det er sidst på måneden eller tid for terminen.

Folk kommer i nogle tilfælde en hel time før spillet begynder. Så sidder de og hygger sig, spiller kort, de har kaffe og kage med, stearinlys og lykkesdyr. Egentlig skulle de benytte idrætsforeningens kiosk, der sælger kaffe, madder og kage, men Sigurd vil ikke effektuere et forbud mod det medbragte, som bare ville resultere i mindre omsætning til spillet. "Det er det der med at være flex", som han siger.

Overskuddet som bliver anseeligt fordeles til de forskellige afdelinger. De skal ikke formelt søge, men bare komme og bede om støtten, til f.eks. en rejse. Team Banko har altid kunnet sige ja med det samme, for det har altid været fornuftige formål, de er blevet bedt om at støtte.

Team Bankos frivillige arbejdsstyrke får fast kage af en af spillerne, og som løn bevilger de sig selv kaffe og en snaps. Og "den dag det ikke er sjovt, så holder vi op", siger Sigurd.

Det spektrale, sport og dilettant

I krig som i fodbold må man kunne se forskel på ven og fjende, derfor bæres der tøj, der klart signalerer tilhørsforholdet. De rød/hvide nationale farver er vi ikke i tvivl om hvad betyder, det er vores!

Udover tilhørsforholdet har hver sportsgren i sin dragt understreget den måde kroppen bruges på netop her. Selvfølgelig en praktisk foranstaltning, men også et spørgsmål om identitet. Hertil kommer bevægelser og tillagt stil i forbindelse med sportsudøvelsen. Glæden over at have scoret et mål udtrykkes "højlydt" og stilmæssigt forskelligt fra før i tiden. Fjernsynets evindelige medkikken har forstærket, ensrettet og skabt moder indenfor dette udtryksfelt.

Sportsfolk har lov til at svede, spytte, snyde næsen i fingrene, til forskel fra almindelig offentlig adfærd. De giver også udtryk for følelser i højere grad end almindeligt acceptabelt, dette indgår som en del af underholdningsværdien i opvisningssport, og vel også som noget af tiltrækningen ved sportsudøvelse i almindelighed.

Udklædning, at udtrykke følelser, at optræde, det er ting sporten har til fælles med teatret. Og i mange

Sommerfest i Borsholm-Skibstrup Idrætsforening 1941. Kampen spillede mellem de tykke og de tynde. De tykke vandt 1-0.

sportsforeninger har dilettant været en yndet ekstra beskæftigelse for medlemmerne. Formålet var primært at tjene nogle penge til foreningen, men effekterne kan have været mange flere. Dilettantforestillingerne har givet befolkningen i lokalsamfundet muligheden for at se de kendte naboer, venner, fætre og tanter i helt andre roller og samspil end de daglige. Det er en stor oplevelse både for tilskuere og aktører. Det har kunnet ryste op i de sædvanlige interpersonelle relationer, forstærke dem eller endog forandre dem.

I Borsholm-Skibstrup Idrætsforening blev der spillet dilettant i årene fra 1943 og hen til midten af 50'erne. Titleerne var eksempelvis: "Knægtene skal

på Landet", "Brødrene Østermanns Huskors", "Den kloge Mand" og "Gamle Ege".

Om præstationerne i "Den kloge Mand", fortæller Alfred Rasmussen, æresmedlem i Borsholm-Skibstrup Idrætsforening, medens vi kikker på billeder:

"Det stykke, det blev spillet 3 - 4 gange heroppe, og så blev det spillet i Helsingør og på Tikøb Kro. Jeg har aldrig set noget lignende som hendes spil. "Den kloge Mand" handler jo om, at han kurerer folk, og så var hun der kommet med hendes lille barn, der var sygt. Og han skulle kurere det, og så døde det. Ja, det var hovedessensen, og det var der jo retssag om og al det der. Og hun der, jeg har al-

drig set nogen amatør, hun græd rigtigt. Du kan tro at det kunne røre i salen, da hun stod: "Gi' mig mit lille barn tilbage!" - og det der." (Båndinterview 16.10.91.)

Ja, man har ikke været uden kunstneriske ambitioner, og når det er lykkedes at få en fin præstation frem, "der kunne røre i salen", var noget af formålet opfyldt. Dilettanten kunne i lighed med sporten skabe ry om foreningen, og ifølge Alfred Rasmussen gjorde "Borsholms" dilettanter sig godt.

Ellen Madsen, også fra Borsholm, kan fortælle om sine barndomsoplevelser med dilettanten:

"En der hed Røde Børge, han havde en rolle, hvor han gik hen i nattøj med en lampe, du ved sådan en man holder med levende lys i, og så havde han nathue og natskjorte, og så havde han sutsko på, der sådan slævede. Og når han var sådan lige midt på scenen, så smed han den ene sutsko lige op og greb den med foden igen. Og så gik han videre. Og du skulle høre det hyl, der kom fra os unger, når han gjorde det ikke! Og vi var jo oppe og se den, somme tider spillede den jo to - tre gange, sådan nogle lørdage i træk. Og vi var jo oppe og se den alle tre lørdage. For vi skulle jo se om han greb den her sutsko. Og hvem tror du gik hjemme i køkkenet og øvede sig i at smide sutskoen op i luften og gribe den igen?"

(Båndinterview 24.2.91)

Ja, denne skuespilpræstation kan jo ligne lidt en sportspræstation og har i al fald talt stærkt til børnene. Borsholmerbørnene har haft mulighed for at opleve tanter, onkler og forældre i "mærkelige" situationer, og mange år efter har Karen Jensen ved Borsholm Forsamlingshus' 50 års jubilæum i 1990 i poetiske vendinger udtrykt oplevelsen således:

"Vi er til dilettant,
utallige har lagt kræfter deri,
med Ove som charmeur
og Edward på knæ for tante Anni".

Dilettant som sport knytter enkeltindividet til sit lokalsamfund ved at skabe alternative meningsfulde samværsformer, hvilket også i denne sammenhæng, med reference til det spektakulære, medfører flere nye og anderledes måder at se ud på.

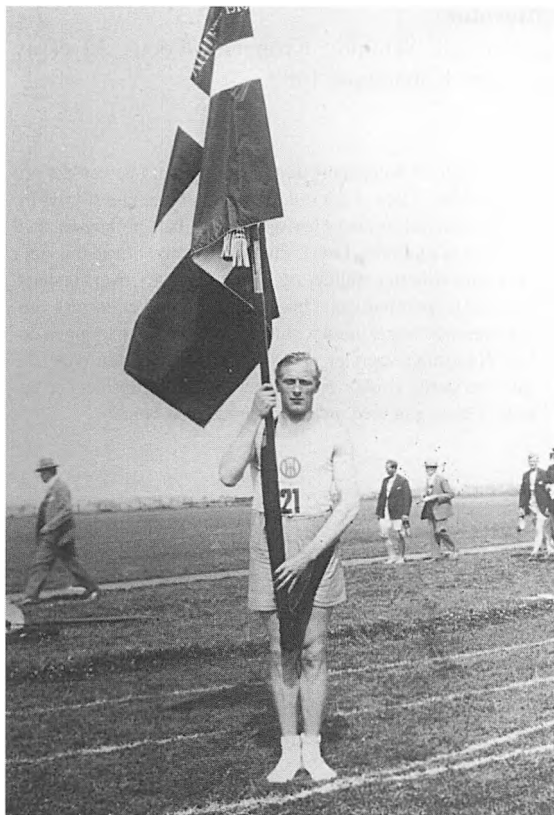
Tilfældigheden - "De rette folk i spidsen på de rette tider"

Som aktør i sportens verden ved du, at din medspiller er tidsbegrænset. Du kan overgå til fysisk mindre krævende poster: Træner, bestyrelsesmedlem, støtteforeningsmedlem, men du bliver hele tiden mindet om det midlertidige. Ligesom positionen som rekordindehaver ikke er evig, er selve sportsforeningen det heller ikke. Foreningen kan blive større eller mindre, den kan blive optaget i naboforeningen eller sygne helt hen. Afdelinger kan gå ned eller nye sportsgrene kan optages. Alt efter talentmængde, lederevner og konjunkturer kan det gå op eller ned. Foranderligheden viser sig hele tiden, og medlemmerne, som vil kende en hel del til deres forenings historie, vil vide, at "det går op og ned". Og det er netop en af hemmelighederne ved sportens fascination, at rekorderne bliver slået hele tiden. Forholdene heromkring bliver mere og mere regulerede og laboratoriemæssigt ensartede, målingerne bliver mere og mere minutiøse. På trods heraf er det alligevel tilfældigheden, muligheden, chancen, der skaber lysten til engagement.

Jeg skal endnu engang citere Alfred Rasmussen for en lille bid af Borsholm-Skibstrup Idrætsforenings historie, nemlig historien om hvordan heldet har været med dem i udbygningen af deres baner og foreningshus:

"Jeg sad netop og snakkede med de andre om det i går aftes vi havde bingo. Vi har bingo om tirsdagen, jo og der var både formanden og kassereren. Der sad vi og snakkede om det, at vi havde haft de rette folk i spidsen på de rette tider.

.... Da banen blev anlagt, vi købte jorden for en billig penge, da blev den anlagt af langvarigt arbejdsløse, det var der også den gang... Den blev lavet med trillebør, skovl og spade og det var alle sammen folk på socialhjælp.... Og det fik vi lavet på den måde, for en af vore bestyrelsesmedlemmer, han var medlem af teknisk udvalg i Tikøb Kommune nemlig. For vi andre vi anede ikke, at man kunne få sådan et tilskud. Staten betalte 85 % til arbejdslønnen. Og der lånte foreningen 10.000 Kr og det dækkede alle udgifterne til hele den fodboldbane. Håndboldbanen, den lavede vi selv med frivillig arbejdskraft. Vi samlede alle spillerne i deres fritid, det har altid været sådan. Da fodboldbanen blev la-

Karl Nielsen holdt fanen højt i HIF atletik. Han var aktiv fra sidst i tyverne til midten af fyrrene, mester i discos, højde- og stangspring.

vet dengang, det var jo ikke nok at den var lavet, så skulle den jo rives og sås til med græs. Det gjorde vil selv alt sammen. Vi havde en gartner, der var med i foreningen, han såede det, og så blev det revet over tre gange med håndriver, vi rev det over og samlede sten. Vi var en hel masse unge mennesker, der gik og rev, og så pigerne, de bar sten væk i spande og kurve.Så kom formanden med en spand fuld af sodavand, så fik vi en sodavand.

Da vi skulle bygge klubhuset deroppe, det foregik på samme måde. De første klublokaler, der blev lavet havde omklædningsrum. Det var den gang alle andre idrætsforeninger rundt omkring, de havde et skur, eller også havde de ude på marken. Jeg har

været med, hvor de stod og klædte om bag et stengærde. Det var i 50'erne.Så installerede vi gasvandvarmer, der fandtes ikke en klub her i kommunen, der havde varmt vand, vi var den første af alle.Senere hen så blev forsamlingshuset udvidet, og så gravede man samtidig en kælder ud, og lavede en skydekælder.Det blev også lavet af frivillig arbejdskraft, men der var vi ved at køre træt. Der var noget af det sidste murerarbejde, det måtte vi have en murer til at lave. Men det har nok været fordi vi ikke havde den rette mand i spidsen dengang. For så senere, da vi byggede det store her, da blev alt udført gratis. Hele det kæmpearbejde, der havde vi også en muremester til at dirigere". (Båndinterview 16.10.91)

Dette er en beretning om heldige omstændigheder, om at have de rette folk i spidsen på de rette tidspunkter. De rette folk er de, der er villige til at anvende deres faglige kunnen og sociale kontakter til fordel for foreningsfællesskabet, hvilket er en meget vigtig ressource, som hvis den af forskellige årsager tørrer ud, kan have katastrofale konsekvenser. Men det er også et eksempel på offervilje fra medlemmernes side, villigheden til at arbejde i deres fritid for deres forening. Lønningen er udover i dette tilfælde en sodavand, også følelsen af sammenhold og en stolthed over sin forening, som lyser ud af Alfreds beskrivelse.

Finale

Sportens fascination og tiltrækning skyldes bl.a. den mulighed, der gives for menneskelig udfoldelse, der tangerer det forbudte i det øvrige samfundsliv. I sport er f.eks. fysisk og mental aggression tilladt og nødvendig. Der findes dog hæmmende faktorer. Du bliver ikke et vilddyr i din aggression, for sporten er fuld af regler og uskrevne æresbegreber.

Udover disse kropsligheder, gives der mulighed for i foreningen at samles om det baggrundsarbejde, der skal til for at skabe de sociale og fysiske rammer, der skal gøre sportsudøvelsen mulig. Her er der så en anden mulighed for opnåelse af succes og anerkendelse. Blandt mine interviewpersoner er det lige så almindeligt at have opnået offentlig anerkendelse for lederopgaver, som for egentlige sportspræstationer. Glæden herover synes ikke mindre, måske tvært imod. De aktive i sporten og dens "om-

egn”, er selvfølgelig også aktive samfundsindivider i familie, på arbejdspladser og som medlemmer i andre foreninger. Disse sfærer er ikke hermetisk adskilte, som jeg har kunnet vise, hvilket skaber nogle af de intellektuelle og kreative situationer. For enkeltindividet i lokalsamfundet repræsenterer sportsforeningen muligheden for at udfolde sig “anderledes” blandt naboer, venner og familiemedlemmer. Ens medvirken sker af egen fri vilje, vil man ikke være med mere, kan man melde sig ud. De betydningsfulde ting, der sker i foreningslivet kører på en sær måde parallelt med det øvrige samfundsliv. Som vi har set, har sporten træk tilfælles med krig og arbejde, men det er ikke krig og arbejde, det ligner kun. I denne position, som noget der ligner og i dets betydning, ligger for mig at se stof til yderligere forskning.

Jeg har med udgangspunkt i Lars-Henrik Schmidts forsøg på afdækning af, hvad sport egentlig er, tilladt mig at bruge de fire kilder han har stiftet for sportens oprindelse, som et værktøj til forståelse af sporten i en udvidet form. Der har her i artiklen kun været tale om en illustration, og ikke om en uddybende afhandling, hvortil der endnu mangler megen indsigt i “Sporten i Helsingør Kommune”.

Litteratur:

Lars-Henrik Schmidt: Kroppen i Focus. Et essay om sport. København 1982.

Noter:

- ¹ Om brugen af ordet sport. Jeg har selv holdt fast ved det ord i mit projekt. Det var det ord, der spontant meldte sig, og ingen af mine informanter har øjensynligt haft problemer med at forholde sig til det. Ordet idræt, er derimod oftest anvendt i forskningen herhjemme, og bruges endda i oversættelser, hvor ordet sport har været brugt. Idræt som et nordisk ord, tenderer mod noget bredere, historisk ældre og mere oprindeligt. Hvorimod sport er et ord som betegner den engelske sport, en særlig konkurrencepræget foreteelse, opstået i en bestemt klasse, sammen med et bestemt fritidsbegreb.

Henrich Steffens i Helsingør

af museumsformidler Poul Korse

Henrich Steffens er en af dansk åndslivs store skikkelser. Han blev født 1773 i Norge, der fik de første barndomsår. Dreng- og ungdomsårene og studentertiden gik til Danmark. Det meste af manddomsgeringen tilfaldt Tyskland. I 1802 vendte han efter nogle års ophold, påvirkning og udvikling i udlandet tilbage til København, som en allerede - trods sine unge år - respekteret filosof og naturforsker. Dem var der flere af. Det, der gjorde Henrich Steffens til noget særligt var, at han bragte nye tider med sig - den romantiske bølge i kunst og åndsliv, som allerede var i fuldt flor i Tyskland, båret frem af store skikkelser som Fichte, Schelling og Schlegel. I universitetsbyen Jena stod Henrich Steffens denne personkreds meget nær og i nabobyen Weimar kunne man finde de lidt ældre giganter Goethe og Schiller, som Henrich Steffens' også knyttede sig tæt til.

Med denne ballast vendte Henrich Steffens hjem til København og begyndte i november 1802 på sine berømte forelæsninger på Elers' kollegium i Kannekestræde. Tilstrømningen var overstrømmende, begejstringen hos tilhørerne ligeså, men i mere etablerede kredse vakte Henrich Steffens' forkyndelse af en ny tids strømninger stor modvilje og det blev medvirkende årsag til, at den professorstilling, der kunne have sikret hans forbliven i Danmark, gik til en anden. Efter kun to års ophold i Danmark vendte Henrich Steffens derfor tilbage til Tyskland, til en stilling som professor ved universitetet i Halle - det var ikke, hvad han ønskede, men det var, hvad han af et enevældigt, spidsborgerligt Danmark blev tvunget til.

Det mest spektakulære resultat af Henrich Steffens korte ophold i Danmark kom dog af mødet med den unge Adam Oehlenschläger. Henrik Steffens skriver selv herom (HS 5.28): "Jeg skulde nu - det var vel næppe nogle Uger efter min Ankomst - gjøre Bekjendtskab med en ung Mand, et Bekjendtskab, der var meget afgjørende for mig og min Stil-

ling i mit Fædreland. Det var den som Digter, ogsaa i Tyskland, vel bekjendte og agtede Adam Oehlenschläger. Han var den Tid endnu ikke tre og tyve Aar gammel, jeg allerede over ni og tyve. Jeg havde allerede oplevet Meget, han havde næppe forladt Kjøbenhavn."

Nogle dage senere mødtes de to igen og mødet udviklede sig til en af dansk litteraturhistories længste og mest betydningsfulde samtaler, der varede fra kl. 11 om formiddagen til kl. 3 den næste morgen. Den foregik under indtagelse af bøv og rødvin hos en traktør på Kongens Nytorv, den fortsatte under en lang spadseretur i Frederiksberg Have og Søndermarken for endelig at slutte hjemme hos Henrich Steffens. Overvældet af de mange nye indtryk sov Oehlenschläger kun kort, han måtte op og omforme indtrykkene i poesi og resultatet blev det skelsættende digt "Guldhornene". "Med Geniets sikre Intuition havde den unge Digter opfattet og tilegnet sig alt det, som var det centrale i Henrik Steffens Tale. Den aandfulde Filosof, der selv saå og følte med en Digers Øje og Sind, var kommen som en Budbringer fra det romantiske Tyskland. Han havde fortalt sin spændt lyttende Discipel om Idealismens Sejr over Rationalismen og Spidsborgerligheden, om Uendeligheden og Visdommen i Naturen og om Geniet som det største og højeste, der var hævet over almindelige Love." Således beretter litteraturhistorikeren (VØ II.46) begejstret om romantikkens indtog i Danmark - med Henrich Steffens som igangsætter.

I sine seneste år - 1840-45 - nedskrev Henrich Steffens sine erindringer. Det blev til ikke mindre end 10 bind. I det første indleder han med et par korte afsnit dels om sin fødeby Stavanger, hvor han tilbragte sine første tre år, og dels Trondhjem, der blev hans hjemby i de næste tre. Så kommer, hvad der er særlig interessant i denne sammenhæng, et omfattende og indgående afsnit om Helsingør, hvortil familien Steffens flyttede i september 1779

og hvor de blev boende til efteråret 1784, da husarregimentet blev forflyttet fra Helsingør til Roskilde. Som regimentskirurg måtte faderen og dermed hele familien flytte med. Henved fem år blev det således til i Helsingør og det er begivenheder og indtryk fra disse år, Henrich Steffens beretter så rigt og spændende om i Helsingør-afsnittet af sine erindringer.

Erindringerne er skrevet ca. 60 år efter barndomsårene i Helsingør. Det kan naturligvis give rigelige muligheder for erindringsforskydelser og efter-rationaliseringer; alligevel udgør erindringerne så spillevende og righoldigt et kildemateriale, at de fortjener igen at blive publiceret for en større kreds.

Hvad jeg oplevede.

Medskrevet efter Hufkommelsen

af

Henrich Steffens.

Oversat

af

Frederik Schaldermose.

Første Deel.

Kjøbenhavn, 1840.

Trykt paa Bog- og Papiirhandler C. Steens Forlag
hos J. Schneider & M. E. Werner.

Titelblad til første del af den danske udgave af Henrich Steffens' Erindringer oversat fra tysk af Frederik Schaldermose (se note 28).

Henrich Steffens. Tegning af Erik Henningsen, 1881 (Kgl.bibl.) efter maleri af C.A. Lorentzen, 1804 (Fr.borg).

Henrich Steffens' erindringer fører os ind i måske den mest fremgangsrige og betydelige periode i Helsingørs historie: Den florissante tid, d.v.s. anden halvdel af 1700-årene. Hans beskrivelse af Helsingør er således et fremragende supplement til Helsingør Bymuseums fornemme model af "Helsingør - anno 1801", der netop visualiserer det Helsingør, Henrich Steffens oplevede som dreng.

Henrich Steffens skrev sine erindringer på tysk. De blev oversat til et dansk, der, 150 år gammelt, sikkert er de fleste noget uvant - og så blev de ovenikøbet trykt med gotiske bogstaver. I denne udgave af Henrich Steffens' Helsingør-erindringer har vi valgt at afstå fra de gotiske typer, de ville sikkert - desværre - hindre alt for mange i at tilegne sig den gode tekst. Til gengæld har vi besluttet os for i alt andet at gengive originalteksten; sprog og bogsta-

vering er jo også en del af kulturhistorien og den dimension vil det være synd at berøve læserne - ligesom sprogets egen poesi. I noterne gives der en oversættelse af de sværest tilgængelige ord og vendinger. Noteapparatet er i det hele taget gjort meget omfattende, dels for at give en fyldestgørende baggrund for og dermed et bedre udbytte af erindringerne, dels for at give et indtryk af, hvad man dengang var optaget af, hvad man beskæftigede sig med, hvad der var tidstypisk.

At Henrich Steffens fik uudslettelige indtryk i sine år i Helsingør og selv tillagde dem stor og blivende betydning giver erindringerne mange eksempler på. Lad denne indledning afsluttes med et af de mest bemærkelsesværdige (HS 1.70): "Dette levende Søliv har lagt Grunden til en Naturanskuelse, der blev Fundamentet til hele mit tilkommende Liv."

Hvad jeg oplevede

"Mit aandigt eensomme Dreng- og første Ungdomsliv"

Helsingør

"Og her begynder nu først mit Livs sammenhængende Historie. Drengen i de tidligste Aar lever vedvarende i en meget snæver Omgivelse. Den store Skueplads, der slutter sig til den snævre Omgivelse, hensvømmer i en dunkel Ubestemthed. Klart ligger for mig mine Forældres første Bolig i Helsingør. En lille Bigade løb ned til Sundet; det var det sidste Hus ved Stranden¹; en høj Trappe førde til det første Stokværk; i det øde Rum indrettede mine Forældre sig saa godt de kunde; Møbler blev anskaffede lidt efter lidt og fordeelte i de tomme Stuer. Vinteren hengik høist sørgeligt; Sorger for deres Indretning plagede mine Forældre. Der vilde ingen tilstrækkelig Praxis vise sig for min Fader; Sorgerne for det Nærværende forøgedes ved den ængstlige Længsel, med hvilken Forældrenes Sind og Gemyt hang ved de saa langt bortfjernede fire Børn². Fader var utaalmodig, endog gnaven, Moder syntes at forgaae i stille Sørgmodighed. Det var

først her, at jeg med min hele Sjæl sluttede mig til hende. De to Dreng-bleve satte i en offentlig Skole, der baade blev besøgt af Dreng- og af Piger. Jeg var et tidligt modent Barn og allerede i mit fjerde Aar kunde jeg læse, men det var mod den tids Skik og imod mine Forældres Vane at lade Drengen paa nogen Maade mærke, at denne Færdighed gav ham et Fortrin. Lykkeligviis blev dette Fortrin heller ikke omtaelt i Skolen paa nogen for mig bemærkelig Maade. I en stor Stue sad Drengene og Pigerne fordeelte. En lille tør Mandsling lod Børnene bogstave og læse; jeg sad iblandt dem, der vare langt tilbage for mig, og lod mig det ret vel behage, thi jeg havde just ikke meget at gjøre.

Da der i denne Skole³ var Børn af alle Stænder, maatte de ankommende Dreng- vise den lille tørre Mandsling, og Pigerne den større, bydende Kone, deres Hænder, om de ogsaa vare vadskede. Var dette ikke Tilfældet, bleve de smaa Fingre sammenpræssede og paa en ømfindtlig Maade slaede med Linealen. Denne Operation syntes næsten at være Hovedsagen; thi førend Læreren og hans Kone havde undersøgt omtrent halvtredsindstyve Børn, roest, dadlet og straffet, hvorved der ingen Mangel var paa udførlige Formaninger, var næsten Halvdelen af Skoletiden forløben. Mig har denne Skole været meget skadelig, kun i den sidste Tid lærde jeg en Smule at declinere⁴. Vinteren gik hen, Foraaret; min Moders Angst for de fraværende Børn havde naaet sin høieste Spids; men vi Børn nød, slupne ud af Stuen, det nærværende. Foran Huset ud imod Stranden var der en stor Fiskerplads. Gam vare udsændte, Baade laa ved Bredden, Fiskerfamilier, Mænd, Qvinder, Børn, der beboede de smaa Huse i Nærheden, dreve omkring der; Mændene bestege Baadene, roede, seilede langt bort, forsvandt for vore Øine, og kom tilbage belæssede med Fisk. De vilde Fiskerdreng-bleve vore Legekammerater. Vor Moder ønskede det vel ikke, men hun kunde ikke forhindre det; Fader syntes det just at være tilpas. Det var en Tid, da den strænge udvortes Opdragelse gjaldt noget. Livet i den frie Luft, den tidlige Baden og Svømmen, Drengenes alvorlige Bryden mellem hverandre, ja selv Børnenes demokratiske Tilbøielighed til ikke at erkjende Forskjællen mellem Stænderne, begyndte at blive herskende; en friere Anskuelse vilde i det mindste uddanne sig i Famili-

ens snævre Kreds. Min Fader beundrede Rousseau, hvis Emil⁵ ogsaa begyndte at gjøre Opsigt i Danmark. Han var af en trodsig Natur. Hans Stilling i Livet, den finansielle Nød, som han havde at kjæmpe med, de selskabelige Adspredelser, i hvilke han levede, nærede en Trods og Utilfredshed med hans Forhold, der tiltog mere og mere. Drengene, paastod han, maatte hjælpe sig selv, afgjøre deres Stridigheder mellem sig selv. En Klage, over legemlig Mishandling blev meget sjældent antaget, og kun da, naar en meget Ældre havde angrebet en langt Yngre, eller Flere Een. Moderen ængstede sig vel ved dette Slags Opdragelse, og deede paa ingen Maade sin Mands Anskuelse, men hun var sygelig, meest sengeliggende, hun leed bestandig af Følgerne af en lang Vinterreise igjennem en raa Egn⁶, desuden var hun allerede vant til at give efter for den hæftige Mand i meget, og Følgerne af en saadan Opdragelse vilde have været langt farligere, hvis ikke en uendelig Kjærlighed til Konen havde formildet det hele Forhold.

Min Moder nedstammede, som ovenfor er sagt, fra en af de anseeligste Familier i Landet⁷. Hun besad i sin Ungdom en udmærket Skjønhed og var sine Forældres kjæreste Barn. Men hendes Tilbøielighed til en Mand uden Formue, uden betydelige Udsigter, og som kun gjorde sig bemærkelig ved nogle personlige Fortrin, men kun altfor ofte ved sine hæftige Characterer stødte dem, han stod i nærmere Forbintelse med, fra sig, forbittede hendes Ungdom, medens de hyppige, paa hinanden følgende Barselsenge undergravede hendes Sundhed. Følgerne deraf var en Tæring, af hvilken hun aldrig kom sig, endskjøndt hun først døde, da jeg var femten Aar gammel. Saa vidt mine Erindringer fra min Barndom naae, kjendte jeg hende kun som en bleg, mager, svagelig Kone, men de fineste qvindelige Træk, jeg nogensinde saae, de stille smertefulde endnu ikke udslukkede Øine, fulde af Mildhed og Taalmodighed svæve mig endnu for Sjælen, som hellige Ungdomsdrømme. Min Fader var som Læge⁸ næsten den hele Dag beskjæftiget; den syge, meest sengeliggende Moder kunde ikke besøge Børnenes Opdragelse, - ja ofte maatte den larmende Sværm bortfjærnes fra Sygeleiet. Saaledes vare vi betroede til Pigenes Opsyn, mod hvis Bud de opvoxende Drengene mere og mere satte sig. Moderens

Sygdom, Faderens bestandigt forvirrede Forfatning kastede et sørgelig Skjær paa alle vort huuslige Livs indre Forhold, endskjøndt vi ikke lede egentlig Mangel. Dog var det stille Liv ikke uden Nydelse. Tvangløse dreve Drengene omkring i Skov og Mark og her i den tidligste Tid især ved Strandbredden. Vi bleve snart fortroelige med Fiskerdrengene. Den amerikanske Fader⁹ var en udmærket Svømmer, og han badede sig ofte i det koldeste Vand, os Drengene stillede han ofte i et Oxehoved under en Pomp, og allerede i April eller Mai styrtede en Strøm af det koldeste Vand over de skrigende nøgne Børn. Vi maatte om Vinteren tage Snebade. Naar Sneen laa høit i vor Gaard, klædte vi os af, væltede os i Sneen og ilede ind i den varme Stue. Min Fader kastede os som fireaars Drengene i Havet, og vi maatte svømme, hvis vi ikke vilde synke. Jeg lærde derfor næsten lige saa tidligt at svømme, som at gaee. Ved denne Opdragelse var det naturligt, at Fiskerne toge os med i deres Baade og et Stormveir, naar den ene Kant af den seilende Baad næsten syntes at dukke i Vandet, medens de skummende Bølger slog rasende over Baaden, var just det, der lokkede os meest. Den tidlige Vane havde fortrængt al Frygt; thi hele Sommeren igjennem tilbragde vi mange Timer i Baadene eller svømmede, dukkede, legede i Havet. Den nu herskende Vane at beskjæftige Børn den hele Dag med at skrive og læse, og derved at sløvgjøre dem for al levende Læren, var endnu ikke bleven herskende; vi Drengene førde et virkeligt amphibisk¹⁰ Liv og vare ligesaa fortrolige med Havets Dyb, med Fiske, Muslinger og Mollusker¹¹, som artige Børn i dannede Familier med Hunde og Katte. Artige Børn i den almindelige Forstand vare vi nu paa ingen Maade. Vor Fader havde ikke Tid til at straffe os, Pigen var det paalagt at lægge nøie Mærke til de Uartigheder, der fortjente legemlig Revselse; naar nu disse havde tilstrækkeligt opdynget sig, traad en General-Dommedag ind; de strafværdige Forseelser blev os foreholdte og den smerteligste Tugtelse fandt Sted. Men dette ophørde imidlertid fuldkommen med det syvende, eller aattende Aar, og jeg erindrer, at mine lykkeligste Timer vare de, naar Tugtelsen lykkelig var forbi; den syntes mig en Naturnødvendighed. Eftersom Forseelserne havde opdynget sig, følte jeg allerede Straffen, omtrent som man føler en stigende In-

“Prospect af Helsingör og Cronborg=Slott at see fra Land=siiden”. Kobberstik o. 1754 fra Johan Jacob Bruun (1715-89): “Novus Atlas Daniae” stukket af Hans Qvist (1735-1810).

flammation¹², og jeg kunde længes efter Tugtelsesdagen, som efter Suppurationens¹³ Krise.

Stridigheder fandt vel ogsaa Sted mellem os selv, men de bleve afgjorte paa den letteste og naturligste Maade. Ogsaa med Fiskerdrengene af vor Alder gaves der allehaande Trætter, som dog, saavidt jeg kan mindes, aldrig udartede til Haandgribeligheder. Langt snarere bleve vi forkjælede af dem og deres Forældre. Dette ydre, noget vilde Liv fandt et stille Foreningspunkt i Familien selv. Naar den syge Moder engang blev helbredet for en kort Tid, naar hun kunde forlade Huset og tage Deel i et Landparti, var det en Festsdag for Familien. De vilde Drengene nærmede sig til hende med en rolig Ømhed og den mildeste Irettesættelse virkede stærkere, end de haardeste Straffe af Faderen. En Forstyrrelse fandt vel ogsaa Sted i det stille huuslige Forhold; ofte troede min Fader sig tilsidesat eller forsømt af sin Kones anseete Familie¹⁴; Misforstaaelser avlede Klager, der, som jeg siden efter erfarede, ikke altid vare retfærdige. For os kunde saadanne Forhold, naar

den hæftige Fader beklagede sig høit, ikke altid blive skjulte. Vi opfattede dem mere bestemt, men ogsaa mere eensidigt, jo ældre vi bleve, og de frembragde en selvstændig, vel ogsaa egensindig Trods, som den, der vel altid pleier at opstaae under saadanne Omstændigheder, ligeoverfor Rigdom og Magt. I en saadan forbigaaende ophidset Stemning kunde vor Fader vel ogsaa krænke vor Moder, dog blev det herskende kiærlige Forhold snart oprettet igien; men hun var bestandigt Middelpunktet for hele Familiens Kjærlighed og Omsorg. Jeg erindrer aldrig at have hørt en hæftig Yttring, en bydende Fordring af hende; og dog skal hun, da Ungdom, Skjønhed og Sundhed endnu opmuntrede hendes Liv, have været meget hæftig.

Jeg hørde, som jeg allerede har sagt, til de tidligt modne Drengene; og jeg begyndte meget tidligt at forfærdige smaa Digte, og havde ingen ringe Tanker om mig selv; dog traf flere Ting sammen, der tjende til at dæmpe Drengens fremspirende Forfængelighed. Mine Brødre gjaldt for smukkere Drengene,

og endskjøndt jeg udenfor Huset tog Deel i de vildeste Lege og Foretagender, ja endog opfordrede til disse, viisde der sig dog igjennem min tidligste Barndom en Tilbøielighed til et tilbageholdent, drømmeriskt Liv. Hiin levende indre og ydre Bevægelighed, der siden faldt mine Landsmænd i Øinene, og som har vedligeholdt sig indtil nu, - denne Kilde til saa mange Glæder og Lidelser i mit hele brogede Liv, der var Enhver, der traad i Forbindelse med mig, bekjendt, ikke sjældent besværlig, - var mig ikke egen i mine tidligste Drengaar; tværtimod trak jeg mig, næsten til mit tolvte Aar, stille og grublende tilbage; i de mere stille Lege i Huset tog jeg kun sjældent Deel. Man saae mig sidde i en Krog, ofte, som man har paastaet, under Bordet med en Bog i Haanden. Mine Brødre vare ikke alene smukkere, men ogsaa behændigere, og ofte lagde man aldeles ikke Mærke til den sørgmodige Dreng. Hvad der beskæftigede mig i saadanne Timer, kan jeg næppe sige; det var en ubestemt Længsel, der var saa meget mere naturlig, som det, jeg lærde i Skolen, umuligt kunde tilfredsstille mig. Jeg blev kun i kort Tid i Borgerskolen. Jeg og min eet Aar ældre Broder besøgte den lærde Skole¹⁵, og ventede meget af Indtrædelsen i denne. Læreren i den nederste Classe vidsde ogsaa at vinde min Tilbøielighed. Det var ikke saameget Pligtfølelse, som en forunderlig Ahnelse om at der maatte være noget skjult bag det, der blev mig meddeelt og som jeg lærde, der drev mig til en uafsladelig Flid. Jeg var i enhver Henseende den flittigste Discipel i Klassen, men hvor lidet min Forventning blev opfyldt, kan Enhver let indsee. Der blev her i Klassen ikke drevet Andet, end latinsk Grammatik; Eutropius' Udtog af Florus romerske Historie blev oversat. En latinsk Oversættelse af Luthers Katechismus maatte vi lære udenad; ogsaa noget Græsk blev der, hvis jeg ikke husker Feil, drevet, dog lærde vi næppe meer, end at kjende det græske Alphabet. Historie blev der slet ikke lært; kun Hübners bibelske Historier bleve betroede til Hukommelsen paa samme Maade, som Luthers Katechismus. Noget Slags Foredrag eller Oplysning fandt slet ikke sted. Hvad Børnene vilde begynde paa med det, de lærde var overladt til dem selv. Imidlertid havde Læreren vundet min varmeste Kjærlighed, han var mig dyrebær og jeg veed vel, at de halvandet Aar, jeg tilbrag-

de i hans Klasse, høre til de Gladeste i min Barndom. Anderledes forholdt det sig i den anden, højere Klasse, som jeg nu traad ind i. Læreren var et tørt, tilbageholdent Menneske, og ligesom han var mig ubehagelig, syntes han ogsaa at yttre en bestemt Modbydelighed for mig. I den forrige Klasse erfarede jeg aldeles ingen legemlig Tugtelse. Selv naar jeg havde forsømt de mig opgivne Pensa, var en kort Erindring af den elskede Lærer tilstrækkelig til at ansøre min Flid. Her var det anderledes. Jeg erindrer nøie, hvorledes jeg en Morgen traad ind i Klassen, rigtignok uden at have læret det mindste af det, jeg skulde kunne. Da Raden kom til mig, vilde jeg anvende den fortrolige Maade, som for mig var bleven til en Vane. Jeg havde allerede været i nogle Uger i Klassen, bestandigt flittig og opmærksom, og om Læreren end ikke opmuntrede mig, kunde han dog heller ikke dadle mig. Jeg tilstod denne Gang aabenhjertet, at jeg havde forsømt mit Pensum og lovede at indhente det den næste Morgen. Læreren taug og vendte sig til min Nabo. Og saaledes hengik tre Skoletimer, uden at der forefaldt noget. Indretningen af Skolestuens Lokale havde noget Selsomt. En stor kjælderagtig lav Hvælving blev i Midten baaret af en kort plump Søjle. Ved denne Søjle var Hvælvingen deelt i fire Dele; man gik nogle Trin ned fra Pladsen udenfor Huset¹⁶; en mørk lille ligeledes hvælvet Forhal viisde til Høire til Trappen til det øverste Stokværk¹⁷, og førde ligefrem til Skolen. Blev Døren aabnet, stod til Venstre parallelt og noget fra hinanden to bruuntmalede Borde, paa begge Sider besatte med Bænke, og i Midten en Stoel for Læreren. Paa høire Side af Søjlen fandt den samme Indretning Sted for den anden Klasse, og til Venstre bag Søjlen for den Tredie. Til Høire, ligeover for denne Klasse, var Pladsen tom, en stor Kakkelovn udfyldte den kun tildeels. Skolen begyndte Klokken ni og varede til Klokken tolv. Klokken ti traad en Dreng af den tredie Klasse - den Nederste blev kaldt den Første, - hen til Søjlen og raabde høit: hora decima sonat¹⁸; det Samme blev gjentaget Klokken elleve og man kan tænke sig med hvilken Længsel vi Drengene lurede paa det sidste Udraab. De to Timer fra ni til elleve bleve brugte til at overhøre vore Pensa, til at corrigere Stileøvelser, kort sagt, til den egentlige Underviisning. I den sidste halve Time erholdt Enhver sin Opgave for den

Karmeliterklosterets vestfløj før den gennemgribende restaurering 1901-07. Helsingør Latinskole havde til huse i stueetagen, mens Henrich Steffens var dens elev. Sammenligner man med forholdene i dag, forstår man, hvorfor han taler om at komme til klosteret ved at gå ned fra kirkepladsen (se note 16).

næste Dag. Nu havde Læreren i den anden Klasse der altid foresvævede mig, som et meget forunderligt Menneske, den Vane, skjøndt ingen Dag hengik uden Tugtelse, først mod Enden af Timen at lade den Discipel hente Riset fra sin Bolig i det første Stokværk. At saadanne Pedanter, der ikke forstaae at behandle Børn, heller ikke kunne gennemskue deres List, viisde sig her. Han lod ikke alene Tugtelsesinstrumentet hente ned, men ogsaa forfærdige af en

betroet Discipel. Dette bestod nu af et Bundt Qviste, der indtil Enden var omviklet med Seilgarn. Ved Forfærdigelsen af Samme fandt der en formelig Raadslagning Sted. Man havde udfundet, at, naar de enkelte Qviste vare spaltede, kunde de bindes fast sammen, uden at erholde nogen betydelig Haardhed, og at Slagene dermed klaskede særdeles høit. Men Børnene øvede sig tillige i at taale Haandtag; i Fritimerne benyttede de haardt sammendreiede

Lommetørklæder og sloge hverandre stærkt uden Skaansel. Saaledes var det lykkedes denne forunderlige Lærer, der udentvivl handlede efter bestemte Grundsætninger, at forvandle Straffen selv til en morende Leeg for Børnene. Hvorledes nu Forstillelseskunsten blev næret herved paa en sørgelig Maade, indseer Enhver let. Børnene anstillede sig som om de vare fulde af Angst, bad, græd, skreg og den hele Farce blev derpaa en Gjenstand for en morende Spot, naar Timen var til Ende. Jeg havde hidindtil ikke taget Deel i dette Væsen. Men paa denne Dag opfordrede Læreren mig, da Timen var forbi, til at gaae med og hente det ulykkelige Riis. Den, der fik denne Bestilling, turde forudsætte, at ingen Straf vilde træffe ham. Endskjøndt det altsaa gjorde mig forlegen og overraskede mig,

fulgte jeg dog uden Betænkning. Men da jeg kom ned med Riset, var jeg den Første, der blev straffet. Det var den første Gang, siden jeg kom i Skolen, at en legemlig Tugtelse traf mig. Det var første Gang, at en grændseløs Bitterhed plantede sig i mit Gemyt. Dette Menneskes Daarskab har lagt Øxen ved Roden af en kjærlig Hengivenhed, der ingen Grændser kjendte. Dette Riis pidskede mig ud af min Barndoms Paradiis, og berøvede mig en ubetinget Tillids Uskyld. Fra dette Øieblik af, forenede jeg mig med de øvrige Discipler, kun forskjellig fra dem deri, at jeg havde besluttet at hævne mig paa Læreren. Fra nu af beskæftigede jeg mig aldrig med de Opgaver, der vare mig foresatte. Læreren var nødt til, dagligt at gjentage og forøge Revsel-sen. Jeg stod trodsig ligeover for ham; hverken

“Ansicht von Kronenburg und Helsingöer”. Kobberstik fra begyndelsen af 1800-årene.

Bønner, Formaninger eller Straf formaaede det ringeste over mig. Læreren beklagede sig over mig hos min Fader; denne begreb ikke Klagen; han havde hidindtil kun hørt mig roses, og jeg havde hjemme aldrig været mere flittig, end netop nu. Men jeg vidste hvad jeg gjorde. Naar jeg syntes adspredt; hørde jeg opmærksomt til, og havde den betydelige Fordeel, at jeg nu i mit ellefte Aar lærde at behandle Skoleopgaverne selvstændigt, uafhængigt af Skoletimerne. I den anden Klasse blev Cornelius Nepos læst og nogle Bøger af Justinus. Det selvstændige Arbejde gjorde mig opmærksom paa Indholdet. Det begyndte nu først at interessere mig levende. Den Maade, hvorpaa det Græske blev drevet, var selv paa denne Maade frugtesløs for mig. Golii Grámmatica, en slet Chrestomathi, Schrevelii Lexicon, som Hjælpemiddel, og det græske nye testamente beskæftigede os. Det blot Grammatikalske gjorde Fordring paa hele vor Opmærksomhed.

Saaledes havde jeg desværre til Skade for mit Sinds Reenhed, ved en Lærers Behandling, den Fordeel at blive dreven til eget Studium; men Lærers Forbitrelse steg til det Høieste. Den øverste Klasse, i hvilken Rectoren underviisde, var afsondret fra de Andre, og denne gav Signalet til at ende Skoletiden, naar han aabnede Døren og gik igjennem de andre Klasser. Det var den siden som philosophisk Skribent bekendte Treskow¹⁹. Han maa engang have sluttet usædvanligt tidligt. Lærers Forbitrelse imod mig havde naaet sin høieste Spids, og Rectoren aabnede just Døren for at være Vidne til en oprørende Scene. Læreren havde grebet mig i Haarene, kastet mig til Jorden og sparkede mig med Foden. Rectoren blev forbauset staaende. Min Herre! sagde han og vinkede ad den forskrækkede Lærer. Denne var nødt til at følge ham i den største Forvirring og Disciplerne feirede en betænkelig Triumph. Dette var ingenlunde Tilfældet med mig; det Overraskende, aldeles Usædvanlige ved dette Optog i Skolen, havde for mig noget Ængsteligt og Skjæbnesvangert. For første Gang forvandlede min Modbydelighed for Læreren sig til en ængstlig Deeltagelse. Min Samvittighed bebreidede mig, at jeg havde drevet min Halstarrighed til det Yderste. Mit Gemyts naturlige Bløddhed fik Overhaand, jeg svømmede i Taarer og sneg mig hjem.

At der fandt en Undersøgelse Sted, Forhandlin-

ger mellem Rector, min Fader og Læreren, mærkede jeg vel, men jeg erfarede slet intet derom. Jeg forundrede mig ikke lidet over at Alt gik saa stiltiende af. Jeg havde ventet en haard Tugtelse og en alvorlig Irettesættelse af min Fader, ja paa en beskæmmende offentlig Maade af Rectoren; ogsaa Nogle af mine Meddiscipler, der havde mig kjær, saae en saadan truende Begivenhed imøde og beklagede mig. Jeg har flere Aar efter tælt med min Fader om en Begivenhed, der for mig var saa vigtig. Han har tilstaaet mig, at han havde raadet til at vælge en fuldkommen Taushed, og først at prøve, hvilken Indflydelse den hele Begivenhed vilde have paa mig. Han havde erfaret, at jeg var kommen hjem hæftigt bevæget og badet i Taarer, og var forstandig nok til at indsee, at det var bedst, at overlade mig til min straffende Samvittighed; og han havde Ret. Fra nu af var jeg den flittigste Discipel i den Klasse. Læreren blev næsten forskrækket, da han opdagede med hvilken Flid jeg maatte have arbejdet. Efter nogle Dages Forløb blev jeg flyttet op i den første Afdeling af Klassen. Det kunde see ud som om den sidste haarde Revselse havde bøiet mit Sind og jeg lod stiltiende dette gjælde, endskjøndt Læreren selv maatte indsee, at dette ingenlunde var Tilfældet. Efter eet Aars Forløb blev jeg flyttet op i den høiere Klasse og erholdt, efter den offentlige Prøve, der gik forud for denne Forflyttelse, en offentlig Belønning. Denne bestod, som sædvanligt i Skolen, i en Bog. Jeg maa herved fortælle en lille Historie, der endnu altid morer mig, naar jeg tænker paa den. Jeg har siden, da jeg lærde at kjende Treskow personligt²⁰, erindret ham derom. At jeg skulde erholde Belønningen, var mig bekendt. Nogen Tid gik hen; jeg erholdt den endnu ikke, og min Utaalmodighed steg til det Høieste; jeg troede, at man havde glemmt mig. Rectoren var i Disciplernes Øine af de lavere Klasser et næsten mystisk Væsen. Jeg havde altid betragtet ham blot langtfra og med den meest grændseløse Ærbødighed; kun i de høitidelige Timer ved den offentlige Prøve, som han personligt foretog, var han traadt mig nærmere; i den Sidste havde han udmærket mig med Roes. Min Utaalmodighed lod mig ingen Ro; endskjøndt i høieste Grad ænstlig, vovede jeg dog at ringe paa den lukkede Dør i det øverste Stokværk af den klosterlige Skolebygning. Jeg blev ført for Rectoren, der

betragtede mig med Forbauselse, da jeg i min Angst fremstammede trodsigt og plumpt mit Spørgsmaal: Hvor den belovede Belønning blev af? Han klappede mig paa Kinden, efterat han havde spurgt om mit Navn, trøstede mig og gav mig Tilladelse til undertiden at besøge ham. Denne Tilladelse kunde have blevet mig meget vigtig, men jeg kunde kun lidet benytte den. Jeg erindrer, at jeg har besøgt ham een eller to Gange, og denne virkelig dybsindige Mand, der siden, selv i sin høie Alder, vidste at gjøre sig bekjendt²¹, ja endog fortrolig med den speculative Retning i Tyskland, forstod at nedlade sig til den elleve eller tolv Aar gamle Dreng. Det var første Gang her, at Noget, der lignede en levende Aand, traad mig imøde af Historien. Det var vel saaledes, som det blev mig meddeelt, mere skikket til at forurolige, end til at fremme mig. Men selv denne Uro indeholdt Kiim til Udvikling, der ikke gik under.

Frederik Julius Schaldemose (1783-1853), forfatter og redaktør (se note 28).

Faa Dage efter det første Besøg erholdt jeg, som en Belønning for Flid, et Skrivt af en Professor Hornemann²² i Kjøbenhavn, en exegetisk²³ Under søgelse, om jeg ikke tager feil, over Propheterne Habakuk og Micha²⁴ og over Pauli Brev til Epheserne. Jeg har aldrig læst denne Bog, men den voldt mig stor Glæde. Mig henrykde det smukke Læderbind og Guldbogstaverne, der sagde, at det var en Belønning for Flid. En Saadan havde den Tid en Værdi, fordi den høist sjeldent blev uddeelt, og jeg erindrer i det høieste tre Exempler derpaa, saalænge jeg besøgte Skolen. Det Hensigtsstridige i at vælge et Skrift af det Slags, og, som jeg siden erfarede, et meget middelmaadigt, til Præmie for Drengene, hvis Bestemmelse endnu ikke var afgjort, er indlysende. Ogsaa de andre Drengene, der erholdt Præmie, fik denne Bog. Valget lader sig kun forklare deraf, at man mere har tænkt paa Forfatter og Forlægger, end paa Disciplerne. Skrivter af den Art kunne kun gjøre Regning paa en meget lille Afsætning i dette lille Land. Saaledes blev da sandsynligviis dette Skrivt, ved en Begunstigelse af Vedkommende, solgt til Landets Skoler, og spillet Børnene i Hænderne uden Hensyn paa deres tilkommende Dannelses. Dette, saavel som saa meget Andet, som man tildeels kan udlede af det jeg allerede har fortalt, beviser, hvormeget den Tids Skoler blev forsømte.

Jeg blev opflyttet i en høiere Klasse, men kan kun fortælle lidet om denne, thi faa Uger efter forlod min Fader Helsingør og blev forsat til Roeskilde.

Jeg vender tilbage til Familiens stille Liv. Den største Glæde, der mødte os i Helsingør, var Pigenes Ankomst²⁵ med mine yngre Sødskenne. Jeg erindrer endnu meget levende den Jubel og hvorledes min Moder paa en overraskende Maade kom sig af sin Sygdom. Denne glade Tid blev benyttet til mange Slags Udfarter i Omegnen, og jeg lærde at kjende de skønne Egne ved Frederiksborg, Hammermøllen, Hornbek o.s.v. En lille Begivenhed maa jeg endnu fortælle; det var den første dybtfølte Smerte, som traf os Børn. Thi hvad der piinde vore Forældre, blev skjult for os Børn. Der var en Hund i Familien som var ældre end jeg; vi modtog den næsten med samme Jubel, som vore Sødskenne, da den kom fra Norge. Den var, ligesom Pigen, en væsentlig Deel

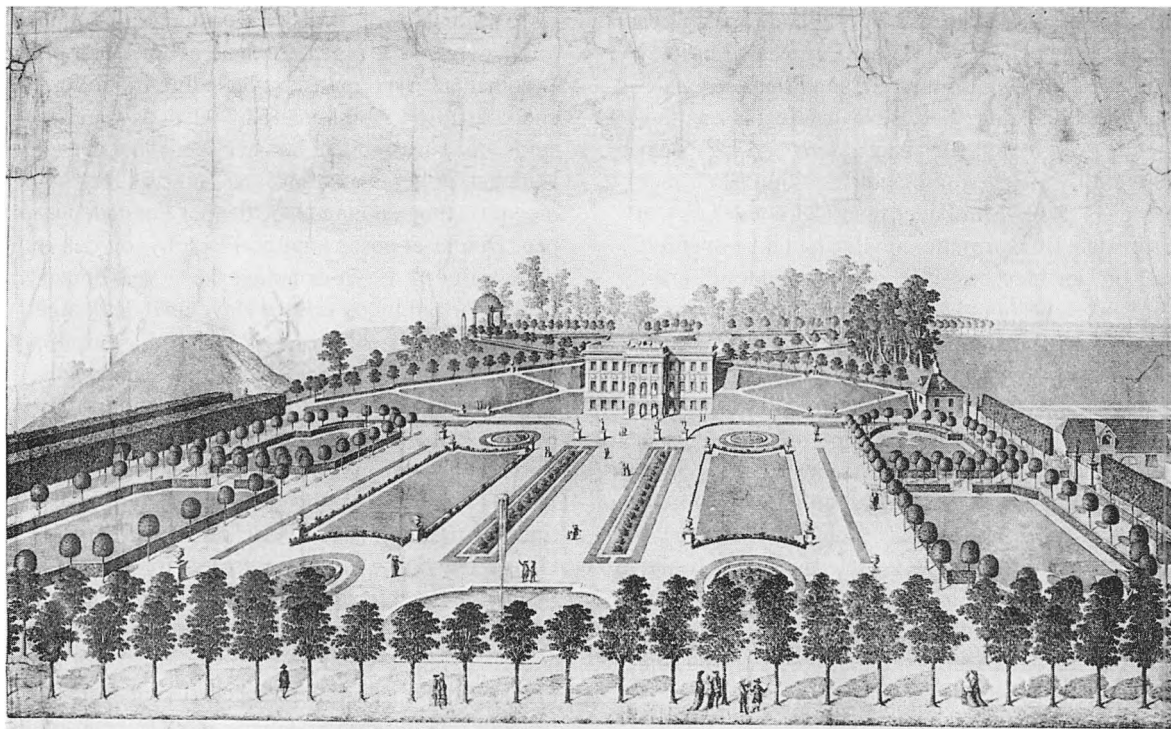
af Familien; det var en stor Høsehund, der tog den meest levende Deel i alle vore Lege. Men nu blev den, sandsynligviis som en Følge af den slette Næring under den lange Søreise, overfaldet af en modbydelig Sygdom, der ikke alene gjorde dens Nærværelse i Huset og blandt Familien ækel, men endogsaa farlig. Min Fader fandt det nødvendigt, at dræbe den; til Skarpretteren vilde han ikke overgive den, og der blev besluttet, at den skulde druknes. Min Fader besluttede at ledsage Fiskerne, for at være Vidne til at intet blev forsømt for at fremskynde dens Død. Jeg seer det endnu hvorledes Hunden lystigt fulgte min Fader, og sprang i Baaden, i det den logrede med Halen; thi den pleiede ellers at ledsage ham paa Reiser. Min Moder, Pigen, Børnene bleve ængstlige og grædende tilbage og ventede paa min Faders Hjemkomst. Den syge Moder, Faderens Forhold, den stille Enighedsaand der besjælede alle Familiens Lemmer, gjorde ethvert levende Væsen, der hørde til den snævre Kreds, vigtigt og dyrebart for Alle. Der gives maaskee Forhold, under hvilke et Menneske, naar det dør, vækker mindre Deeltagelse, end denne Hund. Vi sade stille til sammen, Ingen taelde og da min Fader kom grædende tilbage, udbrød vi Alle i Taarer. Jeg undseer mig ikke for at nævne denne Tildragelse; det var den første fælleds Sorg, der traf os.

Endnu maa jeg omtale det, der i ethvert Tilfælde er at betragte som det Vigtigste under mit Ophold i Helsingør. Det var den prægtige Omgivelse. I den ovennævnte Bolig var den Kreds, i hvilken vi bevægede os, deels ved Drengenes ringere Alder, deels ved Husets Beskaffenhed, snævrere og mere indskrænket. Alt det, der var længere borte, bevægede sig som i en dunkel Taage. Men mine Forældre drog ind i en anden Bolig, der havde en høist gunstig Beliggenhed²⁶. Vi Dreng blev ældre og lidt efter lidt aabnede sig altid mere betydningsfuldt Egnens naturlige og historiske Rigdom for os.

Naar man kommer fra Kjøbenhavn, opdager man ikke Helsingør førend ganske i Nærheden, og man seer da Husene nedenunder sig, næsten som svømmende i Havet. Tagene ere, tæt sammentrængte, hentrukne i Længden, thi to Hovedgader, der løbe parallel med Strandbredden og med hinanden (Strandgaden og Steengaden) trække sig næsten fra den ene Ende af den egentlige Stad til den Anden,

fra Syd til Nord²⁷. Fra den nordlige Ende af den førstnævnte Gade rager Broen ud i Havet. Her bøier Bredden af Sjælland sig pludseligt mod Vesten, endog med en Bøining mod Syden og danner en spids Vinkel. Bredden, der her seer ind i det vilde Kattegat, er her, som allevegne omkring Helsingør, meget flad, og en lang Gade danner Forstaden Lappen. Den er at ansee som en Fiskerby, og den mig ubekjendte ny Havn er anlagt der²⁸. Ved Enden af denne Forstad ligger en stor Have med det kongelige Lystslot Marienlyst. Dette yndige Slot er anlagt tæt ved en steilt nedstigende Høi, der omgiver Helsingør ind imod Landet. En bred Landevei fører ned fra denne Høi til det andet Stokværk af Lystslottet²⁹ og vakde vi Børns Beundring. Da Slottet laa meget langt fra os (vi boede nemlig i den modsatte Ende af Staden), saae vi det kun sjældent. Et Par Gange bleve Værelserne aabnede for os, og den kongelige Pragt traad os Børn, der kun vare vante til at færdes i sædvanlige, om og muntre borgerlige Værelser, phantastisk, drømmeagtigt, som et Digt, imøde. En Gang i mine tidligere Drengear - (jeg besøgte endnu Borgerskolen) blev Enkedronningen, Landets daværende Regentinde³⁰, ventet. Skolelæreren førde os, som de, med Hensyn til Staden, fornemste Børn selv derud.

Stadens Indvaanere opfyldte Haven i en broget Vrimmel. Det begyndte at mørknes; den sammentrængte Menneskehob blev utaalmodig; endelig heed det: Hun kommer! Alle styrtede op ad Terrasserne, thi Dronningen kjørde just frem for Slottet, og steg af i Salen³¹, der aabnede sig i det andet Stokværk. Læreren blev med os nedenfor og vovede sig ikke ind i Trængselen. Vi stode tilligemed nogle faa Tilbageblevne udenfor Slottets Portal og lurede om vi maaskee kunde opdage noget af den ophøiede Person. Jeg var i den største Spænding. Mig forekom Dronningen som et vidunderligt gaadefuldt Væsen, aldeles forskjelligt fra andre Mennesker. En ubestemt Taageskikkelse, der indeholdt Alt i sig, hvad den barnlige Phantasi tænkte sig som det Værdigste og meest Ophøiede, svævede for mig - Billedet af Maiestæten. Hun maatte, tænkte jeg, være større, skjønnere, mere glindsende, end alle Mennesker, som jeg havde seet. Paa een Gang heed det: Dronningen er der! Sandsynligviis vilde hun endnu benytte Tusmørket for at gjøre en Spadsere-

Vues perspective du Palais Royal de Merten Slot.

de ses jardins par le Jardinier.

Par W. A. Müller.

Prospekt af Marienlyst Slot og dets have. Kobberstik tegnet og stukket 1767 af W.A. Müller (1733-1816). Stikket viser slottet og haveanlægget efter den berømte franske arkitekt N.-H. Jardin's ombygning og nyanlæg 1760-62. (En grundig beskrivelse af slottet og haven findes i Helsingør Kommunes Museers årbog 1991).

tour i Haven, og saaledes traad hun tidligere, end man ventede, ud af Slottet. Den største Folkehob drev endnu omkring paa Terrasserne. Damer traad frem af Paladset, men jeg saae hen over dem, for at opdage den underfulde Skikkelse, som jeg ventede skulde vise sig. I drengeagtig Utaalmodighed havde jeg revet mig løs fra min Lærer, og styrtede, som i et Slags Bedøvelse, hen imod Damerne. Derved skeede det og, at jeg netop løb mod den Første, i det jeg bestandigt raabde: Hvor er Dronningen? Damen fjærnede mig sagte fra sig, løftede mit Hoved i Veiret, betragtede og klappede mig, der, endog efter min Alder, kun var lille, og sagde: "Se paa mig, Dreng! jeg er Dronningen!" Jeg veed ikke om det

var Skræk eller Opdagelsen af min Vildfarelse der gjorde, at jeg stod som om jeg var lammet. Det var den første Gang i mit Liv, at jeg erfarede hvorledes den digtende Phantasi bliver oplyst af Virkeligheden. Min Lærer, der i en ringe Afstand var Vidne til det hele Optrin, blev hæftigt forskrækket. Med keitede, dybe Buk kom han frem, for at rive mig til sig; men Dronningen holdt mig fast, forespurgde sig om mit Navn og mine Forældre, taelde opmuntrende til Læreren og lod mig gaae. Af Læreren erfarede jeg nu, at Dronningen, da jeg rendte imod hende, havde set meget vred ud, saa at han sittede, men at hun derpaa havde fattet sig og viist sig nedladende imod mig.

Dronning Juliane Marie. Malet af Andreas Bränniche. Maleriet hænger på Marienlyst Slot.

Jeg blev nu misundt ikke alene af mine Sødsken-
de, men af alle Drengene i Skolen; men for mig var
denne Begivenhed meget vigtig. En Drengs Phan-
tasi er meget bevægelig. Den første Vildfarelse
forsvandt snart, og Majestætens Glands udgjød sig
nu over en virkelig bestemt Gestalt; men denne Be-
givenhed var tillige prophetisk. Paa denne frimodi-
ge, tit plumpe Maade traad jeg ofte i de senere Aar
høie Hoveder imøde, og erindrer endnu i min Alder
med Taknemmelighed hvorledes jeg blev modtaget
venligt af dem og i min Art taalt, i Særdeleshed af
den ene mig Dyrebarest³².

Den nordlige Deel af Staden er, som den impo-
santeste, forbleven i min Hukommelse. Det vilde
Kattegat laa for os med sine brusende Vover; i
Nærheden af Landet saae man kun Fiskerbaade. Og
netop denne os uvante Tomhed, Stilheden i Nærhe-
den af Landet, medens den umaadelige bevægede

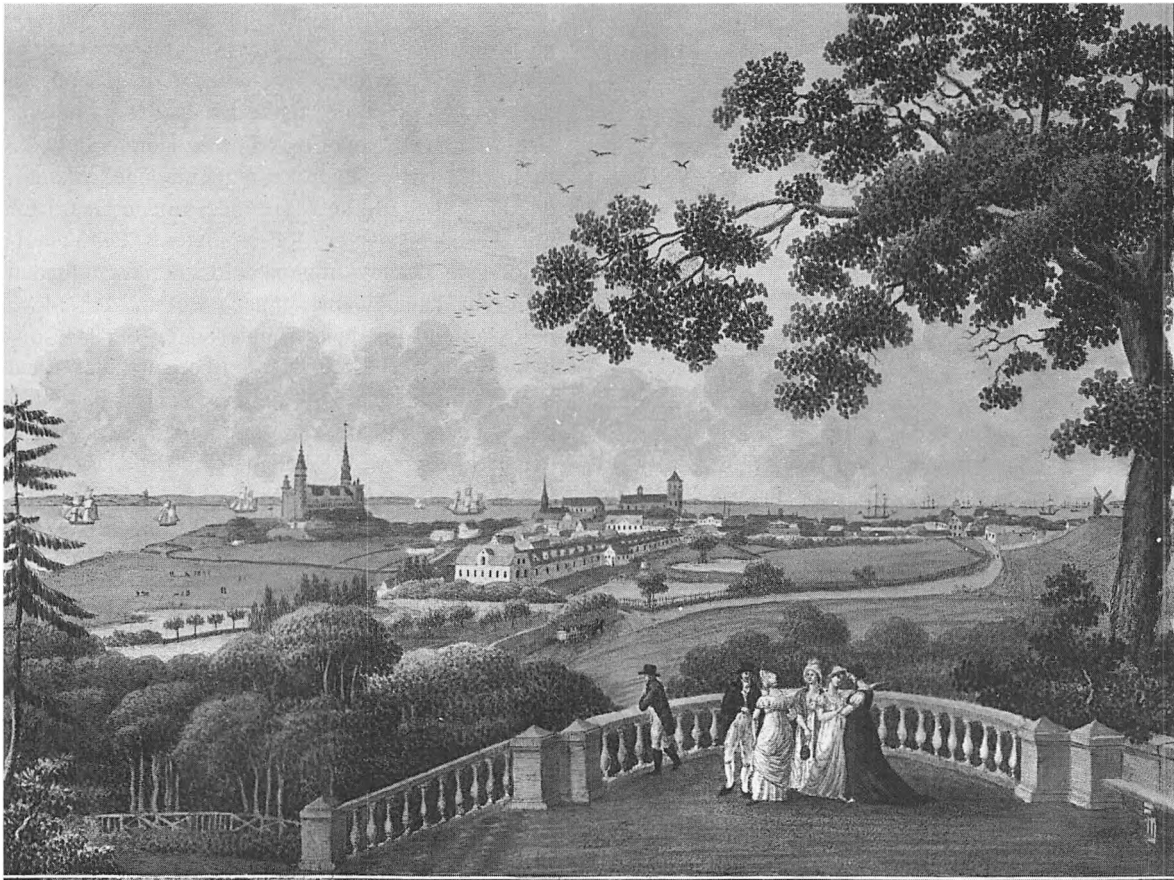
Vandflade laa for os, Skibene, der viisde sig i det
fjærne Norden, endelig ganske i det taagede Fjærne
Kullen, hiint svenske Bjærg, der fremspringer langt
ud i Kattegattet, alle disse Forhold fremvise en stil-
le, eensom Storhed, der paafaldende adskiller sig
fra den rige Fylde af den mere indskrænkede Egn af
Sundet selv. Men endog ved Land syntes den nord-
lige Deel af Staden, der sjældnere blev besøgt af
Børnene, mere fremmed og forneme. Nogle Land-
huse, der ligge i Alleen³³, omgivne af Haver, fore-
kom mig næsten som Paladser; ved Broen laa den
anseelige Toldkammerbygning³⁴. Her residerede
Toldæmbedsmændene, der fordre Afgifter af alle
de Skibe, der gaae igjennem Sundet, en Indkomst,
der udgjør en betydelig Deel af Statsindtægten; her
endelig paa en dristigt i Kattegat fremspringende
Landtunge ligger Fæstningen og Slottet Kronborg;
det Sidste midt imellem Fæstningsværkerne med si-
ne faste graae Mure og Taarne. Kun een eller to
Gange førde min Fader os Drengene derhen. Voldene,
det truende Skyts, de smalle Broer, der førde over
Gravene, havde noget Bydende og Hemmeligheds-
fuldt. Men især svæver den regelmæssige fiirkante-
de, af Slottets mørke Mure indesluttede Gaard for
mig. I Staden selv var Modsætningen af de to paral-
lelløbende Gader mig paafaldende; Strandgaden
med sin Handelsvirksomhed, Baller, der bleve
udlossede ad Baadene, Handelsvarer, der laae op-
dyngede ved Husene, Handelsbetjente, der traad
beskjæftigede ud af Husene, med Pennen bag Øret,
betragtede Ballerne og samtalende med Arbei-
derne; langt borte Skibe, medens Broen selv var
eensom, kun oplivet ved Baade, der lagde til og fra.
Thi intet Skib kan her nærme sig Staden. Ganske
anderledes saae Steengaden ud. Her visde sig det
meest levende Samqvem med Bønderne, især hen-
imod den sydlige Ende af Staden. Dagligt gik jeg
igjennem. denne Gade. Husene syntes mig anseeli-
ge, som et Torv udbreder den sig imod Norden³⁵.
Den ofte betydelige Vrimmel paa Gaden havde for
mig noget meget Tillokkende og de forskjellige
Retninger af det daglige Liv, der viisde sig i begge
Gader, have afpræget sig i mig næsten som staaende
Sindbilleder for mit hele Liv.

Min Faders nye Bolig havde en ganske anden
Charakter. Man gik ud af Staden, gennem en ussel
Forstad (Svingelen). En Landevei langs med Hav-

bredden, kun lidet oplivet, løb forbi to anseelige Bygninger. Det var Sukkerraffinaderier, der den Tid vare i stærk Gang. Mellem Begge laa der et Huus³⁶, der udvendigt ikke saae meget anseeligt ud. En Række Vinduer ved Jorden dannede den nederste Deel af Huset og en Qvistetage hvilede paa denne. Huset bestod af Bindingsværk, men var smukt mallet; gennem de reenlige Vinduer saae man ind i sirlige og muntre Værelser. Neden under gik en Sal gjennem hele Huset, smykket med Lysekroner.

Denne forblev sædvanligt lukket for os, og blev kun aabnet, klart oplyst og benyttet, naar der samlede sig anseelige Selskaber.

Min Faders Stilling havde betydeligt forandret sig³⁷; han var den meest beskjæftigede Læge i den velhavende Stad og yttrede uden Indskrænkning sin naturlige selskabelige Tilbøielighed. I hans gjæstfrie Huus forsamledes ikke sjældent de anseeligste Indvaanere af Staden. Kunstnere lode sig høre i Salen. Men vi Børn nød kun disse selskabelige Glæ-

“Udsigt af Helsingöer, Kronborg og Øresundet imellem Kysterne af Siælland og Skaane tegnet paa Terrassen i Haugen ved Marientlyst”. Kobberstik 1804 af Søren Læssøe Lange.

der langt fra. Det var den Tid endnu ikke Skik at lade Børn tage Deel i Selskaber. Fra Gaarden saae vi nysgjærrige gjennem Vinduerne ind i den oplyste Sal, saae Spilleborde, om hvilke det brogede Selskab sad fordeelt, saae enkelte Personer, Mandfolk og Fruentimmer, gaae i fortroelige Samtaler frem og tilbage mellem Bordene og Stolene, og i min Sjæl dannede sig en underlig phantastisk Drøm om Betydningen af saadanne Samtaler. Thi en Tilbøielighed, der tidligt yttrede sig, og trods mangehaande Erfaringer næppe forsvandt endog i min høiere Alder, lod mig især i de høiere Klassers Forbindelse, naar jeg betragtede dem langt fra, altid ahne noget Dybt, Betydningsfuldt og Hemmelighedsfuldt. Skjøndt ofte bedraget, trængde denne Tilbøielighed sig altid frem igjen, og jeg tør ikke beklage mig derover, thi den gav mit Liv, ja selv Videnskaben et altid fornyet Indhold, naar det, som jeg kunde gennemskue, begribe, fatte, ikke sjældent forekom mig tomt og magert. Den har forhindret mig i at hensynke i den Sløvhed, i det klodsede Væsen, ved hvilket Livet viser sig tørt, kjedsommeligt og uden Ynde for den saakaldte Erfarne. Jeg beklager de Mennesker, hvis Tilværelse ikke bliver baaret af noget Høiere. Dette er Livets evig friske, sunde, frembringende Urgrund, og den, der har mistet den, om ham maa man sige, at han gaaer om som et huult Spøgelse; hans Verden er død, den er bleven hans Grav; der slaaer intet Hjerter i hans Bryst. For mig som Barn, var Verden en venlig Gaade, en munter Drøm, i hvilken jeg gerne hensank, som jeg altid søgte igjen til Forfriskning, naar Bestemtheden af det Begrebne, selv hvor dets Klarhed glædede mig, dog forekom mig som noget Fængslende. Det Hemmelighedsfulde gjorde mig fri og jeg aandede friskere i den Uudgrundeligen klare Æther.

Men i hele Huset var Drengenes lyse, muntre Stue det Sted, der indeholdt det barnlige Livs betydeligste Nydelser. Over Gaarden saae vi ind i den simple Kjøkkenhave, der gik ned til Sundet, og for os laa nu Sundet selv, ikke sjældent bedækket med flere hundrede Fregatter, Koffardiskibe, Brigger, Galeaser fra alle Jordens Egne.

Helsingør havde den Tid ingen Havn; alle Skibe maatte ankre paa den aabne Rhed. Gjennem Strædet ved Middelhavet gaaer der maaskee et langt større Antal Skibe, men Gibraltar og Ceuta ligge fi-

re Mile fra hinanden og de gennemgaaende Skibe ere nødte til at holde sig nærmere til den sjællandske Kyst. Her ligge de ikke tæt sammenstrængte, som i de store Havne ved Bourdeaux og Marseille, eller paa Themsen ved London, paa Elben ved Hamburg, men tværtimod ankrende i det frie Rum. Paa hiin Side hæver sig den høie svenske Kyst. Henimod Sydvest ligger frit og stolt Øen Hveen, den uddelige Tycho Brahes berømte Sæde, med Ruinerne af Slottet og Observatoriet Uranienborg.

En smuk rolig Sommerdag skjænkede os en fortryllende Udsigt fra vore Vinduer. Solen hævdede sig om Morgenen over de svenske Høie; Helsingborg laa da, skjøndt Husene vare kjendelige, endnu i Mørke. Solen spillede paa de letbevægede Bølger; lige for os ankrede i maiestætisk Rolighed den kongelige Fregat, som Vagtskib³⁸; Masterne ragede stolt i Veiret; den lange smalle Vimpel hang ned fra den midterste og største Mast; det danske Flag faldt i Folder om Stangen. Vi kunde kjende Matroserne, der bevægede sig paa Dækket. Rundt om dette Vagtskib laa der Skibe af enhver Størrelse og af alle Nationer, ligesaa rolige paa den kun lidet bevægede Havflade; den gjennemsigtige Morgenduft kastede el let Slør over det Hele. Lidt efter lidt rørde Mandskabet sig paa alle Skibene; det var en Stilhed, en betydningsfuld Rolighed, der som en Troldom fastholdt og bandt det mangfoldigste Liv. Derpaa toned Morgenklokken fra alle Skibene, og midt i alt dette lød Kanontordenen fra den kongelige Fregat sig høre som Morgenhilsen. Vi saae Lynet tidligere, end vi hørde Skuddet; Røgen trængde sig frem, bøiede sig tildeels i kredsformige Ringe, der ofte forlængede og krummede sig, uden at skilles ad, i det de bleve drevne afsted i Luften. Det var noget saa Stort og dog saa Behageligt, noget saa Stille og dog saa mangfoldig Bevæget, en saadan Eenhed og dog tillige en saadan Fylde; det var som en Folkenes Morgen, der randt op og drev et muntert Spil paa de af Solen forgyldte Bølger. Hver Gang, naar jeg senere saae Solen staae muntert op, bag Høie over en flad Egn, fra høie Bjerge over hele Landskaber, var det mig, som om jeg opdagede Skibene med deres Master i Morgentaagen, jeg troede at høre Klokker, jeg lyttede efter Skuddene.

Hele Dagen var Alt paa Skibene bevægeligt, Baade kom og gik, og naar vi, ved at gaae fra Sko-

Helsingør by set fra syd. Tegning o. 1800, der viser området, hvor familien Steffens havde deres anden bolig i Helsingør (se også næste illustration).

len, vandrede igjennem Byen, saae vi fremmede Rejsende, Franskmænd, Engelskmænd, Russer, Spanier, Portugisere, Nord-og Syd-Amerikanere, der, medens Skibene ved Forbiseilingen dvælede paa Rheden, besøgte Staden paa en kort Tid. Paa Rheden kom og gik Skibene, eftersom den herskende Vind tillod det. Drevne af en lempelig Kuling, ganske bedækkede med bugnende Seil, traad Skibene frem ved Hveen, og nærmede sig mere og mere Sundet, medens andre Skibe lattede Anker - ikke sjældent hørde vi Mandskabets taktfulde Skrigen, - Seilene bleve udspændte, Skibene satte sig i Bevægelse og forsvandt i Kattegattet. Nogle Gange, om endog ikke hyppigt, gik mægtigt store Krigsskibe forbi; smaae Eskadrer, russiske, svenske, danske, engelske, meget sjældent franske. Den kongelige Fregat, der imponerede os som Vagtskib, syntes da ubetydelig og lille ved Siden af de mægtige To- og Tredækkere. Naar de kom fra Kattegattet, eller sei-

lede forbi Fæstningen Nord paa, blev denne hilset med Kanonskud; og Fæstningen svarede paa samme Maade. Saaledes bevægede Folkene sig ved værdige Repræsentanter for vore Øine, og viisde sig handelsdrivende, sjældent krigerske.

Henimod Aften, naar Solen dalede, glindsede Hveen i det klare Solskin. Den svenske Kyst laa for os; vi kunde kjende Husene i det tæt ved Havbredden liggende Helsingborg, og med maadelige Kiggertælle Vindueme; Solen forgyldte Spidserne af Masterne, og medens den sank, lode Aftenklokkerne sig høre paa Skibene; et Kanonskud til Aftenhilsen lød fra den kongelige Fregat; Røgen hvirvlede over Havfladen og Alt hensank i Mørke og Ro. Det skeede undertiden, at flere hundrede Skibe sammendynge, naar Vinden var ugunstig, og holdt længe ved. Men naar den nu forandrede sig og blev gunstig, opstod der en levende Bevægelse paa alle disse Skibe. Efter nogle Øieblikkes Forløb vare

tusinde Master bebyrdede med svulmende Seil og i en sammenpræsset Vrimmel seilede den mægtige Flaade bort og tabde sig i det Fjærne. Pludseligt var da det nylig saa oplivede Sund blottet for alle Skibe, og Vandet bevægede sig i rolig Eensomhed. Eet eller to Skibe, der bleve tilbage paa den vide Flade, gjorde den pludseligt indtrædende Stilhed først ret mærkelig.

Vi Drengene havde et Flagkaart paa vor Stue. Ved en saa levende Opfordring vare Flagene, ja selv de samme Nationers ofte afvæxlende Flag, snart bekjendte. Men snart kappedes vi i at kjende de for-

skjællige Folks Skibe af Bygningen alene og uden Hjælp af Flagene, saavel som ogsaa i at kjende i en lang Frastand hvad Slags Skibe det var. Saaledes levede vi i en levende Forbindelse med alle Handelsstæder paa Jorden. Landkaart laae omkring paa Bordene, og naar vi havde erkjendt til hvilket Folk et Skib hørde, fulgte vi den Vei, som det maatte gaae, naar det seilede til Østersøen, eller igjen vendte tilbage. Medens jeg i Skolen med Møie søgte at beholde Tydsklands ni Kredse³⁹, og den utallige Mængde Churfyrst-, Hertug- og Bispedømmer, Grevskaber og frie Herskaber i Hukommelsen,

Helsingør set fra syd. Fotografi o. 1890. Motivet er stort set det samme som i forrige illustration, her blot ca. 90 år yngre. Alligevel har området ikke ændret nævneværdig karakter. Det skete først, da jernbanen få år efter radikalt ændrede Helsingørs sydlige fysiognomi. Foran i billedet ses "Borrevold", der skjuler resterne af middelalderborgen "Flynderborg" og bag den ses "Villa Augusta". Længere inde mod byen ses - med det karakteristiske mansardtag - det stadig eksisterende Svingelport nr. 6. (Se note 36).

uden at det nogensinde lykkedes mig, henflyttede min levende Phantasi mig her til de forskjellige Egne af Jorden. Jeg levede i Handelsstæderne, jeg besøgte alle Kyster, jeg saae Trængselen af Skibene i Havnene, jeg gennemskar Havet med de seilende Skibe, og at Reisebeskrivelser under saadanne Forhold udgjorde vor Hovedlecture i vore Fritimer, var naturligt, Naar en opvakt Dreng i London eller Paris tidligt kaster et Blik paa de brogede Forhold, og i sine unge Aar allerede viser sig kyndig i denne Henseende; naar i de sydlige Egne en yppigt glødende Natur drager Barnet ind i sin bedøvende Midte; naar i Rom Kunst og Erindring om en stor forsvunden Fremtid maa gjøre et dybt Indtryk paa en begavet Dreng, saa traad her det mangfoldigste Billede af alle Folks meest levende Nutid mig imøde, nær nok til at kunne kjendes og skjælnes med Bestemthed, fjærnt nok til ikke at opfattes efter en lille Maalestok. Ethvert Skib har sin eiendommelige Historie, sin særegne Skjæbne. Det er et eget, besjælet Væsen, og de Personer, der beboe det, som lede og bevæge det, forvandle sig til eet Individ. Dette flyver fra Sted til Sted; naar det hviler i Havnen, dele Personerne sig; Adspredelsens indre Uro griber det større Individ; som Mennesket selv bliver det grebet af en for det ny Verdens broget afvæxlende Gjenstande, der synes at bestaae af flere fra hinanden adskilte Sjæle, som, lokkede hist og her, ere fangne af forskjellige Begjærligheder, der intet Middelpunkt formaae at finde. Bliver nu Sjælens Sjæl opfordret til Virksomhed, til Eenheden af en fælleds Anstrængelse, da forsvinder Adspredelsen og det Adsplittede gaer op i Individets Eenhed.

Undertiden var det os forundt at bestige et eller andet Skib. Vi erfarede hvorfra det kom og hvor det gik hen; vi vare snart bekendte med alle Skibets Rum; vi lærde at kjende Masterne, Tougværket, Seilene, og gjorde os de tekniske Udtryk egne. At saadanne Skibe havde en særegen Interesse for os, forstaaer sig af sig selv. Vi havde gjort Bekjendtskab med Mandskabet paa Flere, der i længere Tid opholdt sig paa Rheden. De levende Drenges Deeltagelse i Alt, hvad de saae og hørde, vakde Mandskabets Tilbøielighed, og jeg veed vel, at jeg med den hæftigste Begjærlighed søgde at bevirke en fortrolig Omgang med disse Mennesker der vare

komne saa pludseligt og saa snart igien skulde forsvinde. Det lykkedes mig ikke sjældent. Med disse Mennesker seilede jeg nu afsted; jeg ledsagede dem paa deres hele Fart, og søgde nøie at udforske hvor de vilde lande, hvilke Havne de vilde besøge. Deres Ladningers Natur blev mig ikke ubekjendt; hvor disse skulde afsættes, med hvilke Varer de skulde omtuskes, syntes mig vigtigt, og jeg lagde med megen Nøiagtighed Mærke til hvad der blev sagt. Saaledes opstod der bestandigt et mere levende Billede af den Handel, der forbinder alle Jordens Lande med hverandre, en levende digterisk Forestilling om den Maade, hvorpaa de forskjellige Slags Trang gennemkrydse hinanden, i store, jeg tør sige, dristige og frie Omrids, uden hine smaae indskrænkende, egennyttige Hensyn, der maatte formørke, ja forstyrre det store frie Blik. Især var det os vigtigt at gjøre nøiere Bekjendtskab med det ostindiske Compagnies Skibe⁴⁰. For det meeste ventede vi med stor Utaalmodighed paa deres Ankomst, der allerede var bleven forkyndt af Rygtet. Vi lode Fader ingen Ro, eller henvendte os med Paatrængenhed til Venner af Huset, for, om muligt at besøge disse Skibe. Det lykkedes os i det mindste, som jeg erindrer, een Gang, og vi vidsde hurtigt, og med det Børn egne Instinct, at opdage den meest meddeelsomme og venligste Mand, for at erfare om Skibet kom fra den danske Besiddelse Friedrichs Nagor⁴¹ ved Calcutta, eller fra Trankebar⁴² ved Madras, eller fra Canton⁴³; derpaa maatte de fortælle os udførligt om Pragten i det engelske Compagnies mægtige Hovedstad⁴⁴, om hiin Egnens Undre, om de sælsomme Dyr, om de gaadefulde Beboere, og, om de endog, for at fængsle Drengenes Opmærksomhed, opdigtede meget, hørde vi dog trohjertede til, og hvad der kan møde en Reisende i fjærne Lande og paa det vilde Ocean, erfarede vi umiddelbart af deres Mund, som selv havde oplevet det. Jeg erindrer endnu meget af disse Meddelelser, men især det, at jeg snart lærde af Fortællingens Tone, at adskille det virkelig Oplevede fra det Opdigtede. Farer, som de havde overstaaet, Storme, som de havde kjæmpet med, svævede for mig, som om jeg selv havde oplevet dem, og Livets større, betænkelige Begivenheder traad voldsomt ind i Familiekreedsens stille Liv. Ogsaa mange Slags Skibsæventyr bleve mig bekendte, og omendskjøndt min hele Opdragelse havde tilintetgjort

en ubetinget Tro paa Saadanne, hvilede der dog et poetisk Element i min Sjæls Inderste, ved hvilket jeg med Magt blev draget ind i en underfuld Verden, der, tilintetgjort ved forstandige Reflectioner, dog forbunden med en lønlig Gysen, bestandigt vidste at vedligeholde sig i en anden dunklere, forborgne Region, der svævede over al Reflection. Hiint selvsomme, æventyrlige Søliv, der nu tildeels ved berømte engelske og franske Skribenter, var trængt ind i Literaturen, som et nyt pikant Element, opfyldte Drengens Phantasi; thi ogsaa om de partielle Søkrige, om Angreb af Kapere, ja selv af Sørovere erfarede jeg meget. Jeg lærde at kjende Skibe, der vare opbragte og igjen udløste; kort sagt, hele Sølivet i alle dets Modificationer blev udforsket af Drengen og dannede Grundtonen i hans Forestillinger. Robinsonaderne vare den Gang en af Tidens Hovedbeskjæftigelser; Campes Robinson Crusoe⁴⁵ var en almindelig yndet Børnebog og vi vare henrevne af dette Skrivt. Saaledes drømde vi os som Søfarere paa det store Ocean, og det forekom os som en misundelsesværdig Lod, bestandigt at besøge nye Lande, nye Folk og at lære at kjende nye Sæder, men fremfor Alt at opdage ubekjendte Øer.

Men Sølivets Farer skulde ogsaa træde os umiddelbart nærmere. Da Skibene laae for Anker i Sundet paa en temmelig usikker Grund, vare de udsatte for alle Vinde, men især for Nordvest og Nordstormene, der bruusde ind fra Kattogat. Jeg har oplevet orkanagtige Storme af dette Slags. Fra vore Vinduer saae vi da det tæt foran os liggende Hav frygteligt oprørt, Skyerne sænkede sig, medens de skummende Bølger sprøjtede høit i Veiret. Alle Skibene lettede Anker. Forsynede med faae Seil, med næsten nøgne Master hensynkende i Bølgerne, og igjen opdukkende af dem, foer Skibene hist og her i en skjæbnsvanger Uorden mellem hverandre. Den hele muntre hvilende Skare havde da pludseligt forvandlet sig til en skrækopvækkende Vrimmel. I frygteligt Iil jog Skibene forbi vore Blikke, forsvandt bag Bølger saa høie som Huse og viisde sig igjen i en lang Frastand. Den skjæve Retning af de nøgne Master, som vi alene kunde kjende, viisde Tilskuerne hvor farligt Skibet duvede. Jeg har i en saadan rasende Storm, lige for vore Vinduer, seet Masterne af en Brig forsvinde. Hele Skibet var kantret; kort efter kunde vi kjende Kjølen, der vendte

op. Stumt havde Havet begravet hele Mandskabet i sit Dyb. Ingen traad igjen frem af de oprørte Bølger. Siden erfarede vi, at en Fader blev funden i Kahytten omfavnende sit Barn, Begge som Lig.

Engang strandede under en lignende Storm et Skib tæt ved vort Huus. Mandskabet reddede sig, en Deel af det i vor Have. Min Fader tog dem op, pleiede dem, men vi kunde ikke underholde os med dem, thi de vare Engelændere. Vraget af Skibet laa i hele Maaneder udenfor vort Huus.

Ogsaa jeg skulde personligt lære at kjende Farerne ved Havet. Jeg gik med en Opsynsmand over Sukkerhuset, der var mig særdeles hengiven, underrettede mig om Sukkerets Renselse og Krystallisation og som jeg var meget fortrolig med, i et Stormveir ved Havet. Et Træbolværk holdt den løse, sandige Strandbred oppe. Havet pidskede mod dette Bolværk. I et Slags drengagtig Overmod balancerede jeg paa de glatte, vaade Bjælker; min Ledsager advarede mig, men det var for sildigt. Jeg styrtede hovedkuls i de brusende Bølger. Bedøvet, med mine Klæder paa, greben af Bølgerne, kunde jeg ikke komme til at svømme, jeg tabde snart Bevidstheden. Bølgerne kastede mig snart paa Land, snart rev mig ud igjen. Dette skal være skeet nogle Gange, førend det lykkedes min forskrækkede Ven, idet jeg blev kastet voldsomt mod Bolværket, at gribe min Arm og trække mig op paa Land. Jeg var fuldkommen livløs og erholdt først et Par Timer efter min fulde Bevidsthed. Jeg erfarede, at Mennesker ilede til, da min Ven raabde om Hjælp, og bragde mig hjem, hvor den forskrækkede Pige - mine Forældre vare lykkeligviis fraværende, - anstillede alle de taabelige, ja skadelige Forsøg, der den Tid gjaldt som Redningsmidler blandt Almuen. Man stillede mig paa Hovedet, rystede mig, rullede mig; men en sund Dreng kan man nok byde noget af dette Slags, og jeg kom til mig selv igen trods alle anvendte Midler. Dette levende Søliv har lagt Grunden til en Naturanskuelse, der blev Fundamentet til hele mit tilkommende Liv.

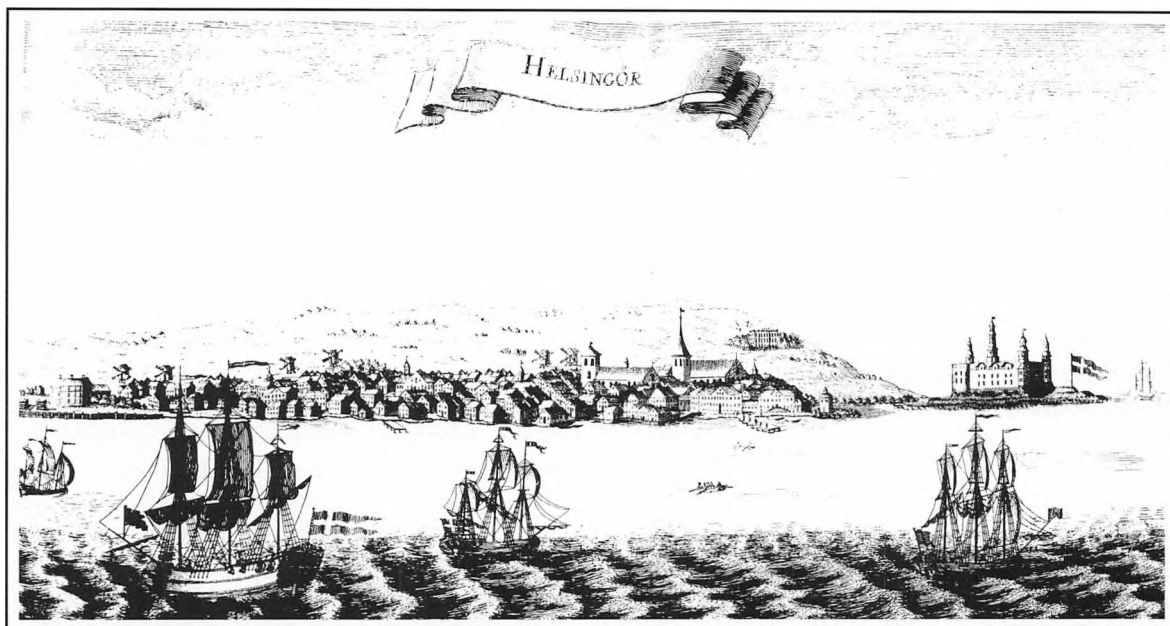
Mine Forældres Bolig i en Forstad, der laa umiddelbar ved Landeveien⁴⁶, bestemte af sig selv Drengenes Spadseregange og ledede deres Skridt langs med Strandbredden, forbi to Teglovne⁴⁷, til en Fiskerby (Snekkesteen), berømt for sine Torsk, der vare yndede i hele Landet, især i Kjøbenhavn, ja vel

endogsaa længere bort, til en anden By Krogerup⁴⁸, der nu eies af en Søn af den berømte Digterinde Friederike Brun, født Münter⁴⁹. Den Tid boede der en gammel General von Schinkel, som jeg aldrig saae, men som svævede for min Phantasi, som en mærkværdig Mand; det var en gammel Podagrist⁵⁰, der sjældent, maaskee aldrig forlod sit Huus. Min Fader var hans Huus-Læge, og naar han besøgte ham, blev han sædvanligt der om Middagen. Det syntes, at de Begge gjerne underholdt sig med hinanden. Den gamle General var omgivet af Kaart og Skriver om Krigsvidenskaben. Han havde i sine yngre Aar gjort nogle Felttog med, og, om jeg ikke tager feil, tjent under Friederich den Store⁵¹. Min Fader holdt af at indhente Kundskaber ved Samtaler, og naar han kom tilbage fra sin Patient, var han sædvanligt i den bedste Lune, og meget meddeelsom mod os Børn. Den Tids fortrinligste krigerske Begivenheder, der satte Europa i Bevægelse - Følgerne af den nordamerikanske Krig⁵² - bleve os paa denne Maade bekendte. Krigen i Middelhavet, Begivenhederne paa Øen Minorka, den mærkværdige Beleiring af Gibraltar, Franskændenes uhyre Udrustninger, deres med Fordærvelse truende Brandere og svømmende Batterier, saavel som Fæstningens dristige Forsvar under Elliot høre til de første krigerske Anskuelser, der tiltrak sig Drengenes Opmærksomhed og interesserede dem i høi Grad⁵³. Jeg var ogsaa underrettet nok om Vigtigheden af den nordamerikanske Krig til af min hele Sjæl at interessere mig for et Folk, der kjæmpede saa dristigt for sin Frihed. Blandt den Tids store Mænd fremstraalede især Washington⁵⁴ og Franklin og det juvenalske Vers, der blev anvendt paa den Sidste: **Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis**⁵⁵, gjorde et stort Indtryk paa mig. Thi naar Helten vakke min Beundring, forekom Franklin, der af simpel borgerlig Familie - han var en Søn af en Bogtrykker - blev beundret af sin Tids aandrigitte Mænd, som en berømt Skribent og udmærket Naturforsker, men tillige som Repræsentant for sit kjæmpende Folk, mig især misundelsesværdig. Der var kun faae livlige, i dette fredelige Land levende unge Mænd, der ikke var Amerikanernes Sag hengiven. Min Faders Sindelag forøgede Drengenes Deeltagelse, ja det gav maaskee først Anledning til den. Naar vi betænke denne Krigs Vigtighed, hvorved den ulmen-

de Gnist blev henkastet ikke alene i Frankrig, men i alle Lande i den cultiverede Verden, der siden opbludsede til Revolutionens mægtige Flamme, saa er det vist ikke uden Interesse at anstille en Betragtning, der viser os, hvorledes denne Gnist blev stille næret i Familiernes rolige Skjød i de mere bortfjernede fredelige Lande, og hvorledes de opvoxende Børns opvaagnende, levende Forestillinger sammensmæltede deres egen Skjæbne med hele Europas Tilkommende. Jeg erindrer endnu meget levende den Dag, da Fredsslutningen⁵⁶, der grundede den kjæmpende Friheds Seier, blev fejret i Helsingør og paa Rheden. Det var en smuk Dag, Rheden var fuld af Skibe af alle Nationer; ogsaa Krigsskibe vare iblandt dem. Vi længedes allerede Dagen iforveien efter den frembrydende Morgen; alle Skibene vare i deres høitidelige Havpynt; Masterne vare smykkede med lange Vimpler. Ikke alene over Kahytterne bare Flagstængerne de prægtigste Flag, ogsaa Bugspryddet bar et Saadant, ja man saae Andre mellem Masterne; den rolige Luft var bevæget nok, til at udfolde Vimpler og Flag. Denne usædvanlige Stads, Kanonernes Torden fra Krigsskibene, ja fra ethvert Koffardiskib⁵⁷, der kun besad et Par Kanoner; det jublende Mandskab, der fyldte Dækkene, gjorde denne Dag festlig for os. Min Fader havde indbudet nogle Gjæster; Nordamerikanernes Seier, Folkenes Frihed, blev levende omtaelt, og det var vel en Ahnelse om de store Begivenheder, der skulde fremgaae af denne Seir, der den Tid svævede for de Jublendes Sjæle. Det var en venlig Morgenrøde for Historiens blodige Dag⁵⁸.

Denne Sands for borgerlig Frihed, hvor uklar og indskrænket den endog maatte spire i Drengene, ønskede Faderen dog at nære. Vi bleve, tværtimod den herskende Vane, kaldte ind; min Fader søgte at forklare os Betydningen af den festlige Dag, og da der blev drukket paa den nye Republiks Velgaaende, vaiede der ogsaa i vor Have et dansk og et nordamerikansk Flag. En stor Morteer blev affyret tre Gange, ogsaa vore Glas bleve fyldte med Punsch, og vi turde raabe med af fuld Hals, hvilket ikke morede os lidet.

Naar nu paa en saadan Maade den gamle General især bidrog til at vinde os for den Tids politiske Begivenheder, havde han dog, i det mindste for mig, en anden og dybere Interesse. Min Fader fortalde

Prospekt af Helsingør og Kronborg set fra Sundet. Pontoppidans Danske Atlas, Tomus II, Kjøbenhavn 1764. Stukket af Jonas Haas (1720-75).

udførligt om hans høist nøiagtige geographiske Kundskaber og hvorledes han var ligesom hjemme i fjærne Lande, paa Middelhavets Kyster, ja i de forenede nordamerikanske Stater; hvorledes han kjendte Gaderne i Stæderne, Landsbyerne, Skove-
ne, Moradserne, Høiene, Bjærgene, Landeveiene, der forbandt dem, alle Egnenes Forhold, endog de mindste, og bevægede sig i dem som en Indfødt.

Om detaillerede Krigskaart havde jeg ingen Idee, det militaire Studium var mig fremmed, men denne Færdighed selv syntes mig saa vidunderlig, saa misundelsesværdig, og den Kunst at kunne uden at forlade Stuen, ved skarpsindig Benyttelse af alle Beretninger, gjøre sig hjemme i en langt fraliggende Egn, der, hvor en fremmed Himmel, fremmede Beboere, andre Slags Bygninger, andre Arter af Planter og Dyr traad os imøde, havde for mig en ligesaa tiltrækkende Tryllekraft, som den forvandlende Guldinctur for Adepten⁹⁹.

Hvor rig denne Retning nu ogsaa var paa Spirer

til en tilkommende Udvikling, fremtraad dog en Anden, ja modsat, som jeg vilde kalde den Idylliske, ikke mindre betydningsfuld, skjøndt endnu kun slumrende, saalænge vi levede i Helsingør.

Medlemmerne af den moderlige Familie, en elsket Moders Søstre og Brødre, vare os naturligviis dyrebare; af de Sidste levede To i høi Anseelse i Kjøbenhavn, den Ene som en anseet Læge, den Anden i den berømte Struenses ulykkelige Sag som Kongens Kammeradvokat, siden som Generalprocureur⁶⁰; Begge bleve af os betragtede fra det Fjærne med ængstelig Ærefrygt. Andre, Præster, Godseiere besøgte, ugivte eller med deres Koner, min Fader, og opholdt sig i hele Uger i vort Huus. Nu bleve vi Børn oftere, end før, indførte i de udvidede Familiekredse. Onklerne og Tanterne gav sig mere af med Børnene, end Forældrene, og her fremtraad først Landlivet for mig som høist ønskværdigt. Det var en Tid, i hvilken den hele Literatur mere eller mindre betragtede de landlige Beskjæfti-

gelsler, som de Naturligste, Lykkeligste, og meest Passende for en paa Dyden grundet Civilisation. Chineseerne bleve fortrinligt anpriiste som Mønstre. Hvorledes Keiseren der udmærkede Landmanden og selv een Gang om Aaret førde Ploven, blev omtaelt med Roes. Vore Slægtninger levede i den allerede omtaelte fjærne Egn, Odsherredet, som Gods-eiere og Landsbypræster. Denne Egn, der er forbunden med Sjælland ved en smal Landstrækning⁶¹, er en Landtunge, der strækker sig ud i Kattegat, meget frugtbar, bedækket med Landsbyer; og en betydelig Herregaard⁶² fra gamle Dage tilhørde her Familien. Derfra havde den udbredt sig i hele Egnen og beherskede den. Gamle Sagn om Familiens Magt i ældre Tider havde endnu vedligeholdt sig i den. Jeg erindrer især en Kone, hvis Mand tidligere havde tjent paa Gaarden, om jeg husker ret, som Skovrider, og som døde i en høi Alder, i det mindste med Titel af Lieutenant. Denne Kone var langt inde i de Firesindstve og endnu meget rørig; hendes Moder var bleven over de halvfemtesindstve Aar gammel, og ogsaa denne havde ligesom hendes mand tjent Familien. En saadan Sammenslutten af Familiens Lemmer, flere Generationer igjennem, en saadan Overlevering af troe Tjenere af en noget højere Klasse, er vel bestandigt bleven sjældnere i Europa. Den omtaelte gamle Frue Lieutenantinde var nu fuld af Begivenheder fra det hele attende, ja fra det syttende Aarhundrede, som hun, eller hendes Moder havde oplevet. Jeg erindrer især hvordan hun fortalte om et Besøg af Kong Frederik den Fjerde. Han havde i nogle Dage opholdt sig paa Annaberggaard. Besidderens Kone var, fortalte hun, overordentlig smuk. Kongen kunde ikke skjule sin Tilbøielighed, og hun gav os med sagte Stemme og med en frygtsom Fortrolighed at forstaae, at Kongen vel var bleven lidt nøiere bekendt med Konen, end billigt var. Hun syntes at ville antyde den Mulighed, at der ved vor Oldemoder maaskee flød kongeligt Blod i vore Aarer. Manden, fortalte hun videre, havde været yderst skinsyg; han havde næppe formaaet at skjule sin Mistanke: De ægteskabelige Forhold havde i lang Tid været forstyrrede. Hun forsikkrede derhos, efterat hun aabenbar havde fortalt alt med et Slags hemmelig Velbehag, at hun paa ingen Maade troede, at den brave Kone var sjunket saa dybt, om hun end ikke havde været lige-

gyldig ved Kongens Kjærlighed. Hun bad os indstændigt at holde Sagen hemmelig, og det Hele gjorde et Indtryk paa mig, som om det var en Scandal fra igaar⁶³.

Der blev nu besluttet at gjøre i Sommermaanederne en Reise fra Helsingør til Odsherred. Allerede i hele Uger talde vi Timerne, og hvormange Nydelser Helsingør end forskaffede os, forlode vi dog Staden jublende og fuld af Forventning. Livet i Odsherred havde virkelig noget meget Idyllisk. De adspredte Lemmer af Familiens Samliv, de gjensidige Besøg gav Livet Forandringens Ynde, som vi hidintil ikke havde kjendt. Ved saadanne Besøg var nu især Frokosttiden indtagende og havde for mig den høieste Interesse. Huusholdningen var da den fortrinligste Gjenstand for Samtalen og jeg lyttede til med den største Opmærksomhed, for om mueligt at forstaae de mig saa nye og fremmede Forhold. Efter Frokosten bleve Staldene besøgte, Laderne betragtede, man gjennemvandrede Markerne i alle Retninger; de vidtløftige Kornmarker beskæftigede Mændenes Opmærksomhed, og nu opgik der først et Lys for mig over Agerdyrningens Betydning. Jeg forespurgde mig om Alt, og naar jeg faldt mine Slægtninger besværlig med mine hyppige Spørgsmaal og vel endog undertiden blev afviist, maatte Avlskarlen holde her om Aftenen. Denne udlod sig vel vidt og bredt om Alt, men hans Forklaringer vare hverken klare eller sammenhængende, og meget blev mig dunkelt, saa at den herskende Uklarhed satte mig i stor Uro. Imidlertid levede vi i en vedvarende Jubel, løb milevidt, ledsagede af Karlen, fra den ene Slægtning til den Anden, drev omkring i Lader, Stalde eller paa Markerne, troede endog at udføre vigtige Forretninger, naar vi kastede nogle Bundter Hø paa en Vogn, tumlede os omkring paa Plovhestene, og blev, - hvorvel vi før vare blevne holdte saa strængt, - forkjælede af Onkler og Tanter. Vi skulde vel ikke forsømme vore Skolearbejder. En af vore Slægtninger, en forulykket Candidat, skulde lede vore Studier. Men han havde, om mueligt, endnu mindre Lyst til Arbejde, end vi, og ikke førend i den sidste Uge af vort Ophold, da Erindringen om Skolen begyndte at ængste mig, formaaede Frygten at drive mig til Arbejdet. Jeg har maaskee aldrig føelt en saa varig og inderlig Fornøielse, som den Tid; jeg talde Da-

gene til vor Afreise med Angst, men ogsaa med den Beslutning at nyde ethvert Øieblik med fuld Bevidsthed.

Dette Besøg, der senere blev gjentaget nogle Gange, uddannede bestandigt mere bestemt Sand- sen for det landlige Liv. Nu erholdt de to ved Siden af hinanden henløbende Gader i Helsingør først deres sande Betydning. Enhver Vogn med Korn eller Hø, enhver Bonde, der kom fra det Indre af Øen, enhver Søndagsspadseregang til en nærliggende Landsby hensatte mig i de lykkelige Egne og erindrede mig om de der henlevede Dage. Ved Siden af Opdagelsen af nye Øer svævede nu det idyllisk ud- malede Landliv for os Børn, som Livets høieste Lykke”.

Anvendt litteratur:

Henrich Steffens: “Hvad jeg oplevede” I-X, København 1840-45. Oversat af Frederik Schaldemose efter “Was ich erlebte”, Breslau 1840-44. Erindringsværket udgør bind XII-XXI i “Henrich Steffen’s samlede Fortællinger” = HS.

“Dansk Biografisk Leksikon” I-XVI, 3. udgave, København 1979-84 = DBL.

Laurits Pedersen: “Helsingør i Sundtoldstiden” I-II, København 1926-29 = LP.

Kenno Pedersen: “Det florissante Helsingør”, Helsingør 1992 = KP.

“Danske Slotte og Herregårde” - bind 3 - 2. udgave, København 1964 = S&H.

V. Lassen: “Bidrag til Helsingørs Historie” (i “Indbydelsesskrift til de offentlige Examina i Helsingørs højere Realskole” 1871, 1872 og 1873) = VL.

Richard Petersen: “Henrik Steffens. Et Livsbillede”, København 1881 = RP.

Vilhelm Østergaard: “Illustreret dansk Litteraturhistorie”. København 1907 = VØ.

Noter:

- 1: Ud fra denne beskrivelse af familien Steffens’ første bopæl i Helsingør har det ikke været muligt at konstatere husets nøjagtige placering udover, at det må have været i det nuværende Strandgadekvarter.
- 2: Da familien Steffens i december 1779 rejste fra

Trondhjem til Helsingør, lod man de fire yngste børn blive tilbage sammen med familiens trofaste pige, da man ikke turde udsætte de mindste for de barske rejsebetingelser over fjeldene i den norske vinter. Først i sommeren 1780 blev familien genforenet i Helsingør.

- 3: VL (1873. 7) citerer en skrivelse fra Magistraten i Helsingør af 25.1.1784: “Her i Byen har i mere end et halvt Seculo været tvende offentlige skoler til Ungdommens Undervisning.” De to skoler omtales som “Byens og St.Olaj Menigheds Fattiges Skole” og “Øresunds Toldkammers Friskole” (= “Den tyske Slots og Garnisons Menigheds Fattiges Skole”). I udtrykket “Fattiges Skole” skal ikke lægges andet end, at her kunne de fattiges børn gå gratis, mens borgerskabets børn måtte betale for undervisningen. I hvilken af de to skoler Henrik Steffens gik vides ikke. Faderens tilknytning til Garnisonen som regimentskirurg, sandsynliggør dog, at det har været den sidstnævnte.
- 4: Grammatisk bøjning af substantiver (navneord), adjektiver (tillægsord) og pronominer (stedord).
- 5: Jean-Jacques Rousseau (1712-78), fransk forfatter og filosof. Hans hovedværk “Emile” (1762) fik stor udbredelse og markant indflydelse på den pædagogiske udvikling. Her fremfører Rousseau sine ideer om opdragelse, der bygger på den grundholdning, at kulturen har spoleret menneskene, der af naturen er gode, hvorfor man må vende tilbage til naturen og udvikle opdragelsesmetoder, der kan skabe et nyt samfund baseret på en ny natur-kultur.
- 6: I HS (1.26) beskrives den farefulde rejse over Dovrefjeldene; her vælter slæden med sine passagerer på et sted, hvor der til den ene side er den lodrette fjeldvæg og på den anden side en brusende elv i en dyb afgrund. Kun en pæl, som slæden støder imod, hindrer det katastrofale styrt i dybet.
- 7: Slægten Bang har flere grene - de fleste er borgerlige en enkelt er adelig. Henrich Steffens’ mor Susanna Christina (1751-88) var af den sidste gren, idet hun var datter af kammerråd og forvalter af de kongelige godser i Odsherred, Niels Christian Bang (1697-1760) og Ulrikke

Eleonore (1726-92), født Schwane. Henrich Steffens' moster, Catharine Marie (1748-1822) blev i ægteskab med sognepræst i Udby, Johan Ottosen Grundtvig (1734-1813) mor til præsten og salmedigteren N.F.S.Grundtvig (1783-1872), der således var fætter til Henrich Steffens.

I 1824 var Henrich Steffens på besøg i Danmark. Herom skriver RP (318): "Under dette Ophold i Fædrelandet gjorde Steffens for første Gang et nøjere Bekjendtskab med N.F.S. Grundtvig, som han jo vistnok havde set og lejlighedsvis talt med i dennes Barndoms- og Ungdomsaar" og citerer i en note HS: "Jeg lærte ham i den Tid næsten slet ikke at kjende" ("Was ich erlebte", 9.268).

Susanna Christinas og Catharine Maries bror, professor, dr.med., etatsråd Frederik Ludvig Bang (1747-1820) blev oldefar til forfatteren Herman Bang (1857-1912).

Vedr. familien Bang se desuden noterne 60, 62 og 63.

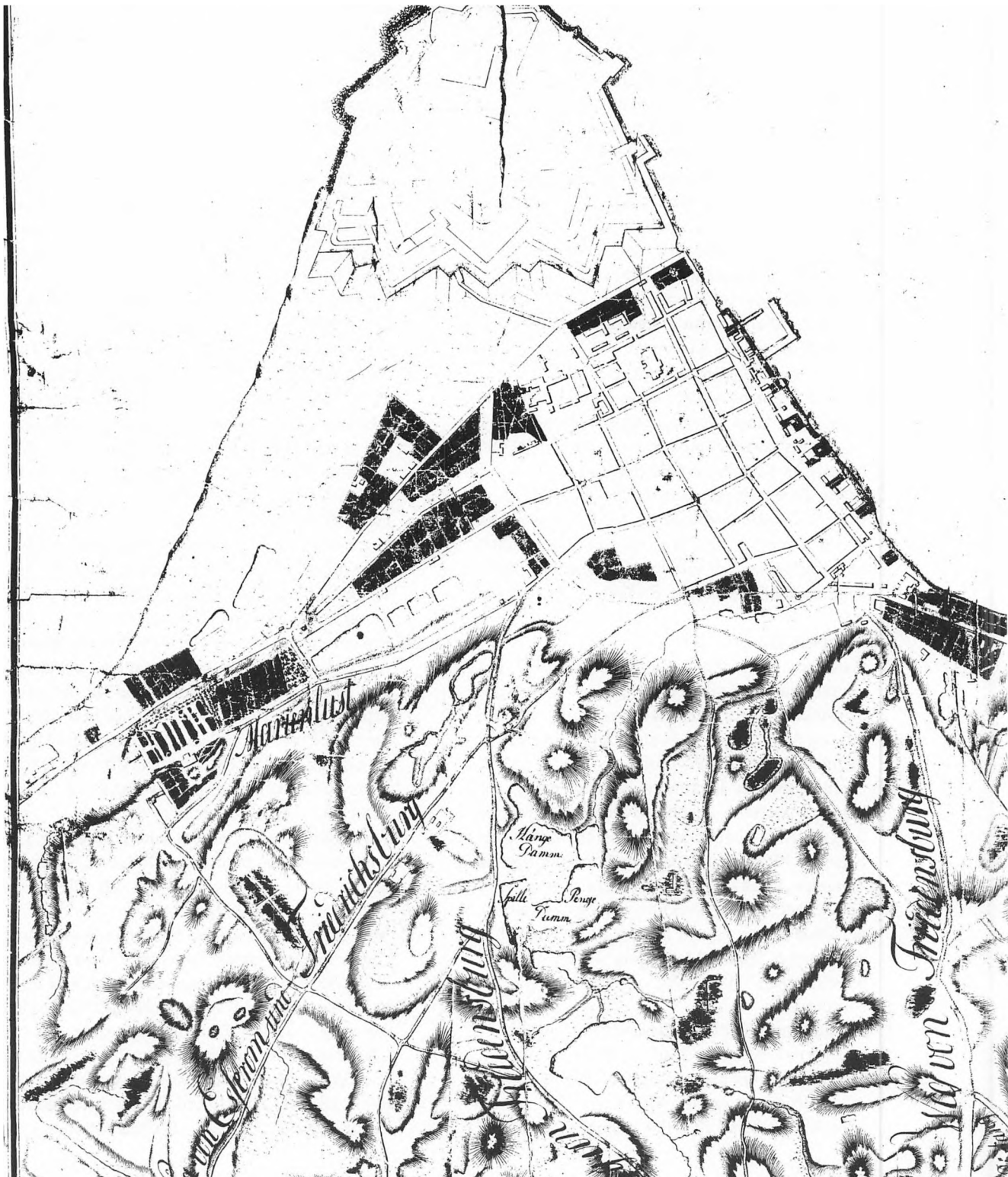
- 8: Henrich Steffens' far, Hinrich Steffens (1744-98), blev uddannet som feltskær, hvilket var betegnelsen for dem, der udførte det kirurgiske arbejde i hær og flåde. Oprindeligt blev de uddannet som barberer. Om de lægelige forhold i Helsingør på den tid citerer LP (II. 314), en samtidig kilde for: "... at der i Byen til Stadighed fandtes over 10 Medici, som alle vilde gælde for lige duelige, nemlig Regimentsfeltskæren med 3-4 Svende og 3 Stadskirurger med deres Svende, saa at der var lidet at fortjene for en retskaffen, velstuderet Medikus". I dette citat finder vi nok en af årsagerne til, at Hinrich Steffens - ifølge HS - havde så svært ved at slå sig igennem i sin første tid i Helsingør.

I 1784 fik byen dog en sådan ny "Medikus", nemlig dr. med. Christian Jacob Theophilus de Meza (1756-1844) - far til den fra de slesvigske krige 1848-50 og 1864 så berømte general de Meza. Nu blev der et hidsigt slagsmål om næringen blandt Helsingørs læger og ukvemsordene føg. de Meza beskrev bl.a. en kollega som "... en sand Original af Idioti og den personificerede Stolthed". Regimentsfeltskær Steffens måtte også bære de Mezas hån og ringeagt, men - stadig ifølge HS - har dette øjensynlig ikke hindret

Steffens i - foruden sin garnisonsvirksomhed - at opbygge en stor og blomstrende privatpraksis i Helsingør.

- 9: Med denne noget besynderlige beskrivelse af sin far hentyder Henrich Steffens uden tvivl til, at faderen var født og opvokset i den hollandske koloni Surinam på Sydamerikas nordkyst.
- 10: At kunne leve både i vand og på land.
- 11: Bløddyr.
- 12: Betændelse
- 13: Afsondring af materie ved betændelse.
- 14: Se note 7.
- 15: Helsingør Latinskole, der på den tid var beliggende i den nederste etage i Karmeliterklosterets vestfløj.
- 16: Ved restaureringen af klosterkomplekset i begyndelsen af 1900-årene fik Kirkepladsen sit nuværende niveau. På Henrich Steffens' tid lå det en del højere, hvorfor man måtte gå fra Kirkepladsen "ned i" Klosteret.
- 17: Når man træder fra Kirkepladsen ind i Klosteret oplever man interiøret stort set på samme måde i dag - mere end 200 år senere.
- 18: Klokkeren slår ti.
- 19: Niels Treschow (1751-1833), filosof og politiker, greb flere gange ind i Henrich Steffens' livsbane. Treschow blev født i Drammen i Norge. Efter den filosofiske magisterkonferens i København 1774 tiltrådte han som konrektor ved katedralskolen i Trondhjem, hvor Henrich Steffens også boede 1776-79. 1780-89 var Treschow rektor ved Helsingør Latinskole. Fra 1811 tog han aktiv del i bestræbelserne på at oprette et nyt universitet i Kristiania (Oslo) og senere var han engageret i den norske selvstændighedsbevægelse, der i 1814 førte til Norges løsrivelse fra Danmark og nogle uger senere unionen med Sverige.
- 20: Efter årelange ophold i udlandet - især Tyskland, hvor han havde grundlagt sit ry som fremragende naturvidenskabsmand og toneangivende filosof - vendte Henrich Steffens i 1802 tilbage til Danmark. Den 11. november s.å. indledte han sin berømte og skelsættende filosofiske forelæsningsrække på Elers' collegium i København. Forelæsningerne vakte opsigt og begejstring, men i toneangivende kredse vakte

- Henrich Steffens' optræden og budskab også modvilje. Derfor fik han ikke det ønskede, ledige professorat i filosofi ved Københavns Universitet. Det blev i stedet tilbudt Niels Treschow, der påtog sig opgaven. Han blev ved Universitetet til 1813 og hans voksende anseelse gjorde ham til dets rektor 1807-08.
- Henrich Steffens derimod drog i 1804 til Universitetet i Halle og bortset fra enkelte rejser til Danmark og Norden tilbragte han resten af sit liv i Tyskland - omend HS dog tydeligt viser, at en stor del af hans hjerte forblev i Danmark og, at han alle dage opfattede sig selv som dansker.
- 21: Niels Treschow forblev åndeligt spændstig og aktiv til det sidste. Så sent som i 1828 var han i kraftig polemik med en række mindre liberale præster og hans sidste store, sammenfattende værk "Om Gud, Idee-og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste" I-III udkom 1831-32 kort før hans død som 82-årig.
- 22: Claus Frees Hornemann (1751-1830), teolog. Blev 1776 ekstraordinær og 1777 ordinær professor i teologi ved Københavns Universitet. Hornemann angreb senere den romantiske filosofi, som bl.a. Henrich Steffens var talsmand for.
- 23: Bibelfortolkende
- 24: Professor Hornemann gjorde sig i 1777 bemærket med en kommenteret prøveoversættelse af profeten Mika, der skabte polemik. Habakkuk og Mika hører til blandt Det gamle Testaments såkaldte "små" profeter.
- 25: Denne pige har uden tvivl betydet meget for Henrich Steffens og han giver denne rørende beskrivelse af hende og hendes tilknytning til familien: "Pigen, som, da mine Forældre ægtede hinanden, traad i Tjeneste hos dem, som, da min Fader døde, trykde hans Øine til, og i en høi Alder døde i min yngste Søsters Huus, havde et ægte dansk Navn (Maren) og fortjener vel at blive nævnet;" HS (1.25).
- 26: Se note 36.
- 27: I virkeligheden er det nærmere vest - øst.
- 28: Her har oversætteren tilføjet "Dette er urigtigt; den nye Havn er blot en Udvidelse af den Gamle". Helsingørs første, lille havn blev anlagt 1766-67. I årene 1824-29 gennemgik den en omfattende udbygning. Hvad der har fået Henrich Steffens til at tage fejl er måske de idéer, der fra tid til anden dukkede op om at bygge en havn nord for Kronborg.
- Oversætteren af Henrich Steffens' erindringer, Frederik Julius Schaldemose (1783-1853), var en farverig person. Først officer - også i fransk tjeneste, så engelsk krigsfange, desertør og hollandsk soldat. Senere finder vi ham som adjunkt ved katedralskolen i Nykøbing Falster, institutbestyrer i Køge og tolder i København, inden han i 1830'erne fungerer som materielskriver på Kronborg. I den periode er han desuden aktiv som bladudgiver og skribent; det bliver både til "Helsingørsposten" 1831-34, "Den nye Helsingørspost" 1835 og "Helsingørs Ugeblad" 1836-37. Hans kritiske og aggressive form skaffede ham ofte politisager på halsen. Schaldemose var også forfatter, ligesom han oversatte flere af datidens store navne til dansk, som f.eks. Walter Scott, Alexandre Dumas - og altså også Henrich Steffens.
- 29: Her har oversætteren tilføjet "Ogsaa unøiagtigt, i det mindste nu; Landeveien gaær forbi Havemuren og kun en Gang i Haven fører ned af Skrænten til Slottet". (se note 31).
- 30: Enkedronning Juliane Marie (1729-96), enke efter Frederik V (1723-46-66), var ejer af Marienlyst Slot 1767-77 og efter hende fik det navn. Efter kuppet i 1772, hvor Struense blev styrtet, havde Juliane Marie den egentlige magt i landet til hendes stedsøns (Christian VII) søn, kronprins Frederik (Frederik VI) ved et nyt kup i 1784 fratog hende al magt.
- 31: Fra skrånningen bag slottet kunne man - og kan man stadig - komme ind i slottets 2. etage og herfra direkte ind i den store sal, "Kongens Værelse". (se note 29).
- 32: Muligvis mener Henrich Steffens her den store tyske digter Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), som var hans store inspirator og til hvem han allerede fra sine unge dage var knyttet i et nært venskab. Det kan også dreje sig om Christian VIII (1786-1839-48) i ærbødig respekt for den enevoldskonge, der iøvrigt allerede på et tidligt tidspunkt havde fattet interesse for Henrich Steffens. Da han sammen med

PLAN

der
Gegenden
bei
Cronburg und Helsingöer.
gezeichnet Anno 1790.
von
G. Rustad.

- sin gemalinde Caroline Amalie (1796-1881) i 1838 besøgte Berlin bad fyrsteparret således Henrich Steffens om at være deres kyndige vejviser på rundture til byens kulturelle, videnskabelige og velgørende institutioner. Ligeledes fik Henrich Steffens en personlig invitation til at deltage i kongekroningen i Frederiksborg Slotskirke den 28. juni 1840. Dagen efter denne besøgte han med sin hustru og datter for sidste gang sin barndomsby, Helsingør "... dette Sted, der gjemte Minder fra hans tidlige Barndom. Det Hus, hvor hans Forældre længst havde boet, var ikke mere; i stille Ensomhed, uden at aflægge noget Besøg, tilbragte de Dagen, opfyldte af Erindringerne". RP (372-73).
- 33: Alleen fulgte nogenlunde det forløb Havnegade/Allegade har idag.
- 34: ØresundsToldkammer, opført 1740-42, nedrevet 1859. Lå på hjørnet af Sophie Brahesgade og Strandgade i forlængelse af nuværende Strandgade 95.
- 35: Når Henrich Steffens her taler om "den sydlige Ende af Gaden" og "imod Norden" skal det forstås som henholdsvis "den vestlige" og "imod østen".
- 36: Resterne af det ene sukkerrafinaderi finder vi stadig i bygningen, Svingelport 6, hvor Civilforsvaret nu har til huse. Det andet lå på det nuværende baneterræn. Hovedbygningen - kendt som "Villa Augusta" - blev revet ned i flere tempi, efterhånden som jernbaneterrænet blev udvidet. Den omtalte vej var landevejen til København, der nogenlunde fulgte det forløb, Strandvejen har idag. Kongevejen fra Helsingør over Hørsholm til København var netop under anlæg i 1780'erne. En historisk-topografisk beskrivelse af hele dette område vil fremkomme i Lars Bjørn Madsen: "Svingelport - Helsingørs hovedindgang", der netop nu (februar 1993) er under udarbejdelse.
- 37: Se note 8.
- 38: For at sikre, at de forbi passerende skibe ankrede op på rheden ved Helsingør for at betale Sundtold, lå et flådefartøj forankret midtsunds som vagtskib. Skibene udskiftedes med mellemrum; som eksempel kan nævnes, at i 1784 fungerede fregatten "Bornholm" som vagtskib med den fra slaget på Københavns rhed, den 2. april 1801 så berømte Olfert Fischer som chef. VL (1873. 16-17).
- 39: Her hentydes antagelig til kurfyrsterne; de tre gejstlige: ærkebisperne af Köln, Trier og Mainz samt de seks verdslige kurfyrster af henholdsvis Sachsen, Brandenburg, Pfalz, Böhmen, Bayern og Hannover.
- 40: Det første danske ostindiske kompagni blev oprettet af Christian IV i 1616. Størst betydning fik det i 1732 oprettede Asiatisk Kompagni, der havde sin glanstid i den florissante periode (jvfr. KP) i 1700-tallets anden halvdel, opløst 1843.
- 41: Frederiksnagore = Serampore; dansk koloni i Indien - i nærheden af Calcutta - fra 1755 til den blev solgt til englænderne i 1845.
- 42: Dansk koloni på Indiens østkyst syd for Madras, 1616 til 1845.
- 43: By i det sydlige Kina; helt tilbage fra oldtiden en af Kinas vigtigste handelsbyer.
- 44: Calcutta i det nordøstlige Indien var 1772-1912 hovedsæde for den britiske administration af Indien. Det store og magtfulde handelskompagni "East India Company" drev ikke alene handel, men styrede også de britiske besiddelser i Indien fra 1757-1858.
- 45: Johann Heinrich Campe (1746-1818), tysk skolemand og pædagogisk forfatter. Verdensberømt blev hans "Robinson Crusoe" (1779), en pædagogisk og moraliserende bearbejdelse af englænderen Daniel Defoes berømte roman af samme navn fra 1719.
- 46: Se note 36.
- 47: Teglværkerne "Kronborg" og "Bergmansdal"
- 48: Oversætteren har her tilføjet: "Er ingen Landsby, men en gammel Herregaard".
- 49: Den kendte forfatter og skønnånd Friederike Brun, født Münter (1765-1835) var en markant personlighed i københavnsk kultur-og åndsliv i slutningen af 1700-og begyndelsen af 1800-tallet. Hun blev i 1783 gift med den meget velhavende købmand Constantin Brun (1746-1836), der i 1813 erhvervede Krogerup.
- 50: Podagra er en gigtsygdom, der skyldes ophobning af urinsyre i storetåen. Det er ikke lykkedes at finde yderligere om general von Schinkel. Kan muligvis være identisk med den general-

“Forestilling af Dronning Caroline Mathildes bortrejse fra Kronborg til Celle”. Kobberstik. 1: Kronborg. 2: Helsingør by. 3: Helsingør havn (se note 28). 4: Vagtskibet på Helsingørs Rhed (se note 38). 5: De engelske skibe, der skal afhente dronningen; hendes broder var den engelske kong Georg III. 6: Chaluppen, der skal sejle Caroline Mathilde (1751-75) ud til det ventende skib på rheden. 7: Helsingborg. Dronningen var fange på Kronborg i godt fire måneder inden hun den 30. maj 1772 blev deporteret til slottet i Celle i Nordtyskland. Ved retssagen mod dronningen var Henrich Steffens' morbror, Oluf Lundt Bang, hendes anklager (se note 60).

major Schinckel, der i en magistratsskrivelse af 21. marts 1782 omtales som “Chefen for de i Helsingør garnisonerende Husarer”. VL (1872. 30).

- 51: Friedrich II, den Store (1712-40-86), konge af Preussen.
- 52: Den nordamerikanske Frihedskrig (1775-83), hvor de 13 britiske kolonier på Nordamerikas østkyst bekrigede Storbritannien for at forsvare den selvstændighed, der blev endeligt proklameret med Uafhængighedserklæringen, den 4. juli 1774.
- 53: Under ovennævnte krig blev de amerikanske

oprørere støttet af Frankrig, der således kom i konflikt med briterne. Frankrig allierede sig med Spanien, der så en lejlighed til at kue den britiske ærkefjende. Øen Minorca i det vestlige Middelhav blev erobret fra englænderne i februar 1782 og det evindelige stridsæble mellem englændere og spaniere - Gibraltar - blev belejret. Flere fransk-spanske angreb blev slået tilbage af Gibaltars forsvarere under ledelse af kommandanten, general og guvernør George Augustus Elliot, Lord Heathfield (1718-90). Selv et storstilet fransk-spansk forsøg på at erobre Gibraltar fra søsiden med specielt konstrue-

- rede flydende kanonbatterier og brandere - d.v.s. skibe ladet med brændstof eller krudt - mislykkedes og den vigtige engelske forpost holdt stand under hele konflikten.
- 54: George Washington (1732-99). Leder af den amerikanske hær i kampen mod englænderne under Den nordamerikanske Frihedskrig (se note 52). USA's præsident 1789-97.
- 55: Benjamin Franklin (1706-90). Amerikansk politiker, fysiker og forfatter. Opfandt lynaflederen. Medforfatter af Uafhængighedserklæringen (se note 52). Som gesandt i Frankrig 1776-85 fik han det eneældige Frankrig til at erklære England krig og til at støtte de frihedskæmpende amerikanere. Juvenal (ca. 65-ca. 135), romersk satirisk forfatter har faktisk skrevet noget lignende, men oprindelsen til det latinske citat, der bringes her - "Han fræve Himlen Lynet, Tyrannerne Sceptret" - tillægges dog den romerske digter Marcus Manilius (15 f.Kr. - 35 e.Kr.) og stammer fra hans store digt "Astronomica".
- 56: Freden mellem England og Nordamerika-Frankrig blev sluttet på slottet i Versailles i 1783 og den nye republik, Nordamerikas forenede Stater, var definitiv.
- 57: Handelsskib.
- 58: Henrich Steffens glæder sig her over nordamerikanernes sejr, fredsslutningen og folkenes frihed, men ser også disse begivenheder som optakten til den blodige franske revolution, der udbrød kun seks år senere i 1789.
- 59: Resultatet af guldmagerens hemmelighedsfulde arbejde.
- 60: Den ansete læge var Frederik Ludvig Bang (1747-1820), Henrich Steffens' morbror (se note 7). Den anden onkel var moderens halvbror Oluf Lundt Bang (1731-89) søn af Niels Christian Bang i dennes første ægteskab. Oluf Lundt Bang var både teologisk og juridisk kandidat, men det blev indenfor juraen han fik sin strålende karriere. Som kammeradvokat var han under retssagen mod Struense dronningens anklager. I 1784 blev han generalprokurør, d.v.s. kronens juridiske rådgiver. Han blev i 1788 desuden medlem af den store landbokommission og var således med til at præge udviklingen frem mod de store landboreformer, bl.a. stavnsbåndets ophævelse i 1788. Han blev 1777 adlet under navnet de Bang og karrieren kronedes med udnævnelser til etatsråd (1779) og konferensråd (1783).
- 61: Inddæmningen af Lammefjorden, der gjorde Odsherred mere landfast med den øvrige del af Sjælland, blev først påbegyndt henved 90 år senere.
- 62: Den nævnte herregård er Anneberg ved Nykøbing S. Den fik Henrich Steffens' morfar med i købet, da han giftede sig med mormoren Ulrikke Eleonore Schwane (se note 7). Ulrikke Eleonore var datter af Vibeke Margrethe Wildenradt, født Weldingh. Denne blev enke i sit første ægteskab i 1723, hvorefter hun giftede sig med sine børns lærer, den unge student Peder Schwane, der var af hollandsk herkomst og således blev ejer af Anneberg. (se note 63).
- 63: Hvor meget der er om denne "Scandal fra igaar" er svært at sige idag, men er det en skrøne er den ihvertfald svær at udrydde. I S&H (3.362) skriver Louis Bobé således om det ægteskabelige forhold mellem Vibeke Margrethe og Peder Schwane (se note 62): "I dette ægteskab fødtes datteren Ulrikke Eleonore Svane, som gjaldt for at være frugten af moderens intime forhold til Frederik IV, der gæstede Anneberg i flere dage."

Da Helsingør Hospital husede den djævlebesatte Anne Jensdatter Krogsgaard

Af afdelingsbibliotekar Carsten Meyer

I Landsarkivet og Rigsarkivet henligger en række breve m.m. fra årene 1698-1700 vedrørende Anne Krogsgaard Jensdatter og hendes ophold i Helsingør.

Brevene hidrører for det meste fra overretssekretær i Danske Kancelli, Mathias Moth og hospitalsforstanderen i Helsingør, Peder Gad, samt dennes efterfølger, Jost Folman.

Inden vi vender os til korrespondencens indhold, vil det være på sin plads kort at opridse den djævlebesatte Anne Krogsgaards deltagelse i den såkaldte Thistedske Besættelse, der foranledigede hendes ophold i Helsingør.

Besættelseshistorien startede allerede så tidligt som i 1680'erne, da flere unge piger fra Thisted-egnen følte en "rysten og gysen" i kroppen. Efter at have studeret deres fagter og gebærder, erklærede den stedlige præst, Ole Biørn, pigerne for besatte af djævle. De djævlebesattes antal steg, og samtidig blev et antal kvinder fængslet og anklaget for at udøve trolddom. Sagen gik sin gang ved de lavere retsinstanser, hvor flere af de formodede troldkvinde blev dømt til at blive brændt levende, hvilket dog ikke kom til udførelse grundet sagens videre udvikling.

De besattes antal steg fortsat, og nåede på kort tid op på 14 og blandt disse træffer vi nu for første gang Anne Jensdatter Krogsgaard. De unge kvinder blev ivrigt tilskyndet til deres narreværk af præsten Ole Biørn, der under påskud af at ville uddrive djævlene, lod de besatte unge piger føre til sit studerekammer, hvor han enten med et ris eller med hånden foretog en såkaldt faderlig revselse på deres blottede legemer.

I sommeren 1696 lader biskop Jens Bircherod imidlertid sagen undersøge, og han får ganske hurtigt en tilståelse ud af en af kvinderne. Stiftamtmanden og biskoppen tilskriver kongen om det formodede bedrageri udført af Ole Biørn og kvinderne.

Amtmand og stiftamtmand får nu til opgave at afhøre 11 af de besatte og blandt disse den nu 22-årige Anne Krogsgaard, som kort forinden havde tjent hos præsten Ole Biørn.

Hun fortalte, at hendes svaghed skyldtes en svovlagtig stank i hendes næse ved Skt.Hanstide, og at hun egentlig ikke vidste om hun var besat. Under afhøringerne gebærdede hun sig mærkeligt, og gjorde flere gange spektakler, eller lod som om hun var stum og svarede kun modvilligt.

Forhørsresultatet blev tilsendt Christian V, der straks befalede de mest forhærdede fængslet, blandt disse Anne Krogsgaard. Ole Biørn suspenderedes fra sin præstegerning.

For at domfælde endeligt i denne sag nedsattes en kommissionsdomstol. Dommen faldt den 14. maj 1697. Anne Krogsgaard, der under de afsluttende afhøringer forblev i sin vildfarelse, dømtes sammen med de øvrige hovedanklagede til at miste livet og hovedet at sættes på stage.

Ole Biørn skulle have sit embede og kald forbrudt på grund af grove forseelser og for ikke at have udvist ret levned og omgængelse, som det passer sig for en Guds tjener.

Ole Biørn lod sig imidlertid ikke kue. Han indankede hele sagen for højesteret. Dommen faldt den 26. februar 1698.

Anne Krogsgaards dødsdom ændredes til, at hun skulle indsættes på arbejde på livstid og Ole Biørn blev dømt fra embede og kald og hensættelse på livstid. Han blev dog senere løsladt. Senere ændredes Anne Krogsgaards og de øvrige hovedanklagedes dom til "ophold på hospitaler udi riget, adskilt fra hinanden".

Højesteretsdommen blev ikke alene ubehagelig for de anklagede, men ligeledes for flere af de implicerede embedsmænd. Biskop Bircherod idømtes således en mulkt på ikke mindre end 1000 Rdl. for ikke at have udvist det tilsyn og den forsigtighed, som hans embede krævede.

Brevene

Som følge af den ovenfor nævnte højesteretsdom afsagt den 26. februar 1698 fulgte en korrespondance imellem en række hospitaler på Fyn og Sjælland og Danske Kancelli.

Allerede den 1. marts modtager hospitalsforstanderen i Helsingør, Peder Gad, en skrivelse fra oversekretæren i Danske Kancelli, Mathias Moth.

Han beder forstanderen gøre anstalt til, at modtage en eller flere af de dømte og indrette et fængsel på en sådan måde, at kun præsterne, der skal trøste og undervise de indsatte, samt de, der skal bringe dem deres forplejning, har adgang.

Peder Gad forsøger i et efterfølgende brev dateret 4. marts at forhindre, at Helsingør Hospital (i Karmeliterklosteret) skal huse en eller flere af de dømte kvinder. Det er direkte mod fundatsen af 1573 at optage andre i Hospitalet end arme og fattige folk, skriver han, og Hospitalet hverken råder over eller ønsker at indrette en fængselscelle og klosterets midler er så ringe, at der simpelthen ikke er råd til at indrette en sådan. Man forstår Gads bekymring. Ville kvinderne fortsat fremture med deres djævlesnak, og dermed skabe uro og påvirke andre i Hospitalet? Hospitalet blev endvidere påført en ekstra udgift endog stridende mod fundatsen.

Allerede dagen efter svarer Mathias Moth. Brevet er holdt i en meget bestemt form med en undertone af irritation. Han havde sandelig ikke forventet indsigelser, men tværtimod et forslag til indretning af "tvende lossementer", hvor de besatte "kand sidde og morer sig med deres galskab, om de ydermere skulle hafue lyst dertil". Moth mener iøvrigt, at de besatte let kan beroliges ved hjælp af god tugt og opsig. Fundatsens ordlyd er ham allerede bekendt, men det er nu engang kongens vilje og hensynet til "dend allgemeene rolighed", der tvinger ham til at afvige fra fundatsens ordlyd. Endvidere, tilføjer han, er de nævnte kvinder så fattige, at de kan henregnes til fattiglemmer.

7. marts forsøger Gad, idet han dog beder "om forladelse for de få og enfoldige linjer" hvormed han tidligere har svaret Moth, endnu engang at undgå indkvarteringen. Han foreslår, at fangerne i stedet for hensættes i De fattiges Hus i Helsingør (i Karmeliterhuset, nu Helsingør Bymuseum), da der her er en indmuret gård, hvorimod Hospitalet ligger

ud til åben mark. Hvis dette ikke kan lade sig gøre, råder Hospitalet dog over et enkelt øde kammer, der eventuelt kan indrettes til een af de besatte.

Den 12. marts lader Moth i endnu et brev til Peder Gad forstå, at der i Helsingør Hospital skal indrettes et "lidet kammer" til en af de besatte kvindfolk. Hendes underhold skal bekostes af Hospitalets indkomster, dog skal hun som fange kun have nødtørftigt underhold. Indretningen skal straks sættes i værk og der skal gives besked, når arbejdet er udført således, at fangen kan blive overført.

Det må have glædet Gad, at det nu for første gang tilkendegives, at Hospitalet blot skulle huse en enkelt af de dømte.

29. marts modtager han endnu en påmindelse fra kancelliet. Man ønsker at vide, hvor langt man er kommet i forberedelserne. 6. april modtager han via biskop Bornemann og stiftamtmand Krabbe en kopi af den kongelige befaling. Af denne fremgår det for første gang, at det er Anne Jensdatter Krogsgaard, der skal indsættes i Helsingør Hospital.

"Logementet", der var indrettet i kælderen, var imidlertid allerede klargjort den 2. april. Hospitalsregnskaberne meddeler på denne dag, at der er udbetalt 2 sletdaler, 3 mark og 4 skilling til murermester Hans Johansen for arbejds løn og forbrugte materialer. Regnskaberne meddeler endvidere, at Anne Krogsgaard er ankommet til Hospitalet den 18. april og fra bemeldte dag nød kosten. I regnskabet for 1697/98 og 1698/99 er hun opført som en selvstændig post under "spisning og andet efter contracten". I 1699/1700 finder vi hende på listen blandt de øvrige 25 lemmers kost i sygestuen, idet hun nu har indtaget afdøde Johanne Brøggers plads.

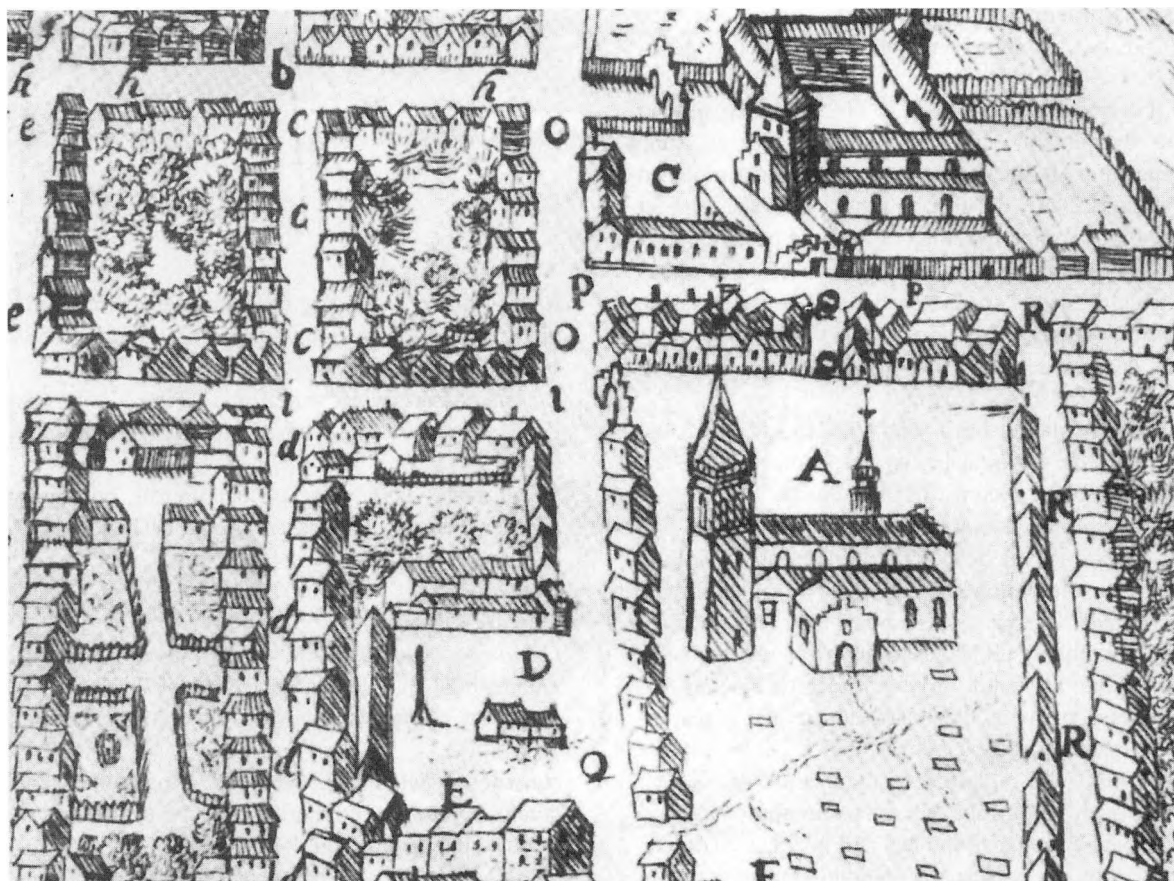
Trods Moths ønske om, at fangen kun skulle have nødtørftigt underhold, så blev der fra hendes første dag i Hospitalet afsat samme kostbeløb til hende som til de almindelige lemmer og skoledisciple (udover hospitalet rummede Karmeliterklosteret desuden Helsingør Latinskole), nemlig 10 skilling. Til sammenligning kan anføres, at 7 personer ved skolemesterens bord hver spiste for 18 skilling om dagen.

Hospitalet fremtrådte omkring år 1700 overalt i temmelig brøstfældig stand. Trods overskud på regnskaberne undlod Peder Gad tilsyneladende at vedligeholde bygningerne. Efterfølgeren Jost Fol-

man henleder derfor ved sin tiltræden i sommeren 1700 hospitalets direktion på dette forhold. Han får fire af byens håndværkere, to tømrere og to muremestre, til at gennemgå bygningerne "ofuer og nedem, inden og uden". De konkluderer, at lofter og gulve mange steder er rådne. Loftet over bryggerset er så medtaget, at det er forbundet med stor fare at gå henover det. Tagene trænger mange steder til at blive lagt om eller blive understrøget. Især er man bekymret for kornloftet, som hverken

kan holde regn eller sne ude. Bageovnen er så dårlig, at man kan frygte en ulykkelig hændelse ved fortsat brug og en skorsten i degnestuen er helt ubrugelig. Muremestrene Hans Hendrichsen og Hans Johansen anslår, at det er nødvendigt med bl.a. ca. 2.200 mursten og 2.500 nye tagsten for at udbedre skaderne.

Men trods den ringe kost og bygningernes ydre og indre brøstfældighed har Anne Krogsgaards ophold været yderst tåleligt. Hun overvinder derfor

Kloster- og kirkevarteret i det centrale Helsingør, som vi kender det fra P.H. Resens Danske Atlas, 1677. Øverst i billedet ses Karmeliterklosteret, der husede Almindeligt Hospital og Latinskole. Foran (ved bogstav C) ligger Karmeliterhuset - dengang fattighus.

hurtigt sin tidligere svaghed. Allerede efter ca. et halvt år søger hospitalsdirektionen om lempelser i hendes forhold. Af en kongelig skrivelse dateret 22. november 1698 fremgår det, at hun nu er befriet for sin svaghed og derfor fremover må opholde sig blandt de øvrige hospitalslemmer samt søge kirken og gudstjenesten, alt selvfølgelig under forudsætning af, at hun fortsat "varligen og tilbørligen skicke".

I det efterfølgende halvandet år hører vi intet til Anne Krogsgaard, men i begyndelsen af år 1700 sker der en afgørende vending i hendes tilværelse. Antagelig på foranledning af Peder Gads enke, Cathrine Gad, som tilsyneladende har fungeret som hospitalsforstander efter mandens død i maj 1698 og frem til midten af år 1700, fremsendes via biskop Bornemann en henvendelse til kongen med ønske om, at Anne Krogsgaard bør sættes på fri fod.

I et brev dateret 5. juli 1700 modtager Hospitalet fra Bornemann det glædelige budskab, at Anne Jensdatter Krogsgaard kan sættes fri imod en "streng revers og forpligtningsskrivelse om et kristligt og gudelig lefned og forhold her efter".

Kun 11 dage efter modtagelsen af biskoppens skrivelse sætter Anne Jensdatter Krogsgaard sine initialer A I D (Anne Iens Datter) under dokumentet, der betyder frigivelse og afslutning på hendes ophold i Helsingør Hospital.

Dokumentet er højst sandsynligt forfattet af Jost Folman og hospitalspræsten Johannes Schrøder. Pennen er helt sikkert ført af Folman.

Indledningsvis takker Anne Krogsgaard sin "Gud, som ved dette sted har hiulpet mig til opliusing og fuldkommen befrielse fra min forrige dårlighed". Dernæst lover hun i al fremtid at vare sig "for slig og ald anden forargerlighed" og daglig bede Gud, at "hand vil bevare mig fra saadan forblindelse, og med Guds bistance mage det saa, at intet sligt, hvor ieg og henkommer i verden, meere skal høres om mig". Sidste afsnit er udformet som en trussel, "huis sligt meere skulde høres om mig, da er ieg ærbødig til at lade samme straf ofuergaae mig, som ieg befries fra". Sluttelig forpligter hun sig "for Guds ansigt, med egen hands undertegnelse" til at overholde sin "forpligt".

Dokumentet er underskrevet til vitterlighed af

Johannes Schrøder og Jost Folman den 16. juli 1700. (I hospitalsforstanderens kopibog allerede 8. juli!).

Ganske kort tid efter forlader Anne Jensdatter Krogsgaard for altid Helsingør. Takket være Højesterets mere humane og liberale indstilling beholdt hun livet i 1698. Sagen blev forøvrigt den sidste af sin art her i landet. I Helsingør Hospital fik hun under Peder og Cathrine Gads ledelse efter omstændighederne et tåleligt ophold og samtidig udvirkede man herfra, at hun efter blot to år atter blev sat på fri fod.

Anne Krogsgaard optræder ikke senere i bevarede retskilder, så tilsyneladende har hun overholdt sin "forpligt".

Anvendt litteratur

Bircherod, Jens: Uddrag af biskop Jens Bircherods historisk-biografiske dagbøger for aarene 1658-1708. København, 1846.

Bæksted, Anders: Besættelsen i Thisted 1686-98. København, 1960. Bd. 1-2. (Danmarks folkeminder bd. 69-70).

Magnussen, Arne: Kort og sandfærdig beretning om den vidtudraabte besættelse udi Thisted. København, 1891.

Utrykte kilder:

Helsingør Rådstuearkiv: Papirsbreve fra partikulære 1661 ff. - Kongebreve. 1693-1775.

Helsingør Stifts kirkebøger: Skt. Mariæ kirke. 1637-1732.

Helsingør Almindelige Hospital: Hospitalforstanderens kopibøger over indkomne breve, 1700-91. - Regnskaber 1695-1700.

Danske Kancelli: Sjællandske Tegnelser med koncepter og indlæg, 1698-1700. - Kopier af Oversekretærens Missiver med koncepter og indlæg, 1697-99.

Beretning for året 1992

Af museumschef Kenno Pedersen

Etableringen af Museet Tikøb Frysehus blev den store og markante begivenhed for museumsvæsenet i 1992. Musealt er forventningerne store til minimuseet, der foruden at skulle fremstå som et kulturhistorisk monument over andelstiden, skal fungere som en slags museal feltstation for en øget og styrket indsamlings- og undersøgelsesvirksomhed for Helsingør Kommunes Museer i Tikøb-området. Ligeledes vil den museale virksomhed danne grundlag for skiftende særudstillinger i frysehuset vil blive udarbejdet i nært samarbejde med en lokal interessegruppe. Minimuseet vil i øvrigt i vid udstrækning komme til at fungere ved "selvbetjening", da der ikke vil være nogen fast kustode eller opsyn på stedet. Publikum må selv lukke sig ind og ud igen efter at have beset udstillingen. Lyset tænder og slukker automatisk. Dørlåsen er tilsluttet et el-ur, hvilket giver stor fleksibilitet med hensyn til åbningstiden. Primus motor i hele arbejdet med etableringen af minimuseet har været museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud.

Også på det forskningsmæssige område har 1992 været et bemærkelsesværdigt år. Med økonomisk støtte af Carlsbergfondet har Helsingør Kommunes Museer kunnet udgive note- og kildefortegnelsen, også betegnet tillæg II, til Laurits Pedersens bogværk "Helsingør i Sundtoldstiden 1426-1857". Siden udgivelsen i årene 1926-28 har de to bind ubetinget været "bogværket" om Helsingør i denne særegne periode i byens historie. Værdien og anvendeligheden af bøgerne i historieforskningen ville unægtelig have været øget mangefold, såfremt bøgerne havde været udstyret med kildehenvisninger og uddybende noter. Laurits Pedersen var selv klar over dette og udarbejdede derfor i slutningen af 30'erne manuskriptet til et sådant tillæg, men det blev imidlertid aldrig trykt. Da manuskriptet ved gode menneskers hjælp dukkede frem fra gemmerne på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, besluttede Helsingør Kommunes Museer som kom-

munal forskningsinstitution at udgive tillægget, som måtte få betegnelsen II, idet registerbindet er nr. I. Mange tanker og overvejelser er gjort i forbindelse med tilrettelæggelsen af tillæg II og dets bearbejdelse. Uhyre mange timer er blevet anvendt på omhyggelig gennemlæsning, suppleringer og korrektioner, hvilket hovedsagelig kan tilskrives museumsinspektør Lars Bjørn Madsen, som med vanlig entusiasme har forestået dette store arbejde. En varm tak skal tilsvarende rettes til redaktør Mogens Reinhardt, som har taget sig af den meget grundige revidering og systematisering af litteraturafsnittet. Sidst, men ikke mindst, også en stor og varm tak til dr.phil. Henning Henningsen, der ikke blot med sin enorme viden har bidraget med mange væsentlige oplysninger, men også har stået til museernes rådhed under hele arbejdsforløbet; et samarbejde af uvurderlig værdi for museerne.

Indsamling og registrering

Indsamlingsvirksomheden har kørt i lavt gear for så vidt angår de mere målrettede hjemtagelser. Sædvanen tro har der selvfølgelig været en lang række mere eller mindre tilfældige afleveringer i årets løb og meget godt for dette. Ikke alene er det et klart vidnesbyrd om den umiddelbare forbindelse mellem museerne og lokalsamfundet, det har tillige givet en pæn nytilgang. Mange fine og interessante kulturhistoriske levn er på denne måde indlemmet i museernes samlinger. Giverlisten bagest i beretningen givet et glimrende om end temmelig summarisk billede heraf. Blandt de større og mere omfangsrige afleveringer kan nævnes den i øvrigt fortløbende overdragelse af tidstypiske sko og støvler fra "Amor" Sko i Helsingør by.

Registreringsarbejdet har i al væsentlighed været koncentreret om revidering og nyregistrering i forbindelse med overflytningen til museernes nye centralmagasin, som skrider fint og planmæssigt frem. Loftsmagasinerne på Flynderupgårds hovedbyg-

ning og på Bymuseet er således allerede blevet overflyttet, ligesom rømningen af magasinlokalet i kælderen under Espergærde Bibliotek er blevet påbegyndt. Der er i alle tre tilfælde tale om virkelige omfattende samlinger. En gammel sag har i denne sammenhæng redet registrerings- og dokumentationsafdelingen som lidt af en mare, nemlig den store og i dobbelt forstand overordentlig vægtige værktøjssamling, som for år tilbage blev hjemtaget fra Helsingør Værft, og som nødtørftigt registreret har været henlagt i fyrrkælderen på Bymuseet afventende de fornødne tidsmæssige ressourcer, men i nok så høj grad også en medarbejder med relevant teknisk og håndværksmæssig baggrund. Dette er nu blevet løst på bedste vis, idet museerne har fået mulighed for ekstraordinært at ansætte en kvalificeret person til denne opgave. Registreringen forventes først afsluttet engang i løbet af første halvår af 1993.

Nogle år tilbage modtog museerne hele Helsingør Værfts omfattende arkiv, som blev placeret på loftet over østfløjen i Karmeliterklosteret. Arkivet, der dækker perioden ca. 1982-1983, blev i forbindelse med en istandsættelse af Karmeliterklosteret nedpakket og flyttet med henblik på en nyordning og registrering. Lykken har tilsmilet museerne, idet fhv. faglærer Børge Hansen har meldt sig under fjerne, og tilbudt at forestå dette kolossale arbejde, som nu er i virkelig god gænge.

Museumsvæsenet blev ikke tilgodeset EDB-mæssigt fra den centrale kommunale EDB-pulje i 1992, ligesom det heller ikke lykkedes for museerne at blive koblet på en kommunal service-ordning. I stedet har museerne tegnet kontrakt med det statslige UNI-C om service og rådgivning.

Erhvervelser

I efteråret lykkedes det for Helsingør Kommunes Museer efter en ihærdig indsats af museumsassistent Mona Faye, at erhverve et fornemt portrætmaleri af dronning Juliane Marie malt af Vigilius Erichsen (1722-1782), som i kraft af sine usædvanlige evner i 1772 afløste Carl Gustav Pilo som hoffets officielle portrætmaler. Carl Gustaf Pilo har malt det særdeles fornemme portræt af kong Frederik den Femte, som for få år siden fik sin blivende plads på Marienlyst Slot. Det ny erhvervede portræt

af dronning Juliane Marie vil efter endt konservering, bekostet af Statens Museum for Kunst, få sin naturlige plads ved siden af Frederik den Femte, hendes konge og gemal. Erhvervelsen af maleriet er sket med økonomisk støtte af Statens Museumsnævn, Augustinusfonden, Lizzie og Eiler Ruges Kunstfond, Bruun Rasmussens Kunstauktioner og Kulturelt Udvalg, tilsammen 250.000 kr.

Med økonomisk støtte af Statens Museumsnævn er det tilsvarende lykkedes at sikre museernes malerisamling endnu et fornemt maleri "Hjemvendte fiskere på stranden ved Hornbæk", malt af C.F. Sørensen (1818-79).

For egne midler har museerne desuden erhvervet 7 tegninger med motiver fra Øresundskysten udført af Vilhelm Petersen, ligesom der på auktion er købt et maleri af Emmanuel Larsen: Parti af Kronborg. For erstatningsbeløbet, som museumsvæsenet har fået udbetalt i forbindelse med tyveri af et lille Ole Kielberg-maleri, der sammen med en række andre malerier udstilledes på Scanticon Borupgård, har museerne erhvervet 2 charmerende akvarel-tegninger, som har dannet forlæg for 2 tilsvarende træsnit i Illustreret Tidende 1864.

Sølvsamlingen på Marienlyst Slot er i årets løb blevet beriget med en pragtfuld sølvthedåse udført af Johan Friedrich Broeberg (Helsingør 1755-66) skænket af Gangstedfonden. Endelig har fhv. museumsinspektør Chr. Waagepetersen betænkt samlingen med 7 theskeer og urmager Poul Petersen med 1 spiseske. For egne midler har museerne på auktion købt en sølvthedåse udført af mester Poul Gregorius Smidth.

Tilskyndet af ovennævnte gaver og erhvervelser, er museernes samling af helsingørske sølvarbejder blevet underkastet en nyregistrering, som foruden nyopstilling er blevet kædet sammen med en universitetsopgave, hvor helsingørske sølvarbejder i perioden ca. 1600-1850 - set i lyset af internationale og danske strømninger.

Undersøgelser og forskning

Besigtigelser og punktundersøgelser i samråd med Fredningsstyrelsen og andre myndigheder udgør en væsentlig del af de i øvrigt mange og meget forskellige arbejdsopgaver, som museerne har udført i det forgangne år. Blandt disse skal blot

nævnes undersøgelsen af gravkrypten under Oxes Kapel ved Sct. Olai Kirke i forbindelse med renoveringen af samme. Undersøgelsen, der fandt sted i et nært samarbejde med kirketjener Torben Bill-Jessen, der ikke alene lagde et kolossalt engagement og arbejde i opgaven, men tillige viste en imponerende museal tæft, omfattede en opmåling og dokumentation af gravkrypten og dens indhold. En række interessante og spændende iagttagelser, som forhåbentlig en dag vil blive sammenfattet og publiceret, blev det umiddelbare resultat af undersøgelsen.

Fundet af et delvis bevaret muret undergulv i forbindelse med istandsættelsen af det hvælvede rum i stueetagen på Marienlyst Slot, gav anledning til en opmåling og dokumentation af rummet. Der er tale om det oprindelige køkken fra 1762. Rummet fremstår nu i sin oprindelige skikkelse, indrettet til udstillingslokale med tilknyttede afstillingsrum og toiletfaciliteter.

Lerstampede huse er et arbejdsfelt, som museerne har valgt at tage op til en dyberegående kultur- og arkitekturhistorisk undersøgelse. Foreløbig registreres og dokumenteres dog kun byggeskik og -teknik.

Med midler delvis stillet til rådighed af Amtsmuseumsrådet har "pendler"-undersøgelserne på HH-overfarten kunnet fortsættes ved museumsregistrator Kirsten Aagaard, der har interviewet en række rejsende, såvel erhvervspendlere som pensionistpendlere.

Det yderst kvalificerede grundlag for en større, flerårig undersøgelse af sports- og idrætslivet i Helsingør kommune, som på fornem vis blev udarbejdet i 1991 af etnograf Kirsten Rønne, har desværre ikke i 1992 kunnet sættes i værk. Men der har dog været foretaget sonderinger og enkelte interviews af centralt placerede personer inden for sports- og idrætslivet.

Undersøgelsen og beskrivelsen af Helsingør og Tikøb kommuner i det 20-århundrede er forløbet planmæssigt. perioden 1914-29 foreligger således i manuskript. Sideløbende hermed pågår, som allerede nævnt i årsberetning for 1991, en særskilt undersøgelse af Espergærde-området i nyere tid. Dette arbejde er blevet yderligere styrket gennem museernes deltagelse i et puljesamarbejde med flere andre museer om forstadshistorie.

Som allerede omtalt indledningsvis har museerne satset betydelige arbejdsmæssige ressourcer på det forskningsmæssige arbejde i form af bl.a. udgivelsen af tillæg II til Laurits Pedersens "Helsingør i Sundtoldstiden 1426-1857". Arbejdet hermed har endvidere resulteret i udarbejdelsen af en registerfortegnelse til grundmaterialet til bogværket knyttet til Laurits Pedersens udskriftssamling på Bymuseet.

Bevaring

Ligesom i 1991 har bevaringsarbejdet i vid udstrækning været centreret om elementær genstandspleje i forbindelse med magasinoverflytningen. Der er bl.a. blevet investeret i en stor kummefryser med den fornødne frysekapacitet. Medens fryseteknikken har været anvendt ved "desinficering" af udvalgte museumsgenstande, er ibrugtagningen af den "omvendte" teknik, nemlig kontrolleret opvarmning til ca. 60°C endnu ikke kommet i gang. Museerne har i dette øjemed investeret i en stor frysecontainer, som er under indretning til "varmeskab". Dette forventes at blive taget i brug i løbet af foråret 1993, hvor den store og komplicerede overflytning af museumsgenstandene fra Karmeliterklosteret ligeledes forventes påbegyndt. Fryse/varme-containeren er foreløbig placeret udenfor det nye centralmagasin på Flynderupgård. Den overkapacitet som nødvendigvis i løbet af nogle år vil blive resultatet, når magasinoverflytningerne er tilendebragt, påtænkes udnyttet ved at leje fryse/varme-containeren ud til museer, som måtte have behov for "desinficering" af genstande. "Varmeteknikken" er imidlertid langt fra færdigudviklet, og det påregnes, at der må ske et løbende udviklingsarbejde. Magasinforvalter Morten Kjærø og museumsassistent Carsten Møller deltager i dette arbejde for museerne i samarbejde med konservator Jørgen Winter, der er museernes konsulent i bevaringsarbejdet.

Eksternt har museerne på initiativ af en kreds af interesserede borgere deltaget i udarbejdelsen af et forslag til pleje- og retableeringsplan for Snekkersten og Skotterup stejlepladser, og helt konkret i bevaringen og restaureringen af det gamle og ruinerede tjærelad. Museerne har endvidere ytret sig i sagen om bevarelsen af den gamle overgang/led (nr. 128) på jernbanestrækningen mellem Snekkersten og Espergærde ud for Flynderupgård, og i den for-

bindelse gjort opmærksom på de højst uheldige og vel nærmest uoprettelige konsekvenser, som en sløjfning af denne gamle og hævdundne jernbaneovergang vil få for den fremtidige rekreative anvendelse af de enestående landskabelige og kulturhistoriske forhold som den "grønne" kile fra Nyrup Hegn over kulturlandskabet med bl.a. museumsaktiviteter, Egebæksvang skov ned til stejlepladserne ved Snekkersten og Skotterup, åbenlyst byder på.

Formidling

Antallet af besøgende på museerne er i forhold til 1991 steget fra 24.303 til 24.594, hvoraf 11.773 var betalende gæster. Tallene for de respektive afdelinger har været som følger: Bymuseet 9.634 (9.470), Flynderupgård Museet 5.442 (2.112), Marienlyst Slot 11.100 (12.721), Museet Tikøb Frysehus 210 (gæstebog). 17 store og små særudstillinger blev det til. 1.200 museumsgæster på én dag er en rekord, der nok bliver mere end vanskelig at overgå. De 1.200 besøgende var omkring halvdelen af de mange interesserede, som besøgte Flynderupgård i forbindelse med "Trækhestenes dag", et flot og imponerende arrangement, som Pernille Sørensen, Anker Larsen, Naturcentret Nyruphus, Isfuglen og Kronborg Skovdistrikt stod bag, og som til stor tilfredshed afvikledes den 5. september. Sponsorer var Wiibroe Bryggeri, Jan Meulengracht, Landboforeningen og Kulturelt Udvalg.

Arrangementet var en storslået og inspirerende oplevelse, som absolut må kunne danne forlæg for fremtidige friluftsansatarrangementer på Flynderupgård, og som ved "Trækhestenes dag" blev kædet sammen med en miniudstilling i relation til emnet - "Trækhestene - en del af vor kulturhistorie".

En iøjnefaldende succes blev tilsvarende det første julearrangement/udstilling på Marienlyst Slot. "Jul og eventyr på slottet" var emnet, som udstillingsmæssigt omfattede Illa Winkelhorns charmerende originaltegninger til mange års julekort hos Stenders Forlag, samt kludeklip ligeledes med julemotiver. Musse og Stig Skyhøj Olsens livagtige og individuelle keramiknisser, ofte modelleret efter inspiration i omgivelserne, supplerede og kompletterede på glimrende vis udstillingstemaet, som forståeligt nok henvendte sig fortrinsvis til børn og andre barnlige sjæle. Eventyret blev bi-

bragt over 1.600 børn af museumsformidler Poul Korse, som læste juleeventyr og berettede "slotshistorie". Julearrangementet på Marienlyst Slot vil afgjort blive en tilbagevendende begivenhed, ligesom det allerede i nogle år har været det på Bymuseet. Her var temaet i 1992 "Det gamle Apotek". Denne udstilling, som åbnede den 4. december, tog fortrinsvis sigte på de mange helsingorane og andre, som i sin tid er kommet i Svaneapoteket, der lå i Strandgade 77-79, og derfra kunne huske den helt særegne og spændende atmosfære som herskede i apoteket - duftene, inventaret, kuglefiskene, krokodillen, havaben, en mægtig stødtand fra en elefant og meget mere. Apoteket lukkede desværre i 1969. Men lykkeligvis har Lisbeth Ring hæget om det meste, som dermed har kunnet danne grundlag for udstillingen, som i øvrigt har været velbesøgt.

Rækken af særudstillinger indledtes den 10. januar med Anne Marie Trolle, der viste et spændende udsnit af "Billeder fra Italien - acryl/tusch/blyant" på Marienlyst Slot. 14. dage senere kunne en udstilling om "Alle tiders penge" præsenteres på Bymuseet, hvor møn্থandler Bent Larsen, som udstillingens bagmand beredvilligt i vinterferien hjalp publikum med at få identificeret og vurderet mønter, fundet frem fra gemmerne. Møntudstillingen blev i slutningen af februar afløst af en "genbrugsudstilling" om den bekendte organist og komponist Diderik Buxtehude. Oprindeligt skulle det have været en udstilling med tegninger og malerier med lokale motiver udført af Reinholdt Ehlers, men den måtte aflyses på grund af dennes sygdom. Nye og gamle piber var temaet for den efterfølgende udstilling, hvor museerne naturligt tog sig af den mere kulturhistoriske del, medens Keld Johannesen fra "Klosterpiben" arrangerede en udstilling af nye piber i samarbejde med pibemager Peter Hedegaard og "Merskumsgalleriet". Tobaksfirmaet Alfred Petersen stod for tobakken. Pibeudstillingen afløstes den 16. juni af udstillingen "PÅ VEJ - mellem Helsingør og Helsingborg" i anledning af HH-overfartens 100-års jubilæum, og som led i et amtsligt samarbejde mellem egnsmuseerne, Danmarks Tekniske Museum og Frederiksborg Amts Historiske Samfund. Sidstnævnte lagde bog til fællestemaet "PÅ VEJ". En informativ plakatserie udgjor-

de sammen med en brochure på 12 sider det uniforme element i udstillingsprojektet.

Marienlyst Slot blev den 16. marts indtaget i alle tre etager af den internationalt kendte designer Lin Utzon, der udstillede porcelæn, gobeliner, malerier og tæpper. Udstillingen blev ikke den publikums-succes, som museerne havde håbet på, idet Kunstmuseet Trapholt, som blot 14 dage efter åbningen på Marienlyst Slot åbnede en tilsvarende udstilling med Lin Utzon, stort set løb med hele den landsdækkende presse. Det kneb i begyndelsen også gevaldigt med at få omtale af den efterfølgende udstilling endskønt tre af landets vel nok førende keramikere, Bente Hansen, Karen Bennicke og Peder Rasmussen, udstillede på slottet. Heldigvis fandt en hel del besøgende alligevel frem til den utrolig flotte udstilling, hvor ny og gammel kunst spillede sammen i udtalt kvalitet.

Sommermånederne er på Marienlyst Slot forbeholdt museernes egne udstillinger. Der var oprindeligt i 1992 planlagt en stor C.A. Jensen (1792-1870) - udstilling, som imidlertid måtte stilles i bero, da en række af de centrale værker ikke kunne lånes på det pågældende tidspunkt. I stedet kunne museerne byde på en fin lille udstilling af tegninger og skitser af guldaldermaleren Vilhelm Pedersen (1820-59), velvilligt stillet til rådighed af Ib Ørkild Hansen. Emnet var snævert og sammen med den lange varme sommer, som absolut ikke virkede befordrende på publikums lyst til at gå på museum, fik udstillingen vel ikke den forventede søgning, men dog alligevel et pænt besøgstal. Guldaldermaleren afløstes af en ekspressionistisk inspireret maler, nemlig Gunnar Theander (1894-1975). I perioden 4. september til 20. oktober viste familien et retrospektivt udsnit af Gunner Theanders omfattende produktion. Sædvanen tro rykkede kunstnersammenslutningen Blå Sekvens ind på slottet i slutningen af oktober måned. Ferniseringen blev lidt af et tilløbsstykke og vel også lidt festligere, da formanden for Kulturelt Udvalg Marna Dahl Nielsen ved åbningen samtidig kunne præsentere slottets nyindrettede særudstillingslokale, som hermed blev indviet af Blå Sekvens. Udstillingen varede en lille måned, hvorefter slottet som tidligere nævnt helt og holdent kom til at stå i julens tegn. Den 1. december kunne borgmester Knud Axelsen tænde juletræet og danse om-

kring det sammen med børnene fra Helsingør Børneansyl, der havde lavet juletræsdyntet, medens Grete og Poul Mikkelsen havde stået for selve julepyntningen af lokalet.

Midt på sommeren kunne Helsingør Bymuseum åbne en udstilling over emnet "Hamlet og Shakespeare - i sort/hvid og farve". En lille, men vægtig samling af originale kobberstik fra 16- og 1700-årene udgjorde sammen med grafikerens Povl Christensens originale kultegninger udført som illustrationer til bogudgivelsen af "Hamlet - prins til Danmark" den centrale del af udstillingen, hvor Johs. Nørretranders gengivelse af scener fra Hamletspilene på Kronborg i 1938 dannede en slags kontrast. Museernes samling af ældre udgaver af Shakespeares "Hamlet" indgik tilsvarende i udstillingen suppleret med nyere udgaver fra Helsingør Kommunes Biblioteker.

Inden for ganske få dage åbnedes i september en række miniudstillinger på Bymuseet. Først en vandreudstilling fra Helsingørs venskabsby Pärnu i Estland om "Pärnu som badeby". Museernes mangeårige registrator Annette Aagaard stod for en lille spændende udstilling om "Ældres kår gennem tiderne i Helsingør", som led i en markering af "Ældre Sagen" i Danmark. "Montebello" blev tilsvarende genstand for en lille særudstilling, som Blette Petri var initiativtager til i anledning af 70-året for stedets indretning til kuranstalt. At Montebello aktuelt var et yderst nærværende politisk emne, gjorde vel udstillingen endnu mere interessant.

Med Egon Nielsen som primus motor bistået af Palle Westergaard, Erik Møller og Axel Sørensen, der tilsammen udgør den nuværende brugerreds bag Museet Tikøb Frysehus, kunne minimuseet indvies den 9. oktober under stor opmærksomhed og festivitas med en spændende udstilling om "Tikøb Idræts Forening i 60 år".

Årets sidste udstilling på Bymuseet handlede som allerede tidligere omtalt om det gamle apotek i Strandgade. Selvom udstillingen formelt arrangeredes som en slags juleudstilling, blev det besluttet, at lade den stå et godt stykke ind i 1993.

I et godt samarbejde med Pædagogisk Central, har museerne økonomisk og praktisk fået mulighed for at få mangfoldiggjort informationsmateriale om museerne generelt, men i nok så høj grad også til de

kulturhistoriske udstillinger. "Tobakkens historie" og "Pibens historie" var de første foldere i rækken af udstillingsbrochurer som på nuværende tidspunkt desuden omfatter "Hamlet og Shakespeare", "Hamletspillene" og "Det gamle Apotek i Helsingør".

Siden det store Chr. IV-marked i 1988 har Helsingør Kommunes Museer deltaget i Helsingør Cityforenings kræmmer- og julemarkeder, og således også i afvigte år, og med gevaldig succes, som ikke mindst kan tilskrives et bemærkelsesværdigt engagement af den lille arbejdsgruppe bestående af Rigmor Naess, Ritta Vognsen Jensen og Benny Enderleit. I efterårsferien forestod Pernille Hansen og Poul Korse velbesøgte aktiviteter på Flynderupgård museet, mens John Hansen velvilligt stillede sig til rådighed og demonstrerede støbning af modelskibe i færgedstillingen på Helsingør Bymuseum.

Som led i "formidlingen" af Marienlyst Slot dannede det pragtfulde "Kongens Værelse" på slottets øverste etage påny rammen om en række velbesøgte sommerkoncerter. Musiker Lars Fenger havde, som museernes koncertarrangør, meget naturligt taget bestik af 1992 som såkaldt "Columbus-år", og derfor arrangeret en "spansk festival" med betydende og verdenskendte spanske musikere, som begejstrede såvel tilhørere som anmeldere.

Forhåbentlig vil museerne inden for en overskuelig tid kunne få placeret et flygel permanent på slottet. Koncerterne skal økonomisk hvile i sig selv, hvilket kræver betydelig økonomisk støtte fra en stor kreds af sponsorer, således sidst Scanticon Borupgård, Julius Meinches Vinhandel, Den spanske Ambassade, Air Iberia, Nofo-print, Belvedere Blomster og endelig underskudsgaranti af Kulturelt Udvalg.

Ved siden af de mange formidlingsmæssige initiativer, som allerede er blevet realiseret i 1992, har der også været arbejdet en hel del med mere langsigtede planer om udstillinger og arrangementer, såsom "Holland i Helsingør", "Sommerrevyerne i Søstræde" og "Designudstilling" på Marienlyst Slot.

Organisation og samarbejde

En stor og varm tak skal rettes til medarbejdere og ledelse af Helsingør Erhvervs og Uddannelsesrådgivning, der sædvanen tro har været en uvurderlig hjælp for museerne i det forløbne år.

En dybtfølt tak for det altid gode og berigende samarbejde skal ligeledes rettes til Skole- og Fritidsforvaltningen, der altid beredvilligt og kreativt har bidraget til konstruktive løsninger i museale sammenhænge. Det er afgjort med et vist vemod, det nære samarbejde må ophøre i forbindelse med den nye forvaltningsstruktur pr. 1/1 1993, om end museumsvæsenet selvfølgelig går ind med de største og varmeste forventninger til et ligeså godt samarbejde i den nye Kultur- og Fritidsforvaltning, hvor museernes organisatoriske relation i øvrigt vil være fuldstændig uændret i forhold til tidligere. Administrativt henhører museumsvæsenet således under kulturdirektøren med direkte reference til Kulturelt Udvalg, som udgør museernes bestyrelse. Museumsfagligt er det museumsloven, der gælder i og med, at Helsingør Kommunes Museer er et statsanerkendt kulturhistorisk lokalmuseum.

Arbejdsmarkedsudvalget godkendte og bevilgede i 1992 penge til iværksættelse af et beskæftigelsesprojekt på Flynderupgård. Projektet, der tog sigte på etablering af et "historisk landbrug", skulle efter planen have været igangsat ved årsskiftet 1992/93, men usikkerhed om regi og projektets fremtidige finansiering har indtil videre udskudt igangsættelsen, alt imens projektet revurderes og søges indarbejdet i et langsigtet og mere omfattende kulturhistorisk perspektiv for den museale virksomhed ved Flynderupgård Museet. Et forslag vil blive forelagt Kulturelt Udvalg med henblik på principgodkendelse og indarbejdelse i budgettet for 1994.

Gennem en halv snes år har en lille kreds af historisk interesserede ved Statsfængslet i Horserød indsamlet historisk materiale, som det er lykkedes at få udstillet i et særskilt lokale i fængslet. Dokumentation og registrering af genstandene og det øvrige historiske materiale lader meget forståeligt noget tilbage at ønske i forhold til dansk museumsstandard. I erkendelse heraf er der taget initiativ til et samarbejde mellem "Horserødmuseet" og Helsingør Kommunes Museer, som forhåbentlig må udvikles og blive til gensidig glæde og berigelse rent musealt.

Kurser og seminarer m.v.

Medarbejderne har i den udstrækning det har været økonomisk muligt og foreneligt med den museale

planlægning og arbejdet deltaget i faglige kurser, konferencer og møder. Sidstnævnte har navnlig omfattet de såkaldte puljemøder, således museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud i "boligpuljen" og museumsinspektør Lars Bjørn Madsen i "håndværks- og industripuljen". Hertil kommer møder i sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver i Frederiksborg Amt (LAFA) ved Anne Majken Snerup Rud (næstformand), i Frederiksborg Amts Museumsråd ved Kenno Pedersen (formand) og i tilknytning hertil tillige i et udvalg som arbejder på at skaffe de fornødne økonomiske midler til etableringen af udstillingen "Kongernes Nordsjælland" på Esrum Møllegård. Endelig er Kenno Pedersen formand for Frederiksborg Amts Historiske Samfund. Med observatørstatus deltager Anne Majken Snerup Rud og Kenno Pedersen i bestyrelsesarbejdet i henholdsvis Hornbækegnens Historiske Forening og i Hellebæk-Ålsgårde Egnshistoriske Forening. Poul Korse sidder i bestyrelsen for Frederiksborg Amts Historiske Samfund og Historisk Forening for Tikøb og Omegn og repræsenterer museerne i redaktionen af Helsingør Kommunes personaleblad "Koggen" samt i kommunens informationsudvalg. Museerne har endelig ved Kenno Pedersen været repræsenteret ved Kulturby '96-konferencer, ligesom i komiteen for Helsingør Folkeuniversitet.

Alle fastansatte medarbejdere har desuden deltaget i et brandkursus ved Helsingør Brandvæsen. Endvidere har museerne været repræsenteret ved Poul Korse, Lars Bjørn Madsen, Anne Majken Snerup Rud og Kenno Pedersen ved de 3 konferencer om "Museumsformidling i fremtiden" som Frederiksborg Amts Museumsråd i samarbejde med Amtscentralen, Skoletjenesten og Undervisnings- og kulturforvaltningen i Frederiksborg Amt arrangerede. I ekskursionen til Helsingborg Stadsmuseum deltog endvidere museumsassistent Carsten Møller.

Bygninger

1992 har været kendetegnet ved store og omfattende bygningsmæssige arbejder. Allerede i slutningen af 1991 påbegyndtes et større ombygningsarbejde på Marienlyst Slot. En ombygning som omfattede stueetagen syd for indgangspartiet med henblik på at få etableret særudstillingslokale i det store

krydshvælvede rum, medens de bagvedliggende tøndehvælvede rum skulle indrettes til toiletter og "lagerrum" for udstillingsudstyr m.v. Ombygningsarbejdet, som på god vis blev ledet af arkitekterne Villy Grollow og John Mortensen, omfattede fjernelse af de gamle toiletrum, nedrivning af skillevægge, nye rørføringer, isolering af gulve og pålægning af delvis nyt gulv i ølandsfliser, installering af varme og lys, var tilendebragt i slutningen af oktober. Der var tale om et beskæftigelsesprojekt, og med undtagelse af ingeniørarbejdet samt snedker- og elarbejde er ombygningsarbejdet blevet udført ved Helsingør Erhverv- og Uddannelsesrådgivning.

Ombygning og indretning af det gamle pulterkammer i loftetagen over kontorerne på Bymuseet til nyt møde- og foredragslokale var et andet stort og bekosteligt arbejde, som tog sin begyndelse allerede ved årsskiftet 1991/92. På dette tidspunkt blev pulterkammeret rømmet for alskens materiale - papirvarer, bøger, postkort, værktøj, høvlebænk m.v. En del havnede naturligt på lossepladsen, andet fandt plads rundt om på Bymuseet. "Værkstedet" flyttedes således ned i fyrekælderen, der efter sigende vil blive udstyret med gasfyr, som forhåbentlig vil sænke temperaturen væsentligt. Hen på efteråret kunne det nye møde- og foredragslokale endelig tages i anvendelse. Behovet herfor har været udtalt, al den stund museerne ikke har rådet over et egentligt mødelokale endsige nogen foredragssal. Hidtil har et meget beskedent kontorlokale, som med lidt god vilje kunne rumme en halv snes mennesker udgjort faciliteterne. Kontorlokalet fungerer på ny som sådan med 2 faste skriveborde og 2 EDB-pladser.

En nænsom og begrænset renovering af Tikøb Frysehus var påkrævet ved overtagelsen, dels for at bygningen om man så må sige fortsat kunne stå ude om natten, dels for at kunne tjene som udstillingslokale. Med økonomisk støtte af Unibank, Amtsmuseumsrådet og Kulturelt Udvalg klaredes arbejdet med god hjælp af en række medarbejdere ved Helsingør Erhvervs- og Uddannelsesrådgivning. En stor montre byggedes op over den ene række frysebokse, og væggene monteredes med løse udstillingsplancher. Vægge og gulve blev repareret og malet, ligesom den udendørs trappe blev rettet op og udstyret med et gedigent gelænder. Tikøb Grundejerforening har lovet at forestå og bekoste

en forskønnelse af frysehusgrunden ud mod vejrydset, medens foderstofforretningen har tilbudt noget lignende i naboskellet.

Den nyopførte magasinbygning på Flynderupgård kræver i sagens natur endnu ikke nogen større vedligeholdelse, men derimod nok en brandalarm, som er under installering.

En cirka 5 meter lang montre er med henblik på en færdiggørelse af udstillingen i fiskerisamlingen på Flynderupgård Museet, blevet indrettet på førstesalen i sidelængen.

Personale

Museernes personalenormering er i 1992 blevet yderligere udvidet med en halv stilling, idet museumsformidler Poul Korses hidtidige halvtidsstilling er blevet omdannet til en fuldtidsstilling. Det økonomiske grundlag for opnormeringen er skaffet gennem en overførelse fra Kulturelt Udvalgs rammebevilling. Personalenormeringen er herefter 12 ½. I foråret kunne museerne udstede det første "svendebrev", idet Rigmor Naess da havde udstået sin "museale læretid" med et 2-årigt uddannelsesprogram. Blot ærgerligt, at det gode og lykkelige uddannelsesforløb ikke har kunnet fortsætte i en permanent ansættelse ved museerne. Der er mere end rigeligt behov for og arbejde hertil. Men under alle omstændigheder må Rigmor Naess stå rimelig godt rustet ude på det omskiftelige arbejdsmarked, som måske ikke umiddelbart kender til denne omend uautoriserede så særdeles solide og gedigne uddannelse. Museumsvæsenet har fortsat "elever", idet endnu en "elevstilling" er blevet oprettet og besat med Elisabeth Thorsen. Genstandspleje og magasinering vil være de bærende elementer i uddannelsesforløbet.

Personalet ved museerne omfatter følgende: Museumschef Kenno Pedersen, museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud, museumsinspektør Lars Bjørn Madsen, museumsformidler Poul Korse, magasinforvalter/museumshåndværker Morten Kjærø, museumsassistent Mona Faye, museumsassistent Carsten Møller, museumsassistent Ritta Vognsen Jensen, museumssekretær Ågot Bryde Andersen, museumsregistrator Kirsten Aagaard, museumsassistent Tenna Bülow, museumsassistentelev Pernille Hansen, museumsassistentelev Fie Kanstrup,

museumsassistentelev Elisabeth Thorsen, rengøringsassistent Dorthe Steffensen, rengøringsassistent Kirsten Floor, rengøringsassistent Lis Larsen, kustode Christina Krönlein, kustode Martin Holm Hansen, volontør Annette Aagaard, volontør Jonna Gustafsson og volontør Børge Hansen.

De lokalhistoriske arkiver

v/Anne Majken Snerup Rud

Det var ikke alle ønsker, der gik i opfyldelse i 1992. Sidste år på denne tid var vi fulde af forventninger til nyindretningen af det lokalhistoriske arkiv på Flynderupgård Museet. Det er endnu ikke sket, ligesom vi p.g.a. ressourcemangel heller ikke har fået vores EDB - registrering fuldt indarbejdet til gengæld er der sket så meget andet positivt ved de to lokalhistoriske arkiver:

På Flynderupgård Museet er det meget omfangsrige arkiv fra Espergærde Skole blevet gennemgået, registreret og pakket. Indtil videre må det opbevares i det nye magasin som ellers udelukkende er beregnet til genstande.

I Bymuseets arkiv er museets mangeårige ven, Børge Hansen, på frivillig basis, gået i gang med at nyregistrere og ompakke Værftets arkiv, som befinder sig i over 100 flyttekasser på Klostret. Det er en kolossal opgave og selv om Børge Hansen bruger meget af sin tid på det, vil det vare år førend det er afsluttet. Til gengæld vil arkivet til den tid være ordnet forbilledligt. Det er overordentligt glædeligt, at Børge Hansen er gået i gang med det store arbejde, som vi ikke har ressourcer til selv at udføre.

De to arkiver har i 1992 tilsammen modtaget ca 120 afleveringer, store såvel som små, som vi er glade for.

De fleste indleveringer kommer i forbindelse med flytninger, oprydninger, ombygninger eller lignende. Ved disse lejligheder dukker ældre papirer, fotografier, protokoller m.m. frem fra glemselens dyb. Det er af stor værdi for vores allesammens lokale historie, at folk, midt i ofte kaotiske omstændigheder, orker at gøre sig ulejlighed med at henvende sig til os for at få at vide, om det er noget, der bør bevares for eftertiden. Det påskønner vi i høj grad og vore efterkommere ikke mindre.

Andre indkomster til arkiverne sker som følge af museernes øvrige virksomhed. Således har f.eks.

Kirsten Rønnes sportsundersøgelse, som hun beskriver i denne årbog, også resulteret i store arkivindkomster fra både foreninger og private. I de kommende måneder vil de blive finregistreret, pakket og endelig anbragt på arkivloftet, således at de er til rådighed når sportsundersøgelserne fortsætter.

I forbindelse med Helsingør Kommunes Museers yngste "barn" - Tikøb Frysehus - har vi modtaget frysehusets arkiv, og vi håber at kommende indsamlingskampagner, som arbejdsgruppen bag Frysehus-museet iværksætter, vil forøge Flynderupgård arkivets materiale om Tikøb. For på trods af, at Tikøb var områdets gamle hovedby, er den desværre ringe repræsenteret i det lokalhistoriske arkiv.

Til tider sker det omvendt, at indkomster til arkiverne sætter museumsaktiviteter i gang. Således er 1993 sommerudstillingen om Søstræde revyerne blevet planlagt, fordi vi modtog sceneteknikernes store samling af fotografier, plakater, bånd m.m. Det var den samme samling, der dannede grundlaget for Chris Gaardøs bog om revyerne, der uafhængigt af disse planer udkom i 1992.

Teknikerne bag revyerne indgår endvidere nu i en arbejdsgruppe, der forbereder udstillingen. De bidrager her med deres helt uvurderlige viden om revyerne.

I årets løb har arkiverne som sædvanligt haft mange henvendelser, som vi alt efter samlingens omfang har besvaret. En meget stor del af spørgsmålene har drejet sig om slægtsforskning. På dette felt er vi så heldige at få hjælp af Annette Aagaard - tidligere ansat, nu volontør. Hun yder som altid slægtsforskere en fin service og har i årets løb endog videreuddannet sig på Københavns Universitet for at kunne hjælpe yderligere.

I 1992 har Annette Aagaard, sammen med en anden frivillig, Jonna Gustafsson, påbegyndt en systematisk revision af Bymuseets personalie-arkiv, således at der skabes grundlag for at overføre registreringen til vores EDB-system, Arkibas.

På samme måde er, som allerede tidligere offentliggjort, Lauritz Pedersens omfattende arkiv blevet gennemgået og der er udarbejdet en foreløbig registratur.

I årets løb har museumsforeningens fotogruppe arbejdet videre med de uidentificerede fotografier. I år har det fortrinsvis været nyere fotos, som måske

ikke umiddelbart er helt så interessante som de ældre, men som vi af hensyn til vore efterkommere også må tage vare på.

Den nyeste historie er i det hele taget en meget vigtig del af det lokalhistoriske arbejde, men også en vanskelig opgave. Der er så utroligt meget materiale, og hvad bør bevares og hvad bør kasseres?

For at bidrage til løsninger af det problem, er der i 1992 indledt et samarbejde mellem Frederiksborg Amts Museer og Arkiver, om et projekt, der skal klarlægge, hvad der findes i samlingerne og hvad der mangler. Helsingør Kommunes Museer og dermed arkiverne har i 1992 arbejdet aktivt med at få dette projekt sat i værk, og vi ser nu frem til, at det i løbet af 1993 og 1994 skal give gode og brugbare resultater til gavn for kulturhistorien.

Helsingør Bymuseum har med tak modtaget:

Per Larsen, optikerglas, modelbane, el-tog m.m., guldsmedeværktøj, Jens-Ole Dick, mursten. Kenno Pedersen, bøger, båndoptager, piber, krudthorn, medaljer, dukker, div. beklædningsgenstande, spejderuniform m.v. Tjenerforeningen v/Jørgen Sigersted, stemmeurne, bordflag, vandrepokal, fane. Lisbeth Rink, model af apotek. Nordsjællandsk Folkemuseum, T-shirts. Eli Fischer Nielsen, idrætspræmier, lystestage, gardemål, medalje. Ditte Detlefsen, stearinlys. Erling Persson, tændstikæske. Karen Quist, tilbehør til galauniform m.m. Anker Søndergaard, karakterbog. Margrethe Galschiøt Meyer, kubusspil. Danyard-Værftet v/H. Pedersen, tuschtegning. Helsingør idrætsforening v/ Flemming Lauritzen, fodboldspil. Lisbeth Wiinblad, særk. Helga Christensen, gardiner. Benny Andreasen, pigsko. Sigurd Hansen, div. lotterispil, polobluse og plasticpose. Grethe Andersen, legetøj, dåser, miniaturealbum. Bernhard Sjøholm, fiskestang. Knud Thomsen, div. genstande fra Kronborg isfabrik. Dorrit Johansen, orkisnål. Martin Bech, kasket. Theodor Nielsen, sportsbeklædning. Jørgen A. Svendsen, sold. hr. Engelstoft, pennetegning. Lars Bjørn Madsen, cigarkasse, kalender, flaskefragmenter, blyndfattet rude. Wiibroes Bryggeri v/Ebbe H. Christiansen, roset. Søren Arendal, flaskefragmenter. Torben Bill-Jessen, pibehoved. Anders Trøch-Nielsen, glasslagger, flaskefragmenter. John Hansen, legetøjsbil, puslespil. Karla Jacobsen, vimpel, badges,

div. idrætsmedaljer og pokaler. Carlsberg Museet, reklameskilt. Grete Hersdorf, håndarbejder, centimetermål, strømper, medalje, figurer, bøger, noder, legetøj, hyldebort, m.m. Henrik Mohr, sko, støvler butiksinventar. Poul Pedersen, tobaksblade. Alvar Forsmark, legetøj. Benny Enderleit, askebæger. Tove Hansen, stentøjskrukker. Christian Faye, tøj, bøger, legetøj, sportsrekvisitter. Ebba Gøbel, violin. Frede Olsen, medaljer. skilt, oliemaleri. Inge-Lise Svendsen, broderet billede. Ernst Hussig, sildetønne. Poul Petersen, lommestørklæde. Nanna Møller, bjølle. Bente Linde, dåse, brætspil, 4. maj-cigaretter. Nina Rosenkjær, legetøjsmølle. Helsingør Rådhus v/Erik Trane, oliemalerier. Børge Skov, model af bagerbutik, jubilæumssang. Carl Kreipke, kaffedåse. Jacob Henningsen, radering. Richardt Larsen, kufferter. Cilla Dam, gadespejl. Helsingør Politiv/Susan Schmiegelow, skilt. Inger Schönheider, bøger.

Helsingør Bymuseum har med tak modtaget foto,arkivalier m.m. fra:

Axel Andersen, Sudergade 6, Helsingør. Johnna Bruhn, Mjølnersvej 1 E, Helsingør. Holger Christensen, Ewaldsvænget 13 A, Helsingør. Ole E. Flügge Christoffersen, Teglgårdsvej 637, Humlebæk. Boet efter Poula Dahl, Helsingør. Dansk Metal, Strandgade 46, Helsingør. J. Falkenstein, D/S "Norden" A/S, Amaliegade 49. Søren Fisker, Tårnkroen, Helsingør. Forh. medarbejdere v. Helsingørrevyen, Helsingør. Teknisk Forvaltning, Mørdrupvej, Espergærde. Ejner Frick, Pinjevej 38, Helsingør. Chris Gaardø, Marienlyst Alle 30, Helsingør. Svend Hacke, Sct. Annagade 58, Helsingør. Haderslev Museum, Dalgade 7, Haderslev. Evan Hansen, Vagtelvej 18 A, Birkerød. Helsingør kommune, Rådhuset, Helsingør. Helsingør Politiv via Arne Kleist, Rådhuset, Helsingør. Grethe Hersdorf, Svinget 24 Espergærde. HIF, Espergærde. Asger Holm, Emil Noldesvej 14, Helsingør. Hornbækegnens Lokalhistoriske Arkiv, Sauntevej 4 A, Hornbæk. Karla Jacobsen, Platanhaven 22, Snekkersten. Else Bering Jacobsen, Snekkersten. Gundhild og Lauritz Jensen, Udsholt pr. Græsted. Jytte Wain, Lokalhistorisk arkiv f. Sorø og Omegn, Sorø. Poul Korse, Nordlandsvej 15, Helsingør. Carl Kreipke,

Ryesvej 15, Helsingør. Flemming Lauritzen, Magdalenevej 8, Helsingør. Else Lebrecht, Strandboulevarden 18 tv., København Ø. Leif Andersen, Ryesvej 11, Helsingør. Knud Limborg, Kronborg Ladegårdsvej 62, Helsingør. Lyngby-Tårnbæk kommune, Frieboeshvile, Lyngby. Harry Nielsen, Hovmarken 5, Helsingør. Svend Nielsen, Møllebakken 3, Hille-rød. Erik Orth, Teknisk forvaltning, Mørdrupvej, Espergærde. Kenno Pedersen, Helsingør Bymuseum, Helsingør. Hans Jørgen Petersen, Ørebakken 1, Helsingør. Bolette Petri, Ahlefeldtsgade 18 A, København K. Phillips Lys A/S, Prags Boulevard 80, København S. Politimester Jørgen Nielsen, Politistationen, Prøvestensvej 1, Helsingør. Kaj Rasmussen, Piletoften 11, Snekkersten. Sigurd Jensen, Gefionsvej 50, Helsingør. Steffensen, Skovbakkevej 23, Charlottenlund, Tove Birgit Jensen, Kalvehavevej 8, Gilleleje. Rigmor Margrethe Zangenberg, Murergade 5 A, Helsingør.

Flynderupgård Museet har med tak modtaget:

Steen Johansen, Rødtjørnevej 14, Hornbæk: Flintøkse. Kjeld Damgård, Rugmarken 27, Espergærde: "Skulptur" og div. købmandsvarer og arkivalier fra købmand Hans Petersen, Kvistgård. Harry Nielsen, Hovmarken 5, Espergærde: Urmagerglasskilt samt div. arkivalier. Ove Jensen, Maglehøjvej 184, Dan-nemare: Div. genstande fra villa Rosenlund, Skot-terup. Ellen Hedvig Borch Madsen, via Kirsten Wendelboe, Ndr. Paradisvej 7, Holte: 2 indramme-de fotos. Simone Petersen, Svingelport 1, Helsingør: Violin og hornske. Edith A. Zink, Britaniavej 6 b., Hornbæk: Komplet samling af genstande til hjemmesygepleje. Max Jørgensen, Strandvej 140, Snekkersten: Murstensform og facadesten. Ruth Østergård, Slangerupgade 33, Hillerød: Foto i ramme og fotoalbum. Karen Gustafson, Birkevej 41, Birkerød: Foto og rationeringsmærker. Poula Gudmandsen, Mads Holmsvej 42 b., Helsingør: Arkivalier, fane og dirigentklokke fra Tikøb Folke & Invalidepensionistforening. Robert Christensen, Kingosvej 8, Helsingør: Klove, talje, bøjle, garn og arkivalier fra fisker Richard Petersen, Trykkerdammen. Ida og Gorm Schmidt, Stubvænget 13, Espergærde: Arkivalier og fotos. Tikøb Andelsfrysehus, Tikøb: Arkivalier og div. genstande.